

**VARLIK GAZETESİNE GÖRE ERZURUM'DA PARTİ DEVLET
BÜTÜNLEŞMESİ VE YAPILAN SEÇİMLER**

(1934-1936)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sevda İZİBÜYÜK

Tarih Anabilim Dalı

Prof. Dr. Murat KÜÇÜKÜĞURLU

Erzurum - 2021

Her Hakkı Saklıdır

T.C.
ERZURUMTEKNİKÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**VARLIK GAZETESİNE GÖRE ERZURUM'DA PARTİ DEVLET
BÜTÜNLEŞMESİ VE YAPILAN SEÇİMLER (1934-1936)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sevda İZİBÜYÜK

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Murat KÜÇÜKUĞURLU

ERZURUM-2021

ONAY

Sevda İZİBÜYÜK tarafından hazırlanan **Varlık Gazetesine Göre Erzurum'da Parti Devlet Sisteminin Oluşumu ve Yapılan Seçimler (1934-1936)** adlı bu çalışma 21.05.2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı	Prof. Dr. Murat KÜÇÜKUĞURLU Erzurum Teknik Üniversitesi	Aslı Islak İmzalıdır
Danışman	Doç. Dr. Mevlüt YÜKSEL Atatürk Üniversitesi	Aslı Islak İmzalıdır
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Şemsettin ÇELİK Erzurum Teknik Üniversitesi	Aslı Islak İmzalıdır

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. 21.05.2021

Prof. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ

Enstitü Müdürü

Aslı Islak İmzalıdır

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu ve tezimin erişim sürecine ilişkin aşağıdaki beyanımı kabul ediyorum.

05/21/2021

Sevda İZİBÜYÜK

Aslı Islak İmzalıdır

- ☐ Tezle ilgili patent başvurusu yapılması / patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle Enstitü Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.
- ☐ Enstitü Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTRACT	IV
TABLOLAR LİSTESİ	V
KISALTMALAR LİSTESİ	VI
ÖN SÖZ	VII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PARTİ-DEVLET-TOPLUM

1.1. 1930'LARIN ORTALARINDA ERZURUM VİLAYETİNİN DURUMU.....	22
1.1.1. CHP Dördüncü Büyük Kurultayı ve Erzurum'a Yansımaları	23
1.1.2. Kurultay Sonrası Erzurum'da CHP Teşkilatı ve Uygulamaları	28
1.2. İSMET İNÖNÜ'NÜN ERZURUM GEZİSİ	31
1.3. ERZURUM'DA İDARİ UYGULAMALARDAKİ DEĞİŞİKLİKLER.....	34
1.4. ÜÇÜNCÜ UMUMİ MUFETTİŞLİK MERKEZİ'NİN ÇALIŞMALARI ERZURUMLULARIN ATATÜRK SEVGİSİ.....	37
1.5. PARTİ DEVLET BÜTÜNLEŞMESİ	43
1.6. VALİLER TOPLANTISI	46

İKİNCİ BÖLÜM

VARLIK GAZETESİNE GÖRE ERZURUM'DA 1934 BELEDİYE SEÇİMLERİ

2.1. SEÇİM ÇALIŞMALARI	49
2.1.1. Hüseyin Rahmi Bey ve Varlık Gazetesi Yazıları	50
2.1.2. Seçim Encümenleri ve Görevleri.....	55
2.1.3. Mahalle Mutemetlerinin Yaptığı Yanlışlık	56
2.1.4. Seçimlerle İlgili Bazı Hususlar ve Oy Sandıklarının İlanı	57
2.1.5. Türk Kadın Birliği'nin Türk Kadınına Seslenişi	61
2.1.6. Belediye Meclisi İçin Gösterilen Adaylar	62
2.1.7. Seçim Süreci ve Seçim Sonuçları	64
2.1.8. Belediye Başkanlığı ve Daimi Encümen Üyelerinin Belirlenmesi	68
2.1.9. İkinci Seçim Devresi ve Kasım Ayı İlk Toplantısı	69
2.1.10. Gazetenin Yeni Meclis Üyelerine Tebrik ve İstek Mesajı	70
2.1.11. Seçim Sonrası Belediye'nin Mali Durumu.....	71
2.1.12. Erzurumlu Kadınların Sevinci.....	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
VARLIK GAZETESİNE GÖRE ERZURUM'DA 1935 MİLLETVEKİLİ
SEÇİMLERİ

3.1. SEÇİMLERE DOĞRU YAŞANAN BAZI GELİŞMELER.....	73
3.1.1. Erzurum'da Muhalif Bir Ses Hüseyin Avni Ulaş.....	75
3.1.2. Erzurum'da Seçimlerin Uygulanışı ve Seçim Sonuçları	81
3.1.3. Seçim Sonrası Gelişmeler.....	88
SONUÇ	91
KAYNAKÇA.....	93
ARŞİVLER RESMİ YAYIN ve TUTANAKLAR.....	93
GAZETELER	93
DİĞER KAYNAKLAR.....	94
EKLER	99

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
VARLIK GAZETESİNE GÖRE ERZURUM'DA PARTİ DEVLET
BÜTÜNLEŞMESİ VE YAPILAN SEÇİMLER (1934-1936)

Sevda İZİBÜYÜK

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Murat KÜÇÜKUĞURLU

2021, 137 sayfa

Jüri: Prof. Dr. Murat KÜÇÜKUĞURLU (Danışman)

Doç. Dr. Mevlüt YÜKSEL (Üye)

Dr. Öğr. Üyesi. Şemsettin ÇELİK (Üye)

Erzurum'da Tek Parti döneminin (1934-1936) yıllarını incelediğimiz bu çalışmamızda ana kaynağımızı Varlık Gazetesi oluşturmaktadır. Varlık Gazetesi bu tarih aralığında bizlere önemli bilgiler sunmaktadır. 1934 ve 1935 seçimlerinin özellikleri ve seçim sonuçlarına ayrıntılı yer verilmiştir. Seçimlerde merkez ile taşra arasındaki etkileşim incelenmiştir. Çalışmamızda CHP'nin bu dönemdeki teşkilatlı yapılanması, Erzurum'da ve parti içinde uygulanan idari değişiklikler yer almaktadır. CHP Dördüncü Büyük Kurultayı ve kurultayın sonra Erzurum'un siyasi hayatına yansımaları yer almıştır. Ayrıca 1936'da Parti-Devlet sisteminin oluşumu hakkında bilgiler mevcuttur.

Çalışmamızda Varlık Gazetesi başta olmakla birlikte dönemin diğer ulusal ve yerel gazeteleri, Hatıralar, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı, Erzurum Belediye Arşivi'nin çeşitli belgelerinden istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Erzurum'un Siyasi Hayatı, 1934 Seçimleri, 1935 Genel Seçimler, Parti-Devlet Bütünleşmesi.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS DISSERTATION
PARTY STATE INTEGRATION AND ELECTIONS IN ERZURUM, ACCORDING
TO THE VARLIK NEWSPAPER (1934-1936)

Sevda İZİBÜYÜK

Advisor: Prof. Dr. Murat KÜÇÜKUĞURLU

2021, 137 page

Jury: Prof. Dr. Murat KÜÇÜKUĞURLU (Advisor)

Assoc. Dr. Mevlüt YÜKSEL (Member)

Assist. Prof. Şemsettin ÇELİK (Member)

In this study, in which we examine the years of the Single Party period (1934-1936) in Erzurum, our main source is Varlık Newspaper. Varlık Newspaper provides us with important information in this date range. The features and election results of the 1934 and 1935 elections are given in detail. In the elections, the interaction between the center and the countryside was examined. In our study, the organizational structure of the CHP in this period, the administrative changes implemented in Erzurum and within the party are included.

The CHP Fourth Great Congress and its reflections on the political life of Erzurum after the congress took place. There is also information about the formation of the Party-State system in 1936.

In our study, besides Varlık Newspaper, other national and local newspapers of the period, Memories, Presidency of State Archives of the Republic of Turkey, and various documents of Erzurum Municipality Archive were used.

Key words: Political Life of Erzurum, 1934 Elections, 1935 General Elections, Party-State integration

TABLÖLAR LİSTESİ

<u>Tablo No</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
1	Erzurum Merkez Mahallelerinin Oy kullanacağı Sandık Bilgisi	58
2	Erzincan Kapı Mıntıkasının Oy Kullanacağı Sandık Bilgisi.....	59
3	Gürcü Kapı Mıntıkasının Oy Kullanacağı Sandık Bilgisi	59
4	Gölbaşı Mıntıkasının Oy Kullanacağı Sandık Bilgisi	60
5	Tebriş Kapı Mıntıkasının Oy Kullanacağı Sandık Bilgisi	60
6	Mahallebaşı Mıntıkasının Oy Kullanacağı Sandık Bilgisi	61
7	Belediye Meclisi İçin Gösterilen Adaylar	63
8	Belediye Meclisine Seçilen Asıl üyeler ve Kazandıkları Oy Sayıları.....	65
9	Belediye Meclisine Seçilen Yedek Üyeler ve Kazandıkları Oy Sayıları	67
10	1935 Seçim Merkez Mıntıkaları ve Seçim Sandıklarının Konulduğu Yer. ..	82

KISALTMALAR LİSTESİ

A-RMHC	: Anadolu Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti
BCA	: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi
Bkz	: Bakınız
BMGMK	: Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Kataloğu
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
DDY	: Devlet Demir Yolları
BKDBK	: Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı Kataloğu
LCİÇF	: Laik Cumhuriyet İşçi Fırkası
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
TCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi

ÖN SÖZ

Bu çalışmamızda, dönemin siyasi ve içtimai gazetesi olan Varlık gazetesine göre Erzurum'un Tek Parti Dönemi (1934-1936) yılları arasındaki seçim faaliyetleri ve siyasi gelişmeler ele alınmıştır. CHP'nin seçim uygulamaları ve idari uygulamaları üzerinde durulmuştur. Seçim zamanında Erzurum'un merkez ve taşra ilişkileri göz önünde bulundurularak oluşan siyasi hava açıklanmıştır. Parti-Devlet sisteminin zamanla yerleşerek meydana getirdiği Parti-Devlet-Halk üçlüsünün birbirleriyle olan etkileşiminden doğan entegrasyon incelenmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde Erzurum seçimleri ardından Tek Parti yönetiminin düşünce yapısı üzerinde durulmuş ve bu düşünce sisteminin çeşitli kurumlara devlet görevlerine yansımalarına değinilmiştir. Özellikle CHP Dördüncü Büyük Kurultayı'nın toplanması ve sonraki süreçte bu Kurultay'ın etkileri incelenmiştir. Bu hususta Parti Devlet ve Halk üçlüsünün ilişkileri açıklanmaktadır.

Çalışmamızın ikinci bölümü 1934 seçimlerini oluşturmaktadır. Erzurum'da yapılan seçim uygulamalarına ayrıntılı yer verilmiştir. Seçim süreci yaşanan gelişmeler ve seçim sonuçlarına değinilmiştir.

Üçüncü bölümde ise 1935 genel seçim özellikleri katılım oranları ifade edildikten sonra Erzurum 1935 seçim uygulamalarına yer verilmiştir. Seçilen milletvekillerine ve tek parti rejimi içinde bağımsız adaylara karşı parti ve Erzurum halkının tutumu üzerine incelemelerde bulunulmuştur.

Çalışmamızda Tek Parti Rejimini ve özelliklerini anlatan çeşitli kaynak eserler kullanılmıştır. Başta ana kaynağımızı oluşturan Varlık gazetesi olmakla birlikte dönemin diğer ulusal ve yerel gazeteleri; Hatıralar, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı, Erzurum Belediye Arşivi'nin çeşitli belgelerinden istifade edilmiştir.

Ayrıca Murat Küçükuşurlu'nun "Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950), Erzurum Belediye Tarihi (I, II cilt)" ile birlikte birçok araştırma eserden faydalanılmıştır.

Öncelikle bu tezin hazırlamansında ilham kaynağım olan, kıymetli tez danışmanım Erzurum Teknik Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Murat KÜÇÜKUŞURLU'ya, bu süreçte daima yanımda olan aileme teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Sevda İZİBÜYÜK

Erzurum-2021

GİRİŞ

1. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye’de Siyasi Gelişmeler

Milli Mücadelenin kazanılmasında büyük rol oynayan milli cemiyetler Sivas Kongresi’nde, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilmiş ve etkin bir siyaset izlemeye başlamıştır. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin uyguladığı siyaset kısa zamanda sonuç vermiştir. Hürriyet ve İtilaf Partisi mensubu olan Damat Ferit Paşa hükümeti istifa etmiştir. Bu siyasi başarının ardından yerine Ali Rıza Paşa hükümeti kurulmuştur. Yeni hükümet, Anadolu’da giderek güçlenen Milli Mücadele hareketini tanımıştır. Bu gelişmelerin neticesinde 1919 yılında Meclis-i Mebusan için seçimler yapılmıştır. Meclis-i Mebusan çalışmalarına 12 Ocak 1920 tarihinde başlanmıştır.¹

Meclis-i Mebusan’ın 28 Ocak 1920’de Misakı Milli’yi kabul etmesinin ardından, itilaf devletleri 16 Mart 1920’de İstanbul’u işgal etmiştir. Meclise baskın yapmış ve bazı mebusları tutuklamışlardır. Bunun üzerine padişah 11 Nisan 1920’de meclisi dağıtmıştır. Böylece son Osmanlı Mebusan Meclisi tarihin sayfalarına karışırken Mustafa Kemal’in önderliğinde yürütülen ulusal bağımsızlık savaşının parlamentosu olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920 tarihinde açılmıştır.² TBMM Hükümeti’nin kurulması ile ulusal bağımsızlık mücadelesi, hukuksal zemin üzerine oturtulmuştur.³

Mustafa Kemal Paşa, Meclis’te kendisine yakın mebuslardan bir grup kurarak, Meclis desteğini teşkilatlı bir yapıya dönüştürmeyi amaçlamıştır. Böylece bu grup ile birlikte Mecliste çoğunluğa her zaman egemen olunacaktır. Yapılması planlanan işler bu grubun desteği alınarak başarıyla sonuçlandırılacaktır. Mustafa Kemal Paşa bu düşünceler sonucunda 10 Mayıs 1921’de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu’nu kurmuştur. Bu oluşum, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin meclis grubunu ortaya çıkarmıştır.⁴ A-RMHC ulusal düzeyde yürütülen savaşın ilk öncüsüdür. Daha sonra bu oluşum Mustafa Kemal tarafından Cumhuriyet Halk Fırkası’na dönüştürülecektir.⁵

¹ Ercan Haytoğlu, “Türkiye’de Demokratikleşme Süreci ve 1945’te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)”, **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, (3), 1997, 47.

² Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Yayınları, İstanbul 2012, 58.

³ Necdet Aysal, “Mustafa Kemal Paşa’nın Ankara’da İlk Günleri Ziraat Mektebi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 10 (39), Ankara 2007, 382.

⁴ Emin Kirman, **Çok Partili Döneme Geçiş Süreci ve Türk Siyasal Kültüründe Muhalefet Olgusunun Gelişimi (1946-1950)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2006, 28-29.

⁵ Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, 61-63.

Mustafa Kemal Paşa 1922 yılının sonlarında Halk Fırkasının kuruluş sinyallerini vermiştir. 6 Aralık 1922’de, Ankara’da Hâkimiyet-i Milliye, Yenigün ve Öğüt gibi gazete muhabirlerine verdiği demeçle Halk Fırkası’nın kuruluş kararını halka duyurarak yeni bir parti kuracağını açıklarken fırkanın programının hazırlanmasında çeşitli uzmanların fikirlerinden faydalanılacağını da belirtmiş ve şu ifadeleri kullanmıştır:

...milletimin, her sınıf halkında ve hatta âlem-i İslam’ın en uzak köşelerinde beni ebediyyen müftehir bırakacak surette gördüğüm teveccüh ve itimada kesbi liyakat etmek için en mütevazî bir ferdi millet sıfatıyla hayatımı, sonuna kadar vatan hayrına vakfeylemek emeliyle sulhun istikrarını müteakip halkçılık esasî üzerine müstenit ve Halk Fırkası namıyla siyasi bir fırka teşkil etmek niyetindeyim. Başka memleketlerde müteşekkîl bu fırkaların programlarını gözden geçirmiş isem de bunları tamamıyla memleket ve milletimizin hakiki ihtiyaçlarını tatmine kâfi bulmadım. Bu sebeple şimdiden böyle bir programın esaslarını tespit eylemek üzere bilcümle vatanperveranın, erbabı ilim ve fennin müzaheret ve müşareketine müracaatı vazife addeyledim.⁶

8 Nisan 1923 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Halk Fırkası’nın ilk programı olarak kabul edilen “Dokuz Umde” adında bir seçim bildirgesi yayımlamıştır. Bu bildirinin başlangıç kısmında, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu’nun Halk Fırkası’na dönüştürüleceğini ifade ederek, seçim sonrası oluşturulması hedeflenen Halk Fırkası meselesini de halkın onayına sunmuş, Dokuz Umdeyi onaylayanların oylarını istemiştir.⁷

Halk Fırkası’nın kurulması için çalışmalar 17 Ağustos 1923’te başlatılmıştır. Yapılan birçok toplantı sonrasında İzmir’in kurtuluş günü yıl dönümünde, 9 Eylül 1923 tarihinde Başkan olarak Mustafa Kemal Paşa ve Genel Sekreter olarak Recep Peker’in imzalarının

⁶ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III, II, Atam Yayınları (5. Baskı), Ankara 1997, 51.

⁷ Hakan Uzun, “Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları” **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 9 (20-21), 2010, 235. Birinci ilke, egemenliğin kayıtsız şartsız millette olduğunu belirterek başlar. Yönetim biçimi halkın direkt olarak kaderine egemen olduğu kuralına dayanır. Ulusun hakiki ve tek temsilcisi TBMM’dir. Bu meclis haricinde hiç kimse hiçbir kuvvet ve hiçbir makam ulusun geleceğine müdahale edemez. İkinci ilke, egemenliğin vazgeçilmez, devredilmez, bölünmez bir bütün olarak Türkiye halkının asıl temsilcisi olan TBMM’nin manevi kişiliğinde olduğu ifade edilir. Üçüncü ilke, yurttan güven ve düzenin sağlanmasının en önemli görev olduğu belirtilmiştir. Dördüncü ilke, yargı ile ilgilidir. Mahkemelerde, adaletin uygulanmasında ivedilik sağlanacaktır. Bütün yasalar, ulusun mevcut ihtiyaçlarına ve hukukun unsurlarına göre sil baştan düzenlenecektir. Beşinci ilke, ekonomik, mali ve sosyal konular ile alakalı olup Aşar vergisi ayrıntılı olarak düzenlenecektir. Altıncı ilke, askerlikle ilgilidir ve genel olarak askerlik süresinin kısaltılacağı ve orduda okuma yazma bilenlerle, orduda okuma yazma öğrenenlerin askerlik sürelerinin daha kısalacağı belirtilmiştir. Yedinci ilke, ordu mensuplarının refahının sağlanmasının mecburi bir durum arz ettiğini, yedek subayların yaşam ve gelecekleri ile alakadar olunacağı ile ilişkilidir. Sekizinci ilke, devlet memurları durumlarının inceleneceği atanma, sorumluluk, yükselme, emeklilik gibi konuların kolay bir şekilde sonuçlanacağı açıklanmıştır. Dokuzuncu ilke, Harap olan ülkemizi çabucak onarılıp yeniden yapılanması için alınan tedbirleri ve yıkılmış, yakılmış olan vatanın kısa sürede tamir edileceği belirtilmiştir. Yeni seçimlere bu ilkeler doğrultusunda girilmiştir. Detaylı bilgi için bkz.: Yunus Ekici, “Türk Demokrasi Hayatında Cumhuriyet Halk Fırkası”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 27 (2), 2017, 354.

bulunduğu bir dilekçe ile İçişleri Bakanlığı'na başvuru yapılmıştır. Bu şekilde *Halk Fırkası* kurulmuştur. Mustafa Kemal Paşa, bu firkanın farklı olduğunu söyleyerek, “halkın müşterek menfaatlerini muhafaza eden bir parti ve bir ihtilal komitesi olmayıp, bir inkılâp komitesi olacağını...” ifade etmiştir.⁸

10 Kasım 1924'te partinin isminin önüne “*Cumhuriyet*” kelimesi eklenen parti “*Cumhuriyet Halk Fırkası*” adını almıştır. Partinin 1935'te toplanan dördüncü büyük kongresinde, Türk dilindeki sadeleştirme çalışmalarının etkisiyle, partinin adı “*Cumhuriyet Halk Partisi*” olmuştur.⁹ Cumhuriyet tarihinin ilk partisi olması 1950'ye kadar ülkeyi tek başına yönetmesi ve kendi bünyesinden birçok parti çıkarması sebebi ile önemlidir. Ayrıca M. Kemal'in milli mücadelenin kazanılmasında önemli yeri olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri teşkilatının temeli ile oluşan, Anadolu Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin partiye dönüştürmesi açısından da önemlidir.¹⁰ Bazı gruplar tarafından CHP'ye karşı dış ve iç siyasette muhalefet düşüncesi de olmuştur.¹¹

CHP, kurulduğu günden çok partili hayata kadar ülkenin kaderine hakim olmuş, 1924-1925 ve 1930'daki iki kısa istisna dışında tek parti kimliğini taşımıştır. Aslına bakılırsa CHP kuruluşundan kısa bir gün sonra karşısına oldukça güçlü bir rakip çıkmıştır.¹² Halk Fırkası içinde muhalefet güçlenmiş ve başta Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele, Rauf Orbay ve Adnan Adıvar olmak üzere yaklaşık otuz milletvekili partiden istifa ederek 17 Kasım 1924'de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuşlardır.

⁸ Ekici, “Türk Demokrasi Hayatında Cumhuriyet Halk Fırkası”, 355.

⁹ Uzun, “Tek Parti döneminde yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları”, 236. Bundan sonraki sayfalarda Cumhuriyet Halk Partisinden CHP olarak bahsedilecektir.

¹⁰ Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, 65.

¹¹ Tek Parti yönetimine muhalefet hareketi 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Antlaşması sonrasında 150'liklerin yurt dışına çıkarılmalarıyla başladığını belirtmektedir. 150'likler, Ulusal kurtuluş savaşı yıllarında düşmanla işbirliği yapmaları ve Ulusal kurtuluş Savaşı aleyhinde faaliyette bulunmaları nedeniyle Ankara Hükümeti, Lozan Antlaşması gereğince bu anlaşmanın imza tarihine kadar geçen dönem için “genel af” ilan etmesi zorunluluğunda kalmıştı. Yapılan uzun pazarlıklar sonrasında 150 kişi bu affın dışında tutulmuşlardı. Anlaşmaya bir protokolle eklenen maddeye göre: adları Türk Hükümetince sonradan belirlenecek olan 150 kişi, Türkiye sınırındaysa sınır dışı edilecek, Türkiye dışında iseler ülkeye girmeleri önlenecekti. Lozan antlaşmasından 8, 9 ay sonra Nisan 1924'te TBMM'de 150'likler konusu görüşüldü. İsimler belirlenerek Cumhurbaşkanı'nın onayına sunuldu ve liste 1 Haziran 1924 tarihinde onaylandı. 150'liklerin sınır dışı edilmesi işleminin onaylanmasının üzerinden 3 yıl geçtikten sonra 28 Mayıs 1927 tarihinde 150'likler Türk Vatandaşlığından çıkarıldılar. Atatürk'ün öldüğü 1938 yılında 150'likler Atatürk'ün isteği üzerine TBMM'de kabul edilen 19 Haziran 1938 tarihli 3527 sayılı yasayla affedildiler ve ülkelerine dönmeye izin verildi. 150'likler yurt dışında yapılan muhalefete örnek teşkil etmektedir. Fakat yalnızca bununla sınırlı değildir. Detaylı bilgi için bkz.: Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, 95-96.

¹² Gencay Şaylan, **Türkiye'de Kapitalizm Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji**, Türkiye Ortadoğu Amme Enstitüsü, Ankara 1974, 76.

TCF'nin Genel Başkanı: Kazım Karabekir Paşa, Genel Başkan Yardımcıları (Reisi Sani) Dr. Adnan ve Rauf Orbay Genel Sekreter: Ali Fuat Paşa, Yönetim Kurulu (Genel Merkez) üyeleri: Muhtar Bey, Rüştü Paşa, Halis Turgut, İsmail Canpolat, A. Şükrü Bey, Necati Bey, Faik Bey gibi isimlerden oluşmaktaydı. Fırkanın meclis grubu 29 kişidir.¹³

TCF daha özgürlükçü bir yapıdadır. Zaten CHF'nin karşısında yer alan partiler büyük bir çoğunlukla daha liberal (ekonomik ve siyasi anlamda) eğilimlidir.¹⁴

F. Rıfkı Atay, Çankaya isimli eserinde şu ifadeleri kullanmıştır:

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın ciddi ve büyük bir hareket olduğunu, halk, hatta o devrin aydınları arasındaki karşılığının devrim ideolojisinin karşılığından çok daha esaslı olduğunu, kendisinin; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kuranlarla aynı fikirde olmadığını, fakat bu fikrî ayrılığın bizleri tarihî yanlış görmeye ve göstermeye, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın başındaki ve içindeki ve etrafındaki şahsiyetleri mahalle mektebi kıskançlığı veya sadece şahsi hırs ve hesaplar üzerinde yürüyen basit kimseler gibi teşhir etmeye sevk etmemesi gerektiğini dile getirmektedir.¹⁵

Cumhuriyet tarihinin bu ilk çok partili demokratik sürecini baltayan ve sona erdiren hadise Şeyh Sait İsyanı'dır. 13 Şubat 1925'te patlak veren bu isyan, ülkede derin bir siyasi krize yol açmıştır.¹⁶ Olayın ciddiyeti üzerine 4 Mart 1925 de Takrir-i Sükûn Kanunu kabul edilerek isyanın bastırılması için İstiklal Mahkemelerinin kurulması kararlaştırılmıştır.¹⁷

Takrir-i Sükûn Kanunu'nun metni şu şekildedir:

Birinci Madde: irtica, isyana ve memleketin sosyal düzenini, huzur ve sükununu, emniyet ve asayişini bozmaya sebep olacak her türlü teşkilat ve tahrikâtı teşvik ve teşebbüs ve yayınları; Hükümet, Cumhur reisinin tasdikinden sonra re'sen ve idareten yasak etmeye mezdur. İşbu fiilleri işleyenleri hükümet İstiklal Mahkemesi'ne verebilir.

İkinci Madde: İşbu kanun neşri tarihinden itibaren iki yıl müddetle yürürlükte kalacaktır.

Üçüncü Madde: İşbu kanunun tatbikine İcra Vekilleri Heyeti memurdur.¹⁸

¹³ Bu milletvekillerinden altısı; Rüştü Paşa, Miralay Ayıcı Arif, İsmail Canpolat, Ahmet Şükrü Bey, Abidin Bey ve Halis Turgut Bey, İzmir Suikast davasının uzantısı olarak Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından asılmışlardır. 13'ü ikinci meclisten sonra politika sahnesinden silinmişlerdir. Diğerleri ise 1939'dan sonra meclise yeniden dönebilmişlerdir (Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, Ankara 1995, 266).

¹⁴ Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, 266.

¹⁵ Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, Bateş Yayınları, İstanbul 1984, 396.

¹⁶ Detaylı bilgi için bkz.: Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi** (7. Baskı), Boyut Yayınları, İstanbul 2000, 247.

¹⁷ H. Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul Matbaası, İstanbul 1967, 45-46.

¹⁸ Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar 1**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1973, 329.

İsyanın patlak vermesinden sonra CHP içindeki radikal kanadın sesi gür bir şekilde çıkmıştır. Liberal bir kişiliğe sahip Fethi (Okyar) yerine İsmet İnönü (paşa) başbakan olmuştur. Bu politika değişikliğinin sonucunda 5 Haziran 1925'te TCF kapatılmıştır.¹⁹ Kurulması ile kapatılması kısa bir zaman alan bu partinin kapatılışı aslında ülkedeki siyasal çoğunluğa izin verilmeyişinin bir göstergesi olmuştur.²⁰

Kapatılması sonrasında fırka üyeleri İstiklal Mahkemelerinde yargılanmış, 6'sı idam edilmiştir.²¹ Daha sonra Takrir-i Sükûn Kanunu'na dayanarak, hükümete muhalif yayın organları kapatılmıştır.²² TCF'ye yakın duran İstanbul basını da kanundan olumsuz şekilde etkilenmiştir. İstanbul'da çıkan "Tevhidi Efkâr", "İstiklal", "Son Telgraf", "Aydınlık", "Orak Çekiç" ve "Sebilürreşat" adlı gazete ve dergiler kapatılmış; kapatılan gazete ve dergilere daha sonraki günlerde yenileri de eklenmiştir. Diyarbakır İstiklal Mahkemesi, Hüseyin Cahit (Yalçın) gibi bazı gazeteciler hakkında Şeyh Sait İsyanı'nı kışkırttıkları gerekçesiyle tutuklama kararı almıştır.²³ Böylece varlığını devam ettiren yayın organı olarak, Ankara'daki "Hâkimiyeti Milliye" ve İstanbul'daki "Cumhuriyet" gazeteleri kalmıştır. Bu iki gazete de CHP yanlısı hatta partinin yayın organıdır.²⁴

TCF'nin kapatılmasından sonra Türk Siyasî Tarihine damga vuran en önemli hadise 1926 yılında yaşanan İzmir Suikastı davasıdır.²⁵ İzmir teşebbüsü²⁶ gerekçe gösterilerek siyasî muhalefete büyük bir darbe daha vurulmuştur. İzmir teşebbüsünden dolayı çok sayıda kişi İstiklal Mahkemeleri tarafından tutuklanmıştır. Tutuklananlar arasında TCF'li 27

¹⁹ Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, 45-46.

²⁰ Mehmet Kabasakal, **Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1991, 114-116.

²¹ Şükrü Karatepe, **Tek Parti Dönemi**, İz Yayıncılık, İstanbul 2001, 251.

²² Karatepe, **Tek Parti Dönemi**, 29-30.

²³ Esat Öz, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)**, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992, 95.

²⁴ Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 251.

²⁵ Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 254.

²⁶ Cemil Koçak'ın da İzmir Suikastı davasının siyasal sonuçları değerlendirmesi şu şekilde olmuştur: Takrir-i Sükûn Kanunundan sonra Hükümet her ne kadar tüm muhalif basın organlarını ve kuruluşları yasaklamış ve kapatmışsa da, muhalefet dağınık bir biçimde de olsa varlığını sürdürüyordu. İzmir Suikastı Davası ve İstiklâl Mahkemeleri kanalı ile Mecliste TPCF' dan arta kalan milletvekili grubuyla Meclis dışında ve içinde toplanmaya çabalayan eski İttihatçı siyasal kadrolar tasfiye edildiler. Bu arada Millî Mücadelenin önder kadrosu içindeki parçalanma da son aşamasına erişmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın yanında kalan diğer grup, diğer grubu yargılama noktasına kadar gelmiştir. Davanın sonucunda Mustafa Kemal Paşa'nın iktidarına karşı geriye kalan cılız nitelikteki son muhalefet de siyaset sahnesinden tamamen silindi. Türkiye Cumhuriyeti, Takrir-i Sükûn Kanunu ile girdiği süreci İzmir Suikastı Davası ile tamamladı. Bu tarihten itibaren ülkede açık bir muhalefet kalmadı (İrfan Paksoy, **Tek-Parti Dönemi Siyaset Kültürünün Sonrası Döneme Etkileri**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2008, 291).

milletvekili de bulunmaktadır ve bunlardan altısı idam edilmiştir.²⁷ Tüm bu ortamda ülkede tam anlamıyla tek partinin otoritesi yerleşmiştir.²⁸

1925 sonrasında yerleşen tek parti yönetimi, fikirlerin tam anlamıyla serbestçe ifade edilmesine imkân tanımıyordu. Ayrıca CHP'nin içindeki temsilcilerinin tavırları, adam kayırmacılık, kişi özgürlüklerinin yokluğu ve önemli devrimlerin peş peşe uygulanmasının getirdiği rahatsızlıklar gibi sebepler partinin kendisine karşı kızgınlığa sebep olmuştur. 1929 yılında tüm dünyada etkileri olan, Dünya Ekonomik Buhranı şüphesiz Türkiye'yi de olumsuz etkilemiştir. Ülke içindeki bu memnuniyetsizliğin artmasına ve dile getirilmesine engel olabilmek için CHP'ye sadık, bir muhalefet partisinin kurulması hususunda adım atılmıştır.²⁹

Mustafa Kemal Paşa yukarıda sıralanan sebeplerden dolayı yaşanan bunalımın aşılması amacıyla yakın arkadaşı Fethi Bey'e (Okyar) bir muhalif parti kurmasını teklif etmiştir.³⁰ Mustafa Kemal Paşa'nın ısrarıyla sadık bir muhalefet olan Serbest Cumhuriyet Fırkası 1930 yılında Fethi Okyar öncülüğünde kurulmuştur. Gazi Mustafa Kemal ayrıca bu muhalefet partisini, CHP'yi denetlemek ve partiye çekidüzen vermek için bir araç olarak kullanmayı da amaçlamıştır.³¹ Ancak Mustafa Kemal Paşa yeni partinin kendi partisinden çok benimseneceğini, tahmin edememiştir.³²

SCF özellikle Ege Bölgesi'nde geniş destek bulmuştur.³³ 1930 Ekim ayında belediye seçimleri yapıldı. Seçimlerde Beklenenden büyük ilgi görmesi, iktidar partisini şaşkınlıkla birlikte endişeye düşürmüştür. Fethi Bey iktidar partisini büyük çaplı usulsüzlük ve seçimlerde hile yapmakla suçlamıştır. Bu da SCF'ye karşı öfkeli saldırılara sebep olmuştur. Parti ve liderleri vatana ihanetle suçlanmıştır. Mustafa Kemal'in Fethi Bey'e artık tarafsız kalmayacağını bildirip tavır koyması sebebiyle, Cumhurbaşkanı'nın şahsına karşı muhalefette bulunmak istemeyen Fethi Bey, SCF'yi kapatmaktan başka çıkış yolu bulamamıştır.³⁴

²⁷ İsmet İnönü, **Hatıralar 2. Kitap**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1987, 213.

²⁸ Osman Okyar ve Memet Seyitdanlıoğlu, **Fethi Okyar'ın Anıları Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1999, 44.

²⁹ Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 259-260.

³⁰ Mustafa Erdoğan, **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, Liberte Yayınları, Ankara 2003, 64.

³¹ Karpas, **Türk Demokrasi Tarihi**, 27.

³² Feroz Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, çev. Sedat Cem Karadeli, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2006, 120.

³³ Ali Yaşar Sarıbay, **Türkiye'de Demokrasi ve Politik Partiler**, Alfa Yayınları, İstanbul 2001, 50.

³⁴ Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 261.

SCF için Gazi Mustafa Kemal'in ifadeleri dikkat çekmiştir.

...Ben iki fırkaya yardım edeceğimi söylemiştim. Görüyorsunuz ki, siz benim yardımına muhtaç değilsiniz. Halk hep size doğru akıyor. Desteğe öteki parti muhtaçtır.”³⁵

Fethi Bey ise 17 Kasım 1930'da Dâhiliye Vekâletine şu dilekçeyi göndermiştir.

Efendim:

Büyük Gazimiz Mustafa Kemal Hazretlerinin teşvik ve tasvibiyle SCF'yi teşkil etmiştim. Kanaatimizce bu teşvik ve tasvip, teşkil edeceğim fırkanın Gazi Hazretlerine karşı siyasi mücadeleye girmesi ihtimalini hadd-ı zatında bertaraf ediyorum. Esasen bu kanaat haricinde siyasi bir teşekküle vücut etmek mesuliyetini almayı hatırıma getirmemişim. Hâlbuki tahakkuk eden şekle fırkamız atıyen Gazi Hazretleriyle siyasi sahada karşı karşıya gelmek vaziyetinde kalabileceği anlaşılmıştır. Bu vaziyette kalacak siyasi bir teşekkülün mevcudiyetini fırka müessisi sıfatıyla muhafaza ve idameyi muhal buluyorum. Bu sebeple SCF'nin feshine karar verdim. Bu karar fırka teşkilatına tebliğ edilmiştir. Keyfiyeti arz ederim efendim.³⁶

Tarık Zafer Tunaya “TCF'nin liderleri, Gazi'nin muhalifleriyken; SCF'nin liderleri, O'nun adamlarıydı.”³⁷ ifadesiyle, iki partinin Mustafa Kemal Paşa ile münasebetlerini güzel bir şekilde anlatmıştır.

1930 yılında TCF ve SCF dışında birkaç parti denemesi de olmuştur. Adana'da, 6 Eylül 1930 tarihinde siyasi hayatı boyunca yalnızca Adana'daki belediye seçimlerine katılarak onda da başarılı olamayan “*Ahali Cumhuriyet Fırkası*” kurulmuştur. Kurucusu Abdulkadir Kemali Bey'dir. Bu kişi Roman yazarı olarak bilinen Orhan Kemal'in babasıdır. Kahramanmaraş ve birkaç ilde şube açan bu fırka 21 Aralık 1930'da Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılmıştır.³⁸

29 Eylül 1930 günü Edirne'de Mimar Kazım Tahsin Bey adında bir kişi “*Türk Cumhuriyeti Amele Çiftçi Partisi*” adında bir parti girişiminde bulunmuştur. Bu partinin faaliyetlerine hükümetçe izin verilmemiştir. Çünkü resmi kayıtlarda bu partinin komünist eğilimli olduğu görülmektedir. Ancak Mete Tunçay bu partinin devrimlere bağlılığını ve Gazi Mustafa Kemal'in yol göstericiliğini benimsediğini, bu partinin işçi ve çiftçi sınıfı kollama amacı dışında, CHP'ye öz ve biçimce yakın olduğunu söylemiştir. Komünist bir

³⁵ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam (1884-1938)**, 1, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988, 392.

³⁶ Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, Yurt Yayınları, Ankara 1981, 27.

³⁷ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, Arba Yayınları, İstanbul 1995, 624.

³⁸ Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, 661.

parti olduğunu reddetmiş ve komünist eğilimi kayıtlarının bir yanlışlık sonucu olduğunu ifade etmiştir.³⁹

SCF'nin kapanmasından altı ay sonra Arif Oruç, İstanbul'da bir parti kurma girişiminde bulunmuştur. Sol eğilimli gazeteci Arif Oruç Kurtuluş Savaşı'nın başlarında Çerkez Ethem'in mali desteği ile “Yenidünya” adlı bir gazete çıkarmıştır. Kurtuluştan sonra 1923'te İzmir'de “Yeni Turan” gazetesini kurmuş, 1926 yazısında suikast girişimi nedeniyle İstiklal Mahkemesi'nin yürüttüğü soruşturma içinde o da tutuklanarak Ankara'ya gönderilmiştir. Yine farklı bir parti teşebbüsü “*Laik Cumhuriyet İşçi ve Çiftçi Fırkası*” olmuştur. Kuruluşuyla ilgili ilk haberler, 1931 yılı Haziran ayının ikinci yarısında basına yansımış, fakat hükümet bu partinin kuruluşuna izin vermemiştir.

Ege Bölgesi'nde bir Çiftçi Fırkası'nın kurulması da söz konusu olmuştur. Fakat SCF'den sonra, bu gibi tasarıların hiçbirisi gerçekleşmemiş ve tek parti yönetimi on beş yıl süreyle kesintisiz devam etmiştir.⁴⁰

Raymond Aron'un tek parti yönetimi için “Tek bir parti, politika tekelinin faaliyetine sahip olunca, devlet ayrılmaz bir biçimde ona bağlı olur.”⁴¹ ifadesi tek parti rejiminin siyasi ideolojisi ve devlet yönetimin birleşerek paralel ilerlediği hakkında bilgi verir.

Türkiye'deki tek parti yönetimi aynı dönemde diğer bazı ülkelerde görülen tek parti rejimleriyle şekil ve içerik bakımından bazı benzerlikler göstermektedir. Tek parti rejimi, Mussolini döneminin Faşist İtalya'sı ve Hitler döneminin Nasyonal Sosyalist Almanya'sında olduğu gibi süreklilik ifade edebilmektedir. Devletin üstünde ve yanında bulunabilir ya da Sovyet Rusya'da olduğu gibi demokrasinin kabul ettiği devleti tasfiye ile sorumlu, proletarya diktatörlüğü kanalıyla sona ermesi gereken geçici bir rejimi ya da Çin'de olduğu gibi bir vesayet rejimini ifade edebilmektedir. Tek parti rejimi, çok partili bir rejimin hukuki ve siyasi özelliğinden tamamen farklıdır. Bu rejimde devlet haline gelen, devletleşen bir parti söz konusudur.⁴²

Tek parti rejimi otoriterdir. Toplumsal bir sıkıntıdan kurtuluşun ve savaşın güçlü aracı olarak, çoğu zaman çeşitli fikirdeki insanları çatısı altında toplayan kutsal nitelik

³⁹ Tunçay, **Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, 274-276.

⁴⁰ Tunçay, **Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, 276-282.

⁴¹ Raymond Aron, **Demokrasi ve Totalitarizm**, çev. Vahdi Atalay, Kültür Bakanlığı Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1976, 66.

⁴² Paksoy, **Tek- Parti Dönemi Siyaset Kültürünün Sonrası Döneme Etkileri**, 444.

tanınan bir oluşum olarak vücut bulur. Rejim ve ideoloji farkları, hatta geçicilik-kalıcılık nitelikleri bir yana, tek partilerde davranış birliği ve benzerliği vardır. Bütün partiler radikaldır, muhalefetten hoşlanmazlar.⁴³

Tek parti otoriter olduğu için kendinden başka programın varlığını kabul etmez. Her türlü fırkalaşma aslında ayrışma demektir. Toplumun parçalanmasına sebep olur. Muhalefeti tanımamak tek parti özelliğidir. Nihayetinde demokrasiye karşı ilan edilmesi buradan kaynaklanmaktadır.⁴⁴

Tek parti; disipline, kuvvete ve tekniğe dayanmaktadır. Tek parti bunalımların önüne geçmek, ayrılıkları gidermek ve milleti siyasi bakımdan birleştirmek istemektedir. Tek parti yönetimi, bütün devlet mekanizmasını kontrol yetkisine sahip olan anayasal organdır. Anayasal kurumlarda varlığını korumasına rağmen anayasal kurumların hepsi tek partinin tekelinde faaliyetlerini sürdürmektedirler.⁴⁵

Tek Parti devlettir. Toplumunu kapsayan bir yapıdır. Fakat bu durum tek partiye tüm halkın üye olması ya da partinin bütün halkı üyesi sayması demek değildir. Tek parti, halkın bir kısmına, bir zümreye, bir sınıfa, bir sınıfın belli bir parçasına değil, genellikle bütün halkı temsil etme hakkına sahip olduğunu ileri süren bir azınlık yönetimine dayanır. Yönetim şekli otoriterlik ile totaliterlik arasında yer alır. Tek parti programının en mükemmel olduğu düşüncesinden hareketle, herkesi bunu benimsemeye ya da onun yarattığı şartlar altında yaşamaya zorlar. Tek parti, tektir. Dolayısıyla karşısında muhalefet kabul etmediği gibi, kendi içinde de muhalefete izin vermez.⁴⁶

Gazi Mustafa Kemal batılı ülkelerde hakkında ifade edilen “diktatör” söylemi karşısında, Amerikalı Gladys Barker’e verdiği demecinde şunları söylemiştir:

Ben diktatör değilim. Benim kuvvetim olduğunu söylüyorlar. Evet, bu doğrudur. Benim isteyip de yapamayacağım hiçbir şey yoktur. Çünkü ben zoraki ve insafsız bir hareket bilmem. Bence diktatör, başkalarını kendi iradesine zorla bağlayandır. Ben kalpleri kırarak, değil kalpleri kazanarak hükmetmek isterim demiştir.⁴⁷

⁴³ Tarık Zafer Tunaya, **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul 1966, 205.

⁴⁴ Tunaya, **Türkiye’de siyasi Partiler**, 66-67.

⁴⁵ Tunaya, **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, 207-208.

⁴⁶ Tunaya, **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, 207.

⁴⁷ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III**, 98.

2. 1934 ve 1935 Seçimlerinin Özellikleri

Tek partide Atatürk döneminde, milletvekili adayları, genelde Mustafa Kemal Atatürk tarafından, İnönü zamanında ise İnönü tarafından belirlenmekteydi. Milletvekilleri, ülkenin tanınmış yazar, gazeteci, tüccar, serbest meslek sahibi, Milli Mücadele Dönemi'nde önemli hizmetleri olan kişilerden ayrıca toplumda popülerliği olan saygın ve seçkin kimseler arasından seçilirdi. Milletvekillerin güvenilir ve lider kadroya bağlı olmaları istenirdi.

Seçimler iki derecelidir. Halk ikinci seçmenleri seçmekte, az sayıdaki ikinci seçmenler ise milletvekillerini seçmekteydi. İkinci seçmenler ise CHP üyesiydi ve parti tüzüğü gereği parti üyelerine oy vermek zorundaydılar. Bağımsız olarak ikinci seçmenliğe ya da milletvekilliğine heves edenlerin şansı yoktu. CHP'li ikinci seçmenler partinin olur verdiği “müstakil” dediğimiz milletvekili adaylarına da oy verebilirdi.⁴⁸

Bu tezin incelendiği dönem olan ve tek partili dönemin tam anlamıyla şekillendiği 1934-1936 yılları arasında iki önemli seçim yapılmıştır. Bunların ilki 1934 yılındaki belediye seçimleri, ikincisi de 1935 genel seçimleridir.

1934 belediye seçimleri Mustafa Kemal Paşa'nın sağlığında yapılan ikinci seçim olmuştur. Halkın seçime karşı duyarlı hale getirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Bu süreçte CHP'nin propagandası yapılarak, halkın seçime katılımı ve seçim bilinci oluşturulmuştur. 1934 seçimlerinin bir diğer özelliği Halk Hatipleri Teşkilatı'nın⁴⁹ uygulanmaya konulmasından sonra yapılan seçimlerdir. Seçimlerin başlamasıyla, ülke çapında kurulan halk kürsülerinde, vatandaşlara hatipler tarafından nutuklar verilmiştir.

1934 seçimlerinin diğer farklı bir özelliği belediye üyesi olarak seçilecek adayların asil ve yedek olmak üzere belirlenmesidir. Belediye kanunu gereği Eylül ayında yapılması planlanan seçimler, 25 Haziran 1933 yılında kabul edilen “*CHF İntihap Yoklama*

⁴⁸ Hakkı Uyar, “Tek Parti Döneminde Seçimler”, **Toplumsal Tarih**, (64), 1999, 21-31.

⁴⁹ 1929 yılı ve sonrasında ülkede yaşanan bazı olumsuzluklarla birlikte, 1930'lu yıllar devletin zorunlu olarak, ekonomik ve toplumsal alanlarda yeni stratejiler geliştirdiği bir dönem olmuştur. Ekonomik gelişmenin sağlanması çalışmalarının yanında halkın kültürel değişim ve gelişimine katkıda bulunacak faaliyetler ile partinin ideolojisinin halka benimsetilmesine yönelik olarak çalışmalar yapılmıştır. Bu şekilde halk eğitiminin yaygınlaştırılması amaçlanmış ve halkın yeni rejimi daha kuvvetli sahipleneceğini düşünmüştür. Devlet yazma oranının ve eğitim düzeyinin son derece düşük olduğu, kitle iletişim araçlarının henüz yaygın olmayan bir döneminde, sözlü propagandaya duyulan ihtiyaç neticesinde Halk Hatipleri Teşkilatını oluşturmuştur. Halk Hatipleri Teşkilatını halka ulaşabilmenin ve halkla arasında yeni bağlar kurabilmenin yolu olarak görmüştür (Hakan Uzun, “Bir Propaganda Aracı Olarak Cumhuriyet Halk Fırkası Halk Hatipleri Teşkilatı”, **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 6 (11), 2010, 108).

Talimatnamesi” çerçevesinde, 1934 yılı Ağustos ayı itibariyle seçim çalışmalarına başlanılmıştır.⁵⁰

Tüzük gereği ildeki CHF vilayet idare heyetince oluşturulacak olan teftiş heyetleri, seçim defterlerini kontrol ederek hem adaylık için gelen başvuruları hem de oy verecek olanları incelemektedir.⁵¹ Parti, seçim çalışmalarına Ekim ayının başından itibaren başlamıştır. Parti teşkilatı ilk önce beyannameler bastırılmış ve şehirlere beyannameleri dağıtmıştır. Seçimler, gençlerin ellerinde meşalelerle meydanlarda hep bir ağızdan onuncu yıl marşı söylenerek coşku ile kutlanmıştır. Halkın seçime yönlendirilmesi için basına yansıyan birkaç cümle şu şekildedir:

“Yurttaş; belediyeye aza seçmek ve seçilmek hakkı olanların defterleri yerlerine asıldı; git, ismini bul; bir diyeceğin varsa altı gün içinde encümene bildir. Şehir meclisine aza seçmek ve seçilmek şehirde oturan, kadın erkek herkesin hakkıdır.”⁵²

Hemşeri! Reyini kullanmak hakkın olduğun kadar vazifendir de. “Öz Türk! Reyini Cumhuriyet Halk Fırka’sı namzetlerine vermek, sana yüce Türk kalkınmasını yaratan büyük önderimize inançlı ve bağlı olduğunun senedi olacaktır.”⁵³

Yurttaş! Belediye seçimi bugün başlıyor, reyini kullan, vazifeni yap.”⁵⁴

Büyük şehirlerde seçimler yaklaşık bir haftalık bir süre zarfında yapılırken, bazı şehirlerde bu süre bir gün içinde yapılmıştı. Ekim ayı ortasında ülke genelinde seçimler tamamlanmıştır. 519 belediyede seçme hakkına sahip 1.765.404 vatandaştan 1.0590758 kişi %60 oy kullanmıştır. Resmi bir veri olmamakla birlikte seçmenlerin yarısının kadın olduğu bilinmektedir.⁵⁵

Kadınların siyasi hayata girişine baktığımızda kadınların, 1930’da belediye seçimlerine katılma, 1933 yılında muhtar ve ihtiyar meclislerine seçilme, 5 Aralık 1934’te milletvekili seçme ve seçilme haklarının olması hususunda yasal düzenlemeler

⁵⁰ Erdal Aydoğan ve Tansu Barış Mahmutoglu, “Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri” *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 2013, 131-132.

⁵¹ **Hakimiyeti Milliye**, 03 Eylül 1934, Pazartesi, No: 4711, 1.

⁵² **Hakimiyet-i Milliye**, 25 Eylül 1934, Salı, No: 4733, 1.

⁵³ **Türksözü**, 07 Teşrinievvel, 1934, Pazar, No 3040, 2-3.

⁵⁴ **Hakimiyet-i Milliye**, 10 Birinci Teşrin 1934, Çarşamba, No:4747, 1.

⁵⁵ Aydoğan ve Mahmutoglu, “Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri”, 132-133.

gerçekleştirilmiştir.⁵⁶ Sonuçlarda oyların hemen hepsi CHP mensuplarına verilmiştir. CHP dışı verilen oylar 100'ü aşmamıştır. CHP Genel sekreteri Recep Peker, seçimlerin ardından vilayet heyetlerine teşekkür yazılarını iletmiştir. Oy kullanma oranlarına bakıldığında %87 oranıyla oy kullanma oranının en yüksek olduğu il Mardin olmuştur. Mardin'den sonra sırasıyla Ankara, Eskişehir, Bursa, Ordu ve Niğde illeri takip etmektedir. Erzurum'da %34 katılım oranı vardır. Sivas, Kütahya ve Çoruh ise en düşük katılımın olduğu illerdir.⁵⁷

CHP Belediye seçimleri için seçimler öncesinde Varlık gazetesinde çalışma talimnamesi yayınlanmıştır. Talimnamede belediye seçimleri, genel seçim için bir yetiştirme çalışması ve deneyim aracı olarak kabul edilmiştir. Yine usule ait işlerde öncelikle mümkün olduğu kadar çok vatandaşın oy vermeye katılımlarını sağlamak gerekmektedir. Bunun için, rüşt yaşına gelmiş her vatandaşın vaktinde kolaylıkla oyunu kullanabilmesini kolaylaştıracak yolda hizmet edilmelidir. Bu hususta parti teşkilatı, eski muhtarlar ve ihtiyar heyetlerinin vazifesini görmekte olanların defter düzenleme ve kayıt işini kolaylaştıracak yardımlarda bulunmaları gerekmektedir. Bu yardım; her şehir ve her kasabadaki en yüksek idare heyetin idaresi ve ocaklardan da faydalanılarak yapılacaktır. Bu işbirliğini kusursuz başarmak, seçim encümenleri ile beraber çalışmaya bağlıdır.

Alınan kararlar doğrultusunda seçim günü şehir ve kasabalarda bayraklar asılacak, parti ve halkevleri parti talimatındaki gibi bayraklarla süslenecek, şehir ve kasabalarda mümkün olduğu kadar gece aydınlatmaları yapılacaktır. Özellikle sandıkların bulunduğu binaların önü ve etrafı bol bayraklarla donatılarak Onuncu Yıl Bayramı'ndan kalma kısa söz levhalar ile vatandaş, seçime teşvik edilecektir. Seçim gününün sesli geçmesi için her yerdeki bando ve farklı aletlerden faydalanılarak toplulukla birlikte milli marşlar söylenecektir.

Mahalli bütün gazete ve mecmualarda parti ve halkevleri salonlarında şehrin ve kasabanın elverişli mektep, sinema, tiyatro, spor kulüpleri, hayır cemiyetleri ve spor salonlarında konferanslar verilip, bütün seçim sürecinde sandıkların bulunduğu binalara yakın yerlerde nutukların verilmesi kararlaştırılmıştır.

Yazı ve söz için faydalanılmak üzere bazı unsurlar bulunmaktadır. Yazı için partili gazeteciler, söz için ise parti halk hatipleri kullanılmıştır. Yazı ve söz için parti ve

⁵⁶ Birgül Bozkurt ve İbrahim Bozkurt, "Türkiye'nin İlk Kadın İl Belediye Başkanı" **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 10 (19), 2014, 56.

⁵⁷ Aydoğan ve Mahmutoğlu, "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri", 132-133.

halkevlerinin belirlediği kişilere görev verilmiştir. Bunun için yalnız her vilâyet ve kazada kullanılacak seçim sandığı sayısınca, seçim boyunca birer halk kürsüsü açılmıştır. Bu kürsülerin şekli ve işleme usulü Onuncu Yıl Bayramı'nda olduğu gibi yapılmıştır. Kürsülerin yeri seçim sandığının bulunacağı binaya yakın olup ve oy vermeye gelip gidenler için uygun genişlikte bir meydan olmasına dikkat edilmiştir.

Halk kürsülerinde kendi istekleri doğrultusunda konuşmak isteyen vatandaşlar bulunacaktır. Ayrıca halkevlerince görevlendirilmiş hatipler de konuşacaktır. Halk kürsüleri nutukları için onuncu yıl rehber kitabından, Başvekilin meclisin son kapanmasında söylediği siyasi nutuktan ve diğer neşriyatlardan yararlanılacaktır. Özellikle büyük şehirlerde seçim encümeninin kanun yolu ile düzenleyeceği oy kullanma sıra ve zamanlarının iyi takibi yapılacaktır. Seçim yerlerine seçmenlerin vaktinde getirilmeleri, seçimin çabuk ve yolunda yapılmasını ve seçime iştirak edenlerin çoğaltılması da önem arz etmektedir.⁵⁸ Görüldüğü üzere parti teşkilatı, seçim aşamalarının en ince ayrıntılarını göz önünde bulundurarak seçim için önemli çalışmalar yürütmüştür. Ayrıca Erzurum'da vilayet ve taşranın seçimler için birlikte hareket ettiklerini görmekteyiz. Seçimler teşkilatlı bir şekilde yürütülmüştür.

Dönemin siyasi ve içtimai bakımından önemli olan Varlık Gazetesi'nde Erzurum'da yapılan seçim çalışmaları, seçimlerde yaşanan gelişmeler ve seçim sonuçlarına yer verilmiştir. Ayrıca gazetede 1935 Genel Seçim çalışmalarına da yer verilmiştir.

1935 Genel seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi'nden başka bir parti olmadığı için bu seçimlerde siyasi hayattaki hareketliliği, büyük oranda CHP belirlemektedir.⁵⁹ Teşkilat-ı Esasiye kanununda yapılan değişiklik ile TBMM'de 258 milletvekilinin oy birliği ile kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Milletvekili seçilebilmek için 30 yaşını tamamlama şartında bir değişiklik olmazken bu yaş sınırını geçen kadınlar da artık milletvekili seçilebilecektir.⁶⁰ Atatürk döneminde yapılan son milletvekili seçimi olan bu seçimlerde yeni kanunların ön plana çıktığını görmekteyiz. Kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi, oy kullanma yaşının 18'den 22'ye çıkarılması, her 40.000 seçmen için bir milletvekili seçilmesi gibi değişiklikler olmuştur.⁶¹ Bu konu hakkında 18 Aralık 1934'te

⁵⁸ **Varlık**, 23 Ağustos 1934, Perşembe, No: 1211, 1.

⁵⁹ İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM Dönemi (1935-1939)**, 1, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 2004, 15-16.

⁶⁰ TBMM ZC, Devre IV, Cilt 25, 81-85.

⁶¹ Hakkı Uyar, "Tek Parti Döneminde Seçimler", **Toplumsal Tarih**, (64), 1999, 27.

CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in imzasıyla Halkevi başkanlıklarına yazı gönderilmiştir. Bu yazıda şunlar ifade edilmiştir:⁶²

Kadınlarımızın Saylav (Milletvekili) seçimine girmeleri kanunu çıkınca Fırkamıza yeni görevler düşüyor. Seçim iki dereceli olduğu için ikinci seçmenler arasında da kadınlarımızın bulunmaları gerekir. Bunun için de kadınların da fırkamıza kayıtları gerekmektedir. İyi nitelikli kadın üyelerimizin artmasıyla fırkamız hem şereflenecek ve hem de güçlenecektir. Kadın arkadaşlarımızın sayılarının artırılması lazımdır. Birkaç değil birçok kadın fırkanın ikinci seçmeni olmalıdır. Belediye seçiminde nispeten az kadın üye seçilmesi fırka merkezini üzümüştür. Biz kadınlara sözde bir seçim hakkı vermek için değil, erkek arkadaşlar gibi aslında yüksek olan Türk kadınıni pek samimi olarak devlet idaresine katılmak için bu yola girdik...⁶³ Bu şekilde kadınların CHP'ye üye olunması sağlanmıştır.

Ayrıca CHP'nin üçüncü büyük kongresinde 10 Mayıs 1931 tarihinde kabul edilen yönetmeliğin 120. maddesine göre:

...Bütün intihaplarda fırka namzet azalarına rey vermeyen ve bunların aleyhinde çalışan veya muarız bir teşekkülün namzetliğini kabul eden veya açıkça reddetmeyen veya fırkaca namzet gösteren veya gösterilmesine karşı göz yuman veya intihaplara mazeretsiz iştirak etmeyen veya muarız bir namzet lehinde gizli, açık çalışanlar ve kendi müesseselerinde bulunanların böyle hareket ve faaliyetlerine müsamaha gösterenler, fırka kongrelerinin fırka gruplarının karar olarak kabul ettiklerini vazife sahibi iken yapmayanlar, fırka vazifelerini yaparken bilerek nizamnameye uymayanlar, fırka mensup ve memurlarından fırkanın şerefini, haysiyetini kıranlar yaptıklarının derecesine göre cezalandırılır.⁶⁴

Kanunnamede görüldüğü üzere CHP, seçimlerde parti adaylarına oy verilmesini istemiştir. Parti dışındaki adaylığın kabul edilmesi ve bunların yararına gizli ya da açık olarak çalışanlara disiplin cezası verilmesine karar verilmiştir.

Daha önce 20.000 erkek seçmen bir milletvekili seçerken yeni düzenlemeyle 40.000 (kadın-erkek) seçmen bir milletvekili seçecektir. İller nüfuslarına göre 55.000'e kadar olanlar bir, 55.001-95.000'e kadar olanlar iki, 95.001-135.000'e kadar olanlar üç milletvekili çıkaracak; nüfusu daha fazla olan yerlerde bu oranlara göre arttırılacaktır. Seçimlerde eskiden olduğu gibi yine iki dereceli sistem uygulanacaktır. İkinci seçmenlerin miktarı da bu yeni düzenlemede yer almıştır. Buna göre 400 birinci seçmen, yeni bir ikinci seçmen belirleyecektir. 401-600 kişi için bir, 601-1000 kişi için iki, 1001-1400 kişi için üç ikinci seçmen seçilecek, oran bu şekilde arttırılacaktır.⁶⁵

⁶² BCA, CHPK, 490.01. 100. 2915.

⁶³ Güneş, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM Dönemi (1935-1939)*, 16-17.

⁶⁴ CHF Nizamnamesi ve Programı, Ankara, TBMM Matbaası, 1931, 25.

⁶⁵, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", 17.

Çıkarılan kanunlar sonrasında, seçimlerin öncesinde 23.12.1934'te CHP İdare Heyeti'nce ilgililere gönderilen ve "Gizlidir." ibaresi yer alan bir yazıda seçim işlerinde çok dikkatli olunması gerektiği ve bazı muhaliflerin bağımsız milletvekili için beyannameler dağıttıkları, kürsülerde seçim propagandası nutukları yapmaya hazırlandıklarını belirtilmişti. Ayrıca bu dönemde komünistlerin de faaliyetleri söz konusu olmuştur. Bu yüzden çok dikkatli olunması gerektiğini, halkı kandıracak muhalif veya komünistlerin yapacakları propaganda ve nutukların önüne geçmek için her türlü tedbirin alınması gerektiği ifade edilmiştir.⁶⁶

18 Ocak 1935'te seçimin ilk aşaması başlamıştır. Birinci seçmenler, ikinci seçmenleri belirlemek üzere oylarını kullanmışlardır. CHP vatandaşlara şu ifadelerle seslenmiştir. "Milletvekili seçiminin ilk safhasına bugün girmekteyiz. Cumhuriyetin hepimize vermiş olduğu seçim hakkını kullanmakla bu yüksek rejimin önemini iyice göstermek borcumuzdur. Kadın erkek sandık başına koşmalıyız. Hem siyasi hem de medeni bir vazifeyi yerine getirmeliyiz. Kadınlara bu hakkı sağlayan rejime karşı kadınlarımız şükran borçlarını seçime geniş bir katılımıla ödeyeceklerdir. Yurttaşlar! Sandık Başına!"⁶⁷

Seçimin ilk aşaması İstanbul'da 18-20 Ocak tarihleri arasında üç günde tamamlandı. Ankara seçimleri 21 Ocak'ta yapılarak bir gün içinde bitirildi.⁶⁸ 25 Ocak'a kadar 57 ilin yarısında bitirilirken 57 ilin tamamında ise 25 Ocak akşamına kadar seçimin ilk aşaması tamamlandı. Hemen hemen tamamı CHP adayı olan ikinci seçmenler seçildi. Eski seçimlerin katılım oranlarına baktığımızda 1927 %23, 1931 %45 olan seçime katılım oranları, bu seçimde artış göstererek 1935'te %68,5 yükselmiştir.⁶⁹

Seçimin ilk aşaması tamamlandıktan sonra sıra partinin milletvekili adaylarını belirlemeye gelmişti. Birçok kişi parti genel merkezine başvuru yapmıştı. 21 Ocak itibarıyla parti genel merkezine başvuranların sayısı iki bini aşmıştır. Bunların 200'ü kadarı kadın üyelerden oluşmaktadır.⁷⁰

Seçimler büyük bir coşku ile yürütülmüştü. Seçimler sırasında radyo konferansları, tatil merkezlerinde gösteriler, radyoda seçim geceleri düzenlenmişti. Konferanslar da

⁶⁶ Uyar, **Tek Parti Döneminde Seçimler**, 28.

⁶⁷ Ahmet Demirel, **Tek Partinin İktidarı: Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, 170.

⁶⁸ **Cumhuriyet**, 21-22 Ocak, 1935.

⁶⁹ Demirel, **Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, 170.

⁷⁰ "Sayılay Seçimi Hazırlığı" **Cumhuriyet**, 23 Ocak, 1935.

adayların seçilmesi halinde çocuk hastaneleri açmak, Köy Enstitülerinin sayılarını artırmak ve kimsesiz çocuklara sahip çıkmak gibi konularda çalışmalar yapacaklarını ifade ederek propaganda çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Ayrıca Halk Hatipleri Teşkilatı bu seçimde de faaliyetlerini devam ettirmiştir.⁷¹ Geçmiş seçimlerde de olduğu gibi İstanbul Kültür Müdürlüğü'nün yazısı ile ilkokul talebeleri seçim yerlerine götürülerek seçimin nasıl yapıldığı uygulamalı olarak çocuklara gösterilmiştir.⁷² Daha önceki seçimlerde de benzerleri görülen bazı seçim afişleri yer almıştır, bunlar şu ifadelerdir:

Türk kadını! Sana hakkını veren Cumhuriyettir.

Öz tarihimizi, öz dilimizi Cumhuriyet öğretti.

Durmayalım, düşeriz.

Biz bize benzeriz.

Türk inkılâbı asrı yıla sığdırdı.

Türk'üm, ne mutlu bana.⁷³

Bu güçlü propagandalara baktığımızda tek parti rejiminin ana hedefleri göze çarpmaktadır. Cumhuriyetten Türk inkılabına, Türk inkılabından demiryollarına, iktisadi gelişmelerden milli birliğe ve bütünlüğe birçok konu Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde özellik kazanmıştır. Bu doğrultuda Atatürk'ün düşünce yapısından ortaya çıkan ilkeler, CHP tarafından 1935'te yeni programa dâhil edilerek bu ilkeleri oluşturan “Altı ok” açıklamaya çalışılmıştır. Daha sonra 5 Şubat 1937'de yapılan anayasa değişikliği ile “Altı Ok” anayasal düzende CHP tarafından devletin ilkeleri haline getirilmiştir.⁷⁴

1931 seçimlerinde öngörülen bağımsız aday uygulamasına 1935 seçimlerinde de devam edilmiş fakat sayı olarak 30 olan aday sayısı bu seçimlerde 16'ya düşürülmüştür. Ankara, Afyon, Antalya, Çankırı, Eskişehir, İstanbul, Kastamonu, Konya, Kütahya, Muğla, Niğde, İzmir, Sivas, Denizli, Tokat ve Yozgat illerinden birer kişilik olmak üzere 16 bağımsız aday için yer ayrılmıştır. Ancak, Tokat, Yozgat ve Kütahya illerinden CHP aday gösterdiği için bağımsızların sayısı 13'e düşmüştür.⁷⁵ Ayrılan bu on üç yer için birçok başvuru gerçekleşmiştir. Birçok kişi bağımsız adaylıklarını açıklamışlardır. İlk aşamada

⁷¹ Aydoğan ve Mahmutoglu, “Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri”, 136.

⁷² **Cumhuriyet**, 20 Ocak, 1935.

⁷³ Aydoğan ve Mahmutoglu, “Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri”, 137.

⁷⁴ Aydoğan ve Mahmutoglu, “Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri”, 138.

⁷⁵ Olgun, “Türkiye’de Cumhuriyetin ilanından 1950’ye Genel Seçim Uygulamaları”, 17.

seçilmiş olan CHP'li ikinci seçmenler, bağımsızlara oy verecektir. Geçtiğimiz 1931 seçimlerinde ikinci seçmenler bağımsız adaylara tek bir oy vermemiş ayrılan yerler boş kalmıştır. Buna benzer bir durumun bu seçimde yaşanıp yaşanmaması merak konusu olmuştur.⁷⁶

Milletvekili adaylarını belirlemek için, CHP teşkilatı 1 Şubat 1935'te İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda çalışmalarına başladı. 2 Şubat'ta bir toplantı yapılması kararlaştırıldı.⁷⁷ Toplantıda alınan kararlar halka duyuruldu alınan kararlara göre bağımsız adaylar arasında azınlıklara mensup vatandaşlardan milletvekili seçilebilmesi için CHP'nin yardım etmesi kararlaştırılmıştır.⁷⁸

Bağımsız olarak adaylıklarını koyan dört kişi seçilmeleri önceden garanti altına alınmış olan gayrimüslim adaylardır. 4 Şubat'ta halka duyurulan bu isimler, Dr. Abraya Marmaralı, Dr. Nikola Taptas, Berç Türker Keresteci, İstemat Zihni Özdamar olmuştu. Bu dört adayın, adaylıkları azınlıkların adayı olarak değil, Türk Ulusunun adayları olarak kabul edilmiştir.⁷⁹

Cumhuriyet gazetesinde adaylarla ilgili Ahmet Ağaoğlu⁸⁰ makalesinde şu sözleri ifade etmiştir. Bizde yalnız bir tek fırka olduğundan ikinci seçmenlerin hepsi o tek fırkaya yani Cumhuriyet Halk Fırkası'na bağlıdır ve tabiatıyla müstakil olarak saylav olmak isteyenlere de bunlar rey verirler. Bu vaziyet bizde müstakil saylavlık meselesini biraz karıştırıyor. Muayyen program temsil eden muayyen fırkanın mümessilleri tarafından intihap olunanlar nasıl müstakil oluyorlar? Saylav vekildir. Onun müvekkili Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ikinci seçmenleridir. O halde vekil müvekkili temsil etmeyip de kimi temsil eder? Kimin adına söz söyler, rey verir? Bu bir meseledir ve düne kadar mevcuttu. Fakat bence dünden beri yani Büyük Önder'in beyannamesinin neşrinden sonra bu mesele halledilmiştir. Şöyle ki Büyük Önder'in beyannamesiyle Cumhuriyet Halk Fırkası programına yeni bir madde ilave edilmiş bulunuyor. Bu madde şudur: Cumhuriyet Halk fırkası ikinci seçmenleri, bu fırkanın dışında kalmış ve fakat cumhuriyetçi ve milliyetçi olan yurttaşlara dahi rey verebilirler! Binaenaleyh Cumhuriyet Halk fırkası haricinde kalmış olan herhangi cumhuriyetçi ve milliyetçi yurttaş müstakil olmakla beraber Cumhuriyet Halk Fırkası seçmenlerine müracaat ederek kendisi için rey vermelerini isteyebilir ve seçmenler de isteyen cumhuriyetçi ve milliyetçi olduğuna kani iseler ona pekâlâ rey verebilirler.⁸¹

⁷⁶ Demirel, **Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, 176

⁷⁷ Demirel, **Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, 171; **Ulus**, 2 Şubat 1935.

⁷⁸ **Ulus**, 3 Şubat 1935.

⁷⁹ Demirel, **Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, 176.

⁸⁰ SCF milletvekili.

⁸¹ Müstakil saylavlık meselesi, Cumhuriyet, 8 Şubat 1935.

Bu sözler üzerine Atatürk ilkelerine bağlı olan adaylar adaylıklarını ve programlarını açıklamışlardır. Bağımsız bazı adayların isimleri ve programları Kurun gazetesinde yer almıştır.⁸²

Dr. Taptas Programı:

Ben azlık mümessili değil, Türk ulusunun mebusu olmak istiyorum ve buna her zaman sadık kalarak mecliste çalışacağım. Programımın ikinci mühim maddesi cumhuriyetçiliktir. Bu rejimin muhafazasına son nefesime kadar çalışacağım. Yurdumuzun maddî ve manevî menfaatine sevgili ve kıymetli vatanımızın daha ziyade yükselmesine var kuvvetimle çalışacağım.

Dr. Abravya Marmaralı programı:

Ben bir Türk vatandaşı olarak müstakil mebus olmak istiyorum. Cumhuriyetçiyim ve cumhuriyetin idame ve tarsinine çalışmak arzusundayım. Lâikim ve lâikliği cumhuriyette idameye çalışacağım. Beni mebuslukla şereflendirirseniz bu program dâhilinde bütün ruhumla çalışacağım.

Bay Keresteciyan Programı:

Ben bir Türk yurttaşım. Bu memleketin terakkisine bütün kalbimle çalışmak benim emelimdir. Nasıl ki kahraman askerler memleketin müdafaasına çalışırlar ve hayatlarını memleket için feda etmeye hazırdırlar. Benim kanaatimce benim gibi cumhuriyetçi yurttaşlarım memleketin idare işlerinde tek mil kuvvetleri ile çalışmak samimî hislerimden biridir. Ben yüce Atatürk'ün tesis ettiği cumhuriyetin bir ferdiyim daima cumhuriyetin idamesi ve yükselmesi için kendimce bir hattıhareket çizmişimdir. Cumhuriyetin tesisinden beri Yüce Atatürk'ün yüksek kumandası altında ve saygı değer Halk Fırkasının çizdiği devletçi, milliyetçi, lâik, inkılâpçı, halkçı programındaki esaslarla on sene zarfında büyük terakkiler ve harikalar yapılmış ve yapılmaktadır. Cumhuriyetin tesisi pek parlak neticeler vermiş ve bu muvaffakiyet dünyanın her tarafına aksetmiştir. Ben azlık mümessili olarak değil, sırf müstakil bir Türk yurttaş olarak namzetliğimi koyuyorum. Tabiidir ki intihabımdan sonra memleketin menfaatine olarak düşündüğüm prensipleri Büyük Millet Meclisi kürsüsünden açıkça söyleyeceğim. Bu programımı beğenen yurttaşlarımın bana rey vereceklerine eminim. Ve ona göre hepinizin ikinci müntehiplerine işbu programımı bildirmenizi rica ederim.

İstemat Zihni Özdamar'ın programı:

Öteden beri göttüğüm mefkûre ve gaye peşinde yürürken, engel olacak azlık mümessili değil, ulusun saylavı olarak seçilmek istiyorum. Mecliste de bu gayeyi takip edeceğim. Koyu milliyetperver Türk Ortodoks, Türk yurttaşım. Cumhuriyetçi olmakla beraber, devletçi, halkçı, laik ve inkılâpçiyim. Bütün emelim, sırf Türklüğe, Türk cumhuriyetine bütün kudretimle çalışmaktır. Ta küçüklüğümden beri büyüdüğüm Türk mekteplerinde ve Türk topraklarında aldığım vatan ve Türk duygularını

⁸² **Kurun**, 4 Şubat 1935, Pazartesi, No: 6135-73, 4.

rehber yaparak daima Ulu Önderimizin çizdiği hatlar ve çizgiler içinde vakfı nefsetmeyi namus borcu bilirim.

Bunlar haricinde Avukat Bay Avram Noam bağımsız milletvekilliğine adaylığını koyacağını söylemiştir. Bay Ali Haydar adaylığını koymuştur. Eski elçilerden olan Bay Galip Kemali'nin de adaylığını koyacağı söylenmiştir. Fakat seçim kayıtlarında böyle bir müracaatın söz konusu olmadığı görülmüştür.⁸³ Bağımsız adaylar bu şekilde programlarını açıklamışlardır.

8 Şubat 1935'te seçimler başlamıştır. Seçimlerin ülke genelinde bitmesinin ardından CHP yönetimi şu açıklamayı yapmıştır:

8 Şubat sabahı başlayan saylav seçimi yurdun her tarafında akşama kadar bitmiştir. Her yerde ittifakla CHP namzetleri seçilmişlerdir. Fırkaca namzet gösterilmeyecek müstakil saylavlık için boş bırakılmış olan üç vilayette fırka ikinci müntehipleri umumi reislik Divanı'nın beyannamesinde yazılı maksada hizmet için reylerinin muhtelif müstakil namzetlere verilen reyler nispeti başkadır.⁸⁴

Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatta olduğu son genel seçim 1935 seçimleri olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk vatandaşlara bir beyanname yayınlayarak vatandaşlara şu ifadelerde bulunmuştur:

Bana ve partimize güveninizi yine gösterdiniz. Saylav namzedi olarak size sunduğum arkadaşları yüce seçiminize değerli buldunuz. Ulusça gösterilen birlik, ülkeye bağlılık bütün gözleri yeniden yurdumuza çekmiştir. 1935 seçiminin bittiği bu, 8 Şubat akşamı Türkiye, iç ve dış alanlarda bundan sonra da karşılaşabileceğimiz türlü meseleler önünde nasıl bir azim ve kuvvet manzarası göstereceğini bir daha acuna bildirmiş oldu. Öz dileğimiz yurdun yüceliği, yurttaşın genliğidir.⁸⁵

Seçimde CHP üyesi olmalarına rağmen parti tarafından aday gösterilmeyip bağımsız olarak adaylıklarını koyan kişiler olmuştu. Bunlar hakkında parti soruşturma başlatmıştır. Seçilen 13 bağımsız aday arasında Refet Bele, Halil Menteşe ve Ali Fuat Cebesoy gibi ünlü isimler bulunmaktadır. Ayrıca azınlıklara mensup 4 kişi de bağımsız olarak meclise girmiştir.

Bunlardan üçü bir önceki mecliste de bağımsız milletvekili olarak görev almış yeniden seçilmişlerdir. Bu isimler İzmir'den tekrar seçilen Halil Menteşe, Konya'dan tekrar seçilen Ali Fuat Cebesoy, bir önceki mecliste İzmir milletvekili olup yeni meclise Muğla'dan

⁸³ **Kurun**, 4 Şubat 1935, Pazartesi, No: 6135-73, 4.

⁸⁴ **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1935, Çarşamba, No: 1434, 1.

⁸⁵ **Mustafa Kemal Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, 493.

seçilen Hsn Kitapçı olmuştur. Kalan on kişiden Refet Bele dışındakiler TBMM'de daha önce hiç yer almayıp, ilk kez seçilen milletvekilleri idi. Refet Bele ise birinci ve ikinci dönemlerden sonra iki dönem meclise girememişti. Sonra dört milletvekili beşinci dönem içinde CHP'ye katılmıştır. Böylece meclisteki bağımsızların sayısı dokuza düşmüştür.⁸⁶

CHP'nin aday listesinde partiden aday gösterilen kadın adayların sayısı on yedi olmuştur. Kadın adayların, seçildikleri dönem ve iller, ayrıntılı özgeçmişleri 6 şubat'ta Cumhuriyet Gazetesinde yer almıştır. Daha sonra eklenen Hatice zgener ile beşinci mecliste görev alan kadın sayısı 18'e yükselmiştir. Özgener'in milletvekilliğı sadece bu meclisle sınırlı kalmıştır.⁸⁷

1935 Genel seçimleri her ilde olduğı gibi Erzurum şehrinde de büyük özveri ile uygulanmaya başlamıştır. Bu dönemde CHP'nin sesi olan Varlık gazetesinde Erzurum'da seçim hazırlıkları, seçim süreci yaşanan gelişmeler, seçim sonrası meclisin durumu ve oluşan siyasi hava yer almaktadır.

3. Varlık Gazetesi

Kazım Karabekir Paşa, Milli Mücadele Dönemi'nde Kafkasya'daki ve Doğı cephesindeki olayları halka olduğı gibi anlatmak için, Sarıkamış'ta cephe kararghında bir gazete çıkarmayı gerekli görmüştür.⁸⁸ Kazım Karabekir'in çabaları sonrasında, Varlık Gazetesi ve altında "Birlikte Yaşar" ifadesi ile 25 Ağıustos 1921'den itibaren yayın hayatına Kars'ta başlamıştır.⁸⁹ Kültürel, içtimai ve sosyal olayların daha fazla yer aldığı bir gazete olan Varlık Gazetesi, Kurtuluş Savaşı boyunca milli mücadele ile ilgili siyasi ve askeri birçok habere yer vermiştir. Kars, Erzurum ve Trabzon'da satılan gazete 41. sayıdan itibaren 4 sayfa olarak çıkmıştır. Doğı Anadolu bölgesindeki bütün olayları takip etmek için bölgenin önemli yerlerine muhabirler göndererek yazıları ve hikyeleri ile halkı bilgilendirme ve eğıtme amacı gütmüştür. Daha sonra kolordunun Erzurum'a taşınması sonucunda matbaa Sarıkamış'tan alınarak Erzurum'a nakledilmiştir. Misak-ı Milli sınırları içinde tam bağımsız bir Türk Devleti hedefi doğırultusunda yayın politikası uygulamıştır.

⁸⁶ Demirel, **Tek partinin iktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, 179-180.

⁸⁷ Demirel, **Tek partinin iktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, 174-175.

⁸⁸ Ali Servet nc, **Varlık Gazetesi 21 Ağıustos 1921-31 Aralık 1923**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü 2000, 11.

⁸⁹ Ali Servet nc, **Varlık Gazetesi 21 Ağıustos 1921-31 Aralık 1923**, 2000, 17.

Gazetede çıkan makalelerde okuyucuya Milli Mücadele'nin gerekçeleri, amacı, ruhu aşılarmaya çalışılmış ve tam bağımsızlık fikri işlenmiştir.⁹⁰

Çalışmamızda ana kaynağımız olan Varlık Gazetesi'nin 1934'ten 1936 yılına kadar olan sayıları incelenmiştir. Bu dönemde gazetenin başyazarı Hüseyin Rahmi Cumurcu olmak üzere Rıza isimli şahıs ve ismi belirlenemeyen birçok kişinin yazıları da bulunmaktadır. Hüseyin Rahmi Cumurcu'nun 1934 ve 1935 yılı seçimleri konusunda halkı aydınlatan makaleleri gazetede de dikkat çekmektedir. Ayrıca siyasi içtimai konular haricinde dış politika haberlerine de yer verilmiştir. Sosyal, kültürel ve sağlık alanında da yazılar mevcuttur.

⁹⁰ Güler Sarı Ertem, **Varlık Gazetesi'nde Kars ve Çevresi İle İlgili Haberler 1921-1923**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2013, 7.

BİRİNCİ BÖLÜM

PARTİ-DEVLET-TOPLUM

1.1. 1930'LARIN ORTALARINDA ERZURUM VİLAYETİNİN DURUMU

Birinci Dünya Savaşı'ndaki yıkımlar ve Ermeni mezalimi sonrasında Erzurum bir köy manzarasını almıştır. Savaş sonrası köyden şehir merkezine göç artmıştır. Erzurum'un temel geçim kaynağını hayvancılık oluşturduğu için Erzurum halkı, şehir merkezine göç ederken hayvanlarını da şehre getirmiştir. Bu dönemde şehir merkezinde beslenen hayvan sayısının eski yıllara oranla yüksek olduğunu görmekteyiz. Bu sebeple Belediye ve Umumi Hıfzıssıhha Kanunu gibi düzenlemeler yapılmıştır. Şehrin modern bir hale getirilmesi için özellikle belediyeye ağır görevler verilmiştir.⁹¹

18 Şubat 1935 pazartesi günü belediyede yapılan toplantıda Gümüşhane sayıtlığına seçilen Belediye Başkanı Durak Sakarya'nın yerine yeni başkan seçilmesi kararlaştırılmıştır. Mevcut on sekiz üyenin ittifakıyla Kars'ta bulunan Erzurumlu Kitapçıoğlu Salim Altuğ belediye başkanlığına seçilmiştir.⁹² 1930 yılının ortasında belediyede Salim Altuğ⁹³ dönemi başlamıştır. Salim Altuğ'un görev süresince şehrin temizliği ve altyapı hizmetlerinden imar birliği ve elektrik tesisatına kadar pek çok konuda çalışmaları olmuştur.⁹⁴

CHP il kongresinde daha önce gündeme getirilen bir konuyu Başkan Salim Altuğ 26 Nisan 1935 tarihli meclis toplantısında yeniden gündeme getirmiştir. Gazi'nin Erzurum'a geldiği günün "Gazi Günü" olarak ilan edilmesi teklifini meclise sunmuştur. Teklif kabul edilmiştir.⁹⁵ 1935'ten sonra her 3 Temmuz günü şehirde tören yapılmaya başlanmıştır.⁹⁶

⁹¹ Murat Küçükkuşurlu, **Erzurum Belediyesi Tarihi 2**, Dergah Yayınları, İstanbul 2011, 127.

⁹² EBA, Meclis Zabıtları, 18 Şubat 1935.

⁹³ Salim Altuğ, 1893'te Erzurum'da doğmuş, 1912'de Harbiyeden mezun olmuştur. Balkan Savaşı'nda ve I. Dünya Savaşı'nda görev yapmış, fakat bu arada kalbinden yaralanarak savaş dışı kalmıştır. Mütareke döneminde kendi arzusuyla emekli olmuştur. 1921'de Anadolu'ya geçerek Erzurum'a gelmiş ve bir süre sonra kalp bölgesinde bulunan kurşun, bünyenin yardımıyla yer değiştirdiği için, ameliyatla alınmıştır. İlk teşkilatında partiye intisap ederek Türk Ocağında Ticaret Odasında Hilali Ahmer ve Himayei Etfal Cemiyetlerinde çalışmış ve Erzurum büyük depreminde mahalli Kızılayı temsilen bir heyetle bütün felaket mıntikasını gezerek yardımlarda bulunmuş, bir müddet sonra ticaretini Kars'a naklederek 7 sene Kars'ta da parti teşkilatı içerisinde, il genel meclisinde, belediyede faal vazifeler almıştır. 4 sene kadar hem Tayyare Cemiyeti Reisliği, hem de Kızılay ve Çocuk Esirgeme Kurumlarında reis ve aza olarak çalışmıştır. Kars Halkevi reisi bulunduğu sıralarda 1935 senesinde Erzurum Belediye Reisliğine seçilmiştir (Küçükkuşurlu, **Erzurum Belediyesi Tarihi 2**, 113).

⁹⁴ Salim Altuğ dönemi çalışmaları detaylı bilgi için bkz.: Küçükkuşurlu, **Erzurum Belediyesi Tarihi 2**, 117-154.

⁹⁵ Küçükkuşurlu, **Erzurum Belediyesi Tarihi 2**, 154.

⁹⁶ Murat Küçükkuşurlu ve Mehmet Okur, **Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri**, Derya Kitabevi, Trabzon 2007, 105.

Varlık gazetesinde 3 Temmuz 1936'daki gazi günü kutlama programı yer almıştır.⁹⁷ 1930'ların ortasında CHP dördüncü büyük kurultayı toplanmıştır. Kurultay sonrası Erzurum için önemli kararlar alınmıştır. Dilde sadeleşmenin bir etkisi olarak kurultayda alınan kararlar zabıt yerine “tutulga” olarak ifade edilmiştir. Ayrıca belediye başkanı için “uray” belediye meclisi için “şarkulu” kelimeleri 1936 yılına kadar kullanılmıştır.⁹⁸

1.1.1. CHP Dördüncü Büyük Kurultayı ve Erzurum'a Yansımaları

CHP nizamnamesinin 24. Maddesi gereği, 9 Mayıs 1935 Perşembe günü saat 15.00'da Dördüncü Büyük Kurultay'ın, Ankara'da Kamutay Konağında toplanması kararı alınmıştır.⁹⁹ CHP Dördüncü Büyük Kurultayı'nda alınan kararlar “*tutulga*” olarak bastırılmıştır. İl ve merkezlere ait teşkilatlara gönderilmek üzere dağıtılma kararı alınmıştır. Bu dağıtım işi illere bağlı teşkilatlarla sağlanacaktır. İlçelere gönderilenler de ilçe, kamun ve ocak teşkilatlarına dağıtılmıştır. İl yönetim kurulu bu dağıtım işini takip edecektir. CHP teşkilatının en küçük basamaklarına kadar ulaşımı sağlanacaktır. Cepte taşınacak kadar küçük boyda basılan bu programdan il ve ilçe merkezlerine adedince gönderilmiştir.¹⁰⁰ Altı toplantı, on beş oturum süren kurultay, 16 Mayıs 1935'te saat 19.35'te kapanmıştır. Kurultay, 384 milletvekili ve 160 vilayet delegesi olmak üzere 544 delegeyle toplanmıştır. Vilayet delegelerinin oranı %30'dur. Vilayet kongrelerinde tespit edilen hususların görüşülmesine 15 Mayıs'ta başlanmış ve iki tam gün sürmüştür.¹⁰¹

Kurultaya Erzurum'dan katılan kişilere baktığımızda Ahmet Namıkoğlu Enverdi, mümessil olarak katılırken, Aziz Akyürek, Ahmet Fikri Tuzer, Fuat Sirmen, Zeki Soydemir, Nafi Atuf Kansu, Nafiz Dumlu, Nakiye Elgün, Necip Asım Yazuksuz, Şükrü Koçak, Tahsin Üzer, Canip Müceldili gibi isimlerin milletvekili olarak katıldığını görmekteyiz.¹⁰² Ayrıca yaptığımız arşiv çalışmalarında kurultaya mümessil olarak giden her ilin mümessiline, yol parası ve beşer günlük ikamet yevmiyesi olarak avans gönderildiğini, bu paranın miktarı belirtilmeyerek Ankara'da kaldıkları süre zarfında ödenen paranın fazlasının geri alınması

⁹⁷ Varlık, 29 Haziran 1936, Pazartesi, No: 1343, 1.

⁹⁸ Küçükuşurlu, **Erzurum Belediyesi Tarihi 2**, 151.

⁹⁹ Varlık, 11 Nisan 1935, Perşembe, No:1266, 1.

¹⁰⁰ BCA. CHPK, 490.01.17.86.7.

¹⁰¹ Sezai Kürşat Ökte, **Cumhuriyet Halk Partisi, Vilayet/İl Kongrelerinin Parti Politikalarına Etkileri (1930-1950)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü 2019, 143.

¹⁰² **CHP Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası, 9-16 Mayıs**, Ulus Basımevi, Ankara 1935, 59.

ve eksiklerin tamamlanmasının yine Ankara’da yapılacağı bilgisi, CHP Genel Sekreterliği tarafından bildirilmiştir.¹⁰³

Kurultayda partinin yeni programı ve tüzüğü görüşülüp oy birliği ile kabul edilmiştir. Program ve tüzük öncekilere göre daha disiplinli, radikal önemli kararlar içermektedir. Kurultayda öz Türkçe sözcükler kullanılarak kelimelerin yazılmasına önem verilmiştir. Örneğin: “*Fırka*” yerine “*Parti*” sözcüğünün kullanılması kararlaştırılmıştır. Alınan kararlar şu şekildedir:

1. Yeni Programın başlangıcında “*Partinin güttüğü bütün bu esaslar Kemalizm prensipleridir*” denilerek “*Kemalizm*” resmi olarak ilk kez tanımlanmıştır.¹⁰⁴

Kemalizm ideolojisi nasıl oluşmuştur?

Menemen’de istenmeyen olaylar sonrasında bazı grupların gelenekçi, karanlık fikirlere meyletmesi ile oluşan havayı, Mustafa Kemal, Cumhuriyet Türkiye’sine yakıştıramaması üzerine, bu fikirlerin önüne geçebilecek bir ideolojiye ihtiyaç duymuştu.¹⁰⁵ 1930’larda ortaya çıkan Kemalizm ya da Atatürkçülük kavramları birlikte oluşan düşünceler ya da ülküler bütünü, doğal şekilde kendiliğinden bir süreç içerisinde gelişmiştir.¹⁰⁶ Bu ideoloji Mustafa Kemal’in sağlığında gelişerek ölümünden sonra ise artan bir hal almıştır.¹⁰⁷ Şunu ifade etmek doğru olur ki, Kemalizm ne Mustafa Kemal dışında ne de sadece Mustafa Kemal tarafından oluşturulmuştur.¹⁰⁸ Mustafa Kemal’in çeşitli zamanlarda ve farklı vesilelerle söylediği sözlerden aynen alınan ifadelerden etkilenilerek Kemalizm ilkeleri oluşturulmuştur. 1930’ların öncesinden de Gazi Mustafa Kemal’in düşüncelerinden söz etmek mümkündür. Fakat 1930’larla birlikte bu düşünce daha fazla sistemli bir hal alarak ideoloji haline gelmiştir. *Kemalizm* temel ilkeleri CHP’nin 10 Mayıs 1931 Tarihli kongresinde kabul edilmiştir. İlk defa 1935 programında yer alarak, 1937’de ise Teşkilatı Esasiye Kanunu’nun ikinci maddesine aktarıldıktan sonra değişmeksizin varlıklarını korumuştur.¹⁰⁹ Sonra “*Altı Ok*” olarak CHP’nin simgesi haline gelmiştir.¹¹⁰ Parti tarafından

¹⁰³ BCA, CHPK, 490.01.15.79.9.

¹⁰⁴ Demirel, *Tek partinin iktidarı Türkiye’de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, 209.

¹⁰⁵ Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul, 2006, 120-121.

¹⁰⁶ Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, 133.

¹⁰⁷ Zürcher, *Modernleşen Türkiye Tarihi*, 265.

¹⁰⁸ Adem Çelik, *CHP’nin Kemalizm Algısı ve Sosyal Demokrasi: Eleştirel Bir Analiz*, (Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2010, 130.

¹⁰⁹ Levent Köker, *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, 133.

¹¹⁰ Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, İstanbul, 2011, 43.

güdülen bu amaçlar CHP'nin Dördüncü Büyük Kongresinde Kemalizm olarak tanımlanmıştır.

2. Programda partinin özelliklerini oluşturan “*Altı Ok*” daha detaylı bir şekilde ele alındı. 5. madde “*CHP, Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılapçısıdır.*”¹¹¹

3. Programın 3. maddesinde “Türkiye ulusçu, halkçı devletçi, laik ve devrimci bir cumhuriyettir.” ifadesi partinin özellikleri ve devletin özellikleri haline getirildi.

4. Yeni tüzüğün 95. maddesi “Parti, kendi bağrından doğan hükümet teşkilatı ile kendi teşkilatını birbirini tamamlayan bir birlik tanır.” ifadesi ile tek parti yönetiminin kurumsallaşmasının yolu açıldı.

5. Yeni tüzüğün 96. maddesine göre, parti teşkilatı ve yönetim arasındaki ilişkileri merkezde, Parti Genel Sekreteri ile Bakanlar veya bunlar adına yetkili olan kişiler, illerde il başkanları ve valiler kuracaktır. (18 Haziran 1936 tarihli genelge ile Parti Genel Sekreterliği ile İçişleri Bakanlığı birleştirilirken, il başkanlığı ile de valilik birleştirildi.) Böylece “*Parti-Devlet*” bütünleşmesi için önemli adım atıldı.¹¹²

CHP Genel Sekreteri Recep Peker bu madde için Kurultayda şu ifadelerde bulundu:

...Fırka hükümeti ile Fırka temas ederken, Fırka ve hükümet işbirliğini teşkil edecek bir bütünlük olduğunu kaydettik... Vilayette Fırka reisi ve valinin temas ve münasebeti bu nizamnameye konulduktan sonra Hükümetle temas esastan iyi tanzim edilmiş bir hale gelecekti.

...Bilirsiniz ki arkadaşlar bu temas burada bitmez kazalardan nahiyelere, nahiyelerden köylere, karakol kumandanından ocak reislerine kadar ilerler bizim Nizamnameye koyduğumuz ruh, vilayet merkezlerinde vali ve fırka reisi tarafından idare ve fırka aşağı kademeleri arasında da iyi temasın tanzimini amirdir. Vali ile fırka başkanı temasa gelince, her meseleyi birbiri ile konuşarak valinin kaymakamlara, kaymakamın ötekilere söylemek sureti ile her meseleyi hüsnü neticeye vardiirilacağına işlerin yola gireceğine emin bulunuyoruz.¹¹³

Bu ifadelerden anlaşılacağı gibi tek parti döneminde parti ve hükümet birlik içinde hareket etmek istemektedir. Ayrıca valilerin parti başkanlarıyla ilgili münasebetlerinde parti üst tabanından alınacak kararların vakit kaybedilmeden alınması ve hiyerarşik düzende parti alt tabanına iletilmesinin kolaylaştığını görmekteyiz.

¹¹¹ TBMM Arşivi, *CHP Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası, 9-16 Mayıs*, 59.

¹¹² Demirel, *Tek partinin iktidarı Türkiye’de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, 209.

¹¹³ TBMM Arşivi, *CHP Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası, 9-16 Mayıs*, 101.

Erzurum Milletvekili Aziz Akyürek kurultayda 96. maddenin kabulü hususunda şu ifadelerde bulunmuştur:

Arkadaşlar partimiz siyasi bir partidir. Hükmi şahsiyettir. Siyasi işlerle meşgul olduğu gibi, hükmi şahsiyet olduğundan hukuki vaziyetleri de vardır. Diğer taraftan, valiler siyasi ve idari sıfatlara malik vilayetlerde, hükümetin birer mümessilleridir. Kaymakamların siyasi vaziyetleri yoktur. Onlar idare memurlarıdır, valinin emir ve talimatlarıyla iş görürler...¹¹⁴

Görüldüğü üzere partinin hem siyasi hem de hukuki görevlerinin olduğu, valinin hükümetin temsilcisi olduğunu ve kaymakamın aslında valinin emrinde çalışan idari memur olduğunu görmekteyiz. Bu ifadeler tek parti yönetiminde hiyerarşik düzen hakkında bilgi vermektedir.

6. Bir diğer önemli değişiklik ise parti genel başkanı, genel başkan vekili ve genel sekreterden oluşan üç kişilik bir Genel Başkanlık Kurulu (Genbaşkur) oluşturulmuştur. Genbaşkur, Partinin en yüksek karar organı görevini üstelenmiştir. Bundan sonra Partinin milletvekili adaylarını bu kurul belirleyecektir. CHP'nin 4. büyük kurultayı 16 Mayıs'ta Genel Başkanlık Divanı'nın aday gösterdiği 16 kişiyi oy birliğiyle Parti Genel Yönetim Kurulu üyeliğine (Genyönkurul) seçmiştir. Parti Genel Sekreteri, Genel Başkan tarafından Parti Genel Yönetim Kurulu üyeleri arasından seçilecektir.¹¹⁵

Parti içerisinde temel değişikliğin ilk adımı 15 Haziran 1936'da atılmıştı. 1931'den beri partinin genel sekreterliğini yapan Recep Peker, değişmez genel başkan Mustafa Kemal tarafından görevden uzaklaştırıldı. Genel sekreterlik geçici bir süre için Başvekil İsmet İnönü'ye verildi. Bu değişikliğin arka planında yatan sebep; bundan sonra parti genel sekreterliği ile İçişleri Bakanlığı'nın birleştirilme isteği olmuştur. 18 Haziran 1936'da başvekil İsmet İnönü bütün parti teşkilatına, vilayetlere ve umumi müfettişliklere bir genelge göndererek parti bünyesinde yapılan ana değişiklikleri bildirdi. Genelgenin başında:

Cumhuriyet Halk Partisi'nin, memleketin siyasi ve içtimai hayatında güttüğü yüksek maksatların tahakkukunu kolaylaştırmak ve partinin inkişafını artırmak ve hızlandırmak için bundan sonra parti faaliyetiyle hükümet idaresi arasında daha sıkı bir yakınlık ve daha ameli bir beraberlik temin edilmesine Genbaşkur'ca karar verilmiştir. Dedikten sonra alınan kararlar açıklanmaktadır.¹¹⁶

Alınan kararlar şu şekildedir:

¹¹⁴ TBMM Arşivi, **CHP Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası, 9-16 Mayıs, 104.**

¹¹⁵ Demirel, **Tek partinin iktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, 209.

¹¹⁶ Demirel, **Tek partinin iktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, 212-213.

1. İşleri Bakanı Genyönkurul üyeliğine alınmıştır. Kendisine partinin genel sekreterlik görevi verilmiştir.
2. Bütün illerde parti başkanlıklarına, il valisi memur edildi.
3. Genel müfettişler, bölgeleri içinde bütün devlet işlerinin olduğu gibi, parti çalışmalarının ve örgütlerinin de, yüksek inceleycisi ve müfettişleridir.
4. İllerde İlyönkurul'ca seçilmiş bulunan başkanlar, üye durumunu almış ve atanarak ya da bölgelerince seçilerek başkanlığa getirilmiş mebus başkanların başkanlık görevleri son bulmuştur.
5. Bu bildirinin genel özelliklerini, parti genel sekreteri, olmuş bulunan İşleri Bakanı izleyecek ve düzenleyecektir.
6. Yukarıdaki maddeler bütün parti kuruluşlarına, valiliklere ve umumi müfettişliklere duyurulmuştur.¹¹⁷

Bu kararlarda geçen ifadeleri açıklamak gerekirse Genbaşkur partinin en yüksek idare organıdır. Mustafa Kemal, İsmet İnönü ve genel sekreterden oluşan yapıyı ifade eder. Genyönkurul, Umumi İdare Heyeti, İlyönkuruluda Vilayet İdare Heyetini ifade eder.¹¹⁸

Alınan bu kararlarla birlikte ilk olarak İşleri Bakanlığı ile Parti Genel Sekreterliği birleştirilmektedir. İşleri Bakanı Şükrü Kaya, yeni Genel Sekreterlik görevi ile Gebaşkur üyesi olmuştur. Bunun yanı sıra bütün illerde valilere aynı zamanda partinin il başkanlığı görevi de verilmektedir. Üçüncü olarak, Genel Müfettişler, görevinin bulunduğu bölgeler içinde, bütün devlet işlerinin yanı sıra, partinin faaliyetleri ve teşkilatı denetleme görevini üstlenmektedir. Bu genelgenin yayınlanmasıyla birlikte, hala işbaşında olan bütün il başkanlarının görevlerinin, sona erdiği genelgede bildirilmektedir.

Ayrıca hâlâ yürürlükteki Memurin Kanunu'nun dokuzuncu maddesi memurların siyasi cemiyetlere katılmasını kesin olarak yasaklamıştır. Ama 18 Haziran'da parti-devlet bütünleşmesi yolundaki bu büyük adım atılırken, kanunun bu maddesi değiştirilmemiştir.¹¹⁹

Recep Peker, görevden alınması ile ilgili bir bildiri yayınlayarak şu ifadelerde bulunmuştur:

Her işte en doğru ve en iyiyi yapan Büyük Şefimiz Atatürk ben, parti Genel Sekreterliği ödevimden affettiler. Ellerimizde onun emaneti olarak tuttuğumuz görevin şekli ne olursa olsun, hepimiz için en büyük şeref, son nefese kadar, Kemalizm eserinin sadık hizmetçisi kalmaktır. Bu ayrılış anında

¹¹⁷ Mahmut Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)**, Ankara, 1974, 190-191.

¹¹⁸ Hilmi Uran, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1958, 249.

¹¹⁹ Demirel, **Tek partinin iktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, 212-213.

sizlere uzattığımız elin, görev arkadaşlarımız için yüreğimde yaşayan derin sevgi ve saygı duygularının sıcaklığı ile dolu olduğuna inanınız.¹²⁰

Alınan bu radikal kararların parti ve devlet entegrasyonu (bütünleşmesi) bizlere tek parti rejiminin ayrılıkçı hiçbir yapıyı kabul etmediğini hükümet ve partinin birbirinden ayrı algılanmasının mümkün olamayacağını göstermektedir. Bu kararlarla şüphesiz parti ve devletin devamlılığını sağlayan bir yol haritası çizilmek istenmiştir.

Tek parti ve halk ilişkilerine baktığımızda parti tek olmakla birlikte, tek parti, devlet ile halk arasında gerekli bir araç ve birleştirici bir organ olarak kabul edilmektedir. Fakat tek parti, halkı tek ve yekvücut olarak kabul etmekte ve her türlü siyasi ayrılığı reddetmektedir. Tek Parti, devlete kıyasla önde gelir. Hatta parti, devletin de yapıcısıdır. Devlete anlamını ve yönünü tek partinin programı verir. Fakat kurulan devletin baş organı ve icracısı da bizzat tek partidir. Tek parti aslında iktidarla ve devletle birleşen bir oluşumdur.¹²¹

Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi tek parti sadece parti-devlet birliği değil toplum üzerinde de birliktelik oluşturma hedefine gitmiştir. Bunu yaparken zaman zaman kendi gücünü kullanmıştır. Doğrusu bu dönemde “*Parti-Devlet-Toplum*” birlikteliği sağlanarak birbirinden kuvvet alan bu oluşum bir bakıma “*Üçlü İttifak Güç Sistemini*” meydana getirmiştir.

1.1.2. Kurultay Sonrası Erzurum’da CHP Teşkilatı ve Uygulamaları

Cumhuriyetin ilk yıllarında Erzurum’da CHP teşkilatı durağan bir süreç içindeyken 1935’ten sonra artık CHP Erzurum’da varlığını hissettirmiştir. Bunun etkilerinden birisi İsmet İnönü’nün doğu gezisidir.¹²² Bir diğer etkisi dördüncü kurultayda alınan kararlar sonrasında CHP teşkilatı içerisinde kurumsallaşmanın sonucunda Genbaşkur, Genyönkurul, İl yönetim kurulu gibi yönetim ve denetim mekanizmalarının oluşumu, bir diğer etkisi üçüncü müfettişliğin Erzurum’da kurulmasının olumlu sonuçları olmuştur.¹²³

CHP’nin İlyönkurullarına gönderdiği 16.01.1936 tarihli tezkere ile bu yönetim ve denetim mekanizmasının nasıl çalıştığı hakkında fikir sahibi olmaktayız.

Türk istiklal ve inkılabını kuran ve yürüten partimizin program ve tüzüğü ile ödevli arkadaşlar yüklendiği işin yüksek şerefi kadar büyük sorumluluklarını da bilmekteyiz. Bu

¹²⁰ Uran, Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım, 247.

¹²¹ Paksoy, **Tek- Parti Dönemi Siyaset Kültürünün Sonrası Döneme Etkileri**, 461-462.

¹²² Murat Küçükkuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2012, 41.

¹²³ Küçükkuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum**, 43-44.

işlerin çok iyi düzenlenmesi için birbirimize bağlı olduğumuz kadar birbirimizi kontrol etmeliyiz. Bu yüzden genel yönetim kurulu hazırladığı programla müfettişlerle parti ve halkevi teşkilatını teftiş etmelidir. Sonucunda hazırlanan raporlar incelenerek gerekli düzenlemeler, eksiklikler ve kusurların düzeltilmesi ifade edilmiştir. Bu konuda ilçelerden bazı esaslar için teftiş yapılması öngörülmüştür. Bu teftişler sonucunda öneri ve tavsiyeler dikkate alınıp uygulanacaktır. Bunun gibi illerde de şu kurallar gereği teftiş yapılması kararlaştırmıştır.

İlyönkurullar; ilçelerle ve kendine bağlı ocaklar varsa onları teftiş edecek. İlçeyönkurullar kamun ve kendine bağlı ocaklarını, kamunlar ise ocaklarını yılda bir kez teftiş edecektir. Her yıl haziran ayı içerisinde bütün kurullarını teftiş ettiğine dair bir yazı ile genel sekreterliğe bildirecektir.¹²⁴ Bu denetlemelerin yapılabilmesi için Erzurum'un parti teşkilatı sayısı ve partiye kayıtlı olan üye sayısı gözardı edilmemelidir.

1935 itibarı ile Erzurum Parti teşkilatına partiye kayıtlı üye sayısı bir önceki yıla kıyasla iki kat fazladır. Bu tarihte CHP teşkilatında önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1935'te Erzurum Merkez ilçesinde 148 köyde 153 ocak bulunmakta, kayıtlı üye sayısı 2.651'dir. Pasinlerde 92 köyde 22 ocak ve 1.458 kayıtlı üye bulunmaktadır. Hınıs'ta 7 köyde ocak bulunup kayıtlı üye sayısı 793'tür. Oltu' da 24 köyde 24 ocak olup, üye sayısı 2.713'tür. Tercan'da 56 köyün hepsinde ocak bulunup 458 üye bulunmaktaydı. İspir'de 5 köyde ocak bulunmakta kayıtlı üye sayısı ise 19 dur. Tortum'daki 24 köyde ocak olup, üye sayısı 72'dir. Yusufeli'nde 5 ocak bulunup üye sayısı 262'dir. Böylece toplam Erzurum genelinde 361 köyde 389 ocak teşkilatı vardır. Kayıtlı üye sayısı ise toplam 8.426'dır.

1935'te Erzurum nüfusu 385.000 iken partiye kayıtlı üye sayısının nüfusa oranı %3 bile olmamıştır. Oltu ve Pasinler üye sayısı bakımından başta gelen ilçelerdir. Diğer ilçelerde partiye kayıtlı üye sayısı azdır. Hiçbir ilçe merkezinde parti binası bulunmamakta ayrıca kadın üye de bulunmamaktadır. Partiye manevi bakımdan bağlılığın çok fazla olmadığını görmekteyiz. Bunun en önemli sebebi ise şüphesiz bölge halkının her türlü yaşadığı işgaller, acılar ve daha çok hayatta kalma mücadelesidir.¹²⁵

Türkiye genelinde bu dönemde 62 ilin 50'sinde CHP teşkilatı bulunmaktadır. Erzurum bu 50 il arasında CHP'ye kayıtlı üye sayısı bakımından 43.sırada yer almaktadır.

¹²⁴ BCA, CHPK, 490.01.03.12.4.

¹²⁵ Küçüküçürlü, *Türk Siyasi Tarihinde Erzurum*, 43.

1936'da Türkiye genelinde CHP'de kayıtlı üye sayısı 1.237.504 iken bunların sadece 9.630'u Erzurum'da bulunmaktaydı. 1936 yılında Erzurum'da 7 ilçe, 27 nahiye, 291 ocak teşkilatı bulunmaktadır. 1936'nın sonları itibariyle Erzurum'da CHP' te kayıtlı üye sayısı merkezde 3.145, Pasinler'de 1.460, Hınıs'ta 1.290, Oltu'da 2.530, Tercan'da 984, İspir'de 110 ve Tortum'da 497 olmak itibariyle toplam üye sayısını 10.016'ya çıkarılabilmektedir.

Erzurum teşkilat bakımından iyi durumdadır fakat üye sayısı bakımından zayıf kalmıştır. Teşkilat bakımından en büyük sorun ise merkeze uzak olan ilçelerdir. Halkı maddi açıdan güçsüz olan bu ilçeler (İspir, Tortum, Tercan, Yusufeli) düzenli yollarla merkeze bağlı olmamalarından dolayı parti teşkilatı açısından da zayıf kalmıştır. Bu ilçeler parti teşkilatı tarafından düzenli olarak denetimi ve kontrolü sağlanmıştır.¹²⁶

Bu denetimlerin yürütme planında genel kurallar konulmuş bu kurallara uyulmasına parti tarafından özen gösterilmiştir. İki çeşit teftiş bulunmaktadır. Birincisi genel teftişler planına göre yapılır, diğeri ise bir yerde belli bir sorun üzerine yapılmaktadır. Her ikisi de Genel Yönetim Kurulunun belirlemiş olduğu kriterlere göre yapılır. Genel teftiş konuları ise şu şekildedir:

Parti prensiplerinin yayılmasında emek ve özveri ile çalışma, teşkilatların parti tüzüğüne göre işlemesi, parti ve teşkilatta görevli olanlar arasında sevgi, saygı ve bağlılık veya geçimsizlik, parti teşkilatında bulunanların halkın gözünde sevgi ve bağlılık derecesine bakılmaktadır. Ayrıca partide bulunanların spor ve gençlik işleri ile ilgi ve alakaları, Halkevleri karşısında ilgi ve gayretleri, parti hesap işlerinin yolunda gidip gitmemesi ve parti mallarının bakımı gibi konulardan oluşmaktadır.

Genel Teftiş Planına göre, yine kişilerin soy, ideal, düşünce, ahlak sıfatları ve halk nazarında özel durumları dereceleri incelenmiştir. Parti otoritesini istismar edebilen davranışların olup olmadığına da ayrıca bakılmıştır.¹²⁷ İlçeler ise ancak 1937 yılına gelindiğinde İl İdare Heyeti tarafından denetlenmeye ve kontrol edilmeye başlanmıştır.¹²⁸

¹²⁶ Küçükuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum**, 43-44.

¹²⁷ **BCA, CHPK**, 490.01.03.12.4.

¹²⁸ Küçükuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum**, 43-44.

1.2. İSMET İNÖNÜ'NÜN ERZURUM GEZİSİ

İsmet İnönü iki kez Erzurum ziyaretinde bulunmuştur. Doğu gezisinde Tortum, Oltu yolu ile Kars'a giden İsmet İnönü; Kars ve ilçeleri ziyareti sonrasında Ardahan, Artvin, Hopa, Rize yolu ile Trabzon'a, Trabzon'dan da Gümüşhane, Bayburt yolu ile tekrar 18 Temmuz 1935'te Erzurum'a dönüş yapmıştır.

Erzurum'u Kolordu ve Müstahkem Mevki Kumandanlıklarını, belediyeyi, CHP'yi ziyaret etmiştir. Ayrıca yeni yapılmakta olan hastane ile yapısı yarım kalan erkek öğretmen okulunu da gezmişlerdir. İsmet İnönü Erzurum'dan sonra da Tercan- Erzincan yolu ile Ankara'ya doğru gezilerine devam etmiştir.

İsmet İnönü'nün Erzurum Belediyesi ziyaretlerinde şehrin bütçesi, tahsilat ölçekleri, doğum, ölüm ve evlenme oranları hakkında bilgi almıştır. Bunun sebebi Erzurum vatandaşının sosyo-ekonomik durumu hakkında bir takım istatistiki fikirlere sahip olmak istemesidir. İnönü, edindiği bilgiler sonrasında, bu şehri harap bir vaziyette gördüğü için bu durumdan üzüntülerini ifade ederek, Bu tarihi şehrin bir an önce imar ettirilmesi için planlamalar yapılması, su ve lağımalar konusunda da düzenlemeye gidilerek Erzurum şehrini, şarkın, Ankara'sı yapmak istediğini ifade etmiş ve vaatlerde bulunmuştur.

Erzurumlular için de bu durum, sevinç ve heyecan duygularının oluşmasına sebep olmuştu. Şarbay (Belediye Başkanı) tarafından İnönü'ye on beş sayfalık bir kitap takdim edilmiştir. Kitap ismi ile dikkat çekmiştir. “Erzurumluların Büyük Başbakanımız General İsmet İnönü'nden Dilekleri” diye adlandırılan bu kitabı İsmet İnönü okuyarak, her bir istek hakkında sorular sorarak açıklamalar almıştır.

Daha sonra dönemin meşhur terzisi Terzi İhsan Bey kendi tezgâhında dokutmuş olduğu yerli malı kumaşı göstererek “Başbakanımız, her ne kadar size layık değilse de Erzurum'umuzun bu yerli malından size bir takım elbise yaptırmak istiyor ve lütfen kabul buyurmanızı rica ediyoruz.” demiştir. İsmet İnönü kumaşı beğendiğini ifade etmişti. Şarbay (Belediye Başkanı) İsmet İnönü'nün ölçülerini kaydedip ölçüleri Belediye dosyasında yer almıştır. Elbisenin üç dört gün sonra tekrar Erzurum ziyareti sonrasında kendilerine sunulması kararlaştırılmıştır.¹²⁹

İsmet İnönü 29 Temmuz Pazartesi günü saat 5.00'da Gümüşhane'den hareket ederek saat 08.00'da Bayburt'a varmıştır. Dört saat kadar Bayburt'ta kalmış ve öğle yemeğini orada

¹²⁹ Varlık, 25 Temmuz 1935, Perşembe, No: 1287, 1.

yemişlerdir. Başbakanı Bayburtlular candan karşılamışlardır. İnönü Bayburt'ta hükümet, Belediye, Parti, Halkevi kurağlarının fabrikasını gezmiş; Halkevinde gençler ve çocuklar tarafından çalınan musikiyi ve söylenen şarkıları dinlemiş, çaylarını içmiştir. Başbakan saat 12.00'da Bayburt'tan hareketle saat 16.00'da Ilıca'ya gelmiş, burada yarım saatten fazla kalarak kaplıca ve banyo sularının mevcut tahlil raporlarını kendi doktoruna tetkik ettirerek, kaplıca suyunun şifaları hakkında bilgi almıştır. Sonrasında aygır deposundaki damızlık hayvanları görmüştür. Hayvanların bakımlı hallerinden memnun kalmıştır. Başbakanın 16.35'te Ilıcadan ayrılarak 17.40'da Erzurum merkezine gelen İsmet İnönü'yü, Erzurum halkının önde gelen isimleri ve Esnaf Cemiyetleri bando ve tabur eşliğinde, İstanbul Kapı'da coşku ile karşılamıştır. İsmet İnönü, otomobilden inerek ve her grubu ayrı ayrı selamlayıp hal ve hatırlarını sorduktan sonra sürekli alkışlar arasında “*Yaşa Varol*” sesleri ve yürüyerek İlbaý Kurağına (Valilik) gitmiştir. 30 Temmuz Salı günü önce 6.30'da Müstahkem Mevki Komutanlığı Kurağına gitmiştir. Sonra Mecidiye ve Aziziye tabyalarına doğru yola çıkmıştır. Bu tabyalar 1887'de Rus orduları tarafından ele geçirilmişti. Erzurum kadınları ve erkekleri bıçak ve baltalarla düşman işgalini durdurmuş, tabyaları geri almışlardı. Öneminden dolayı Başbakan, bu tarihi savaşın yapıldığı yeri ziyaret etmiş, bu yer hakkında malumat almıştır. Daha sonra bu bölgede bulunan “*Ağzı Açık*” denilen yerdeki kömür madeni ocağını gezmiş burada çıkarılmakta olan Linyit maden kömürü hakkında da incelemede bulunmuştur. İnönü bundan sonra, Erzurum'un mesire alanı olan “Boğaz'a” gitmişler öğle yemeğini orada yemişlerdir. Ayrıca 4 Ağustosta açılacak hayvan sergisine kaydedilen hayvanlar, Başbakana gösterilmiştir. İnönü her cins havanı birer birer görerek sevmiş ve bakım vaziyetlerini çok beğenmiştir. Boğaz'da iki un fabrikası¹³⁰ bulunmaktadır. Başbakan bunları da gezmiş ve yemek sonrası silah tamirhanesini, numune hastanesini, çocuk doğum ve bakım evini gezmiş ve çalışan ekiplerin düzeninden dolayı gururlanmıştır. Çarşamba günü ise Tercan yolu ile Erzincan'a doğru gitmiştir.¹³¹

Bu gezinin bir sonucu olarak kurulan Üçüncü Umumi Müfettişlik teşkilatı Erzurum'daki parti işlerinin nizamı hususunda önemli rol oynamıştır. 1936'larda alınan bir kararla genel müfettişlerin aynı zamanda parti yüksek murakıby olmalarına karar

¹³⁰ Cumhuriyetin ilk yıllarında biri şehir içinde diğeri şehre bir saat uzaklıkta iki un fabrikası vardır. Fabrikayı kuran kişi Emrullah Efendi'dir. Fabrika su ile çalışan 12 Beygir kuvvetinde motorla işlemektedir. Detaylı bilgi için bkz.: Murat Küçükogurlu, **Erzurum Çarşı Pazar Eski Erzurum Çarşıları ve Üretim Mekânları**, Çizgi Yayınevi, İstanbul 2018, 367-370.

¹³¹ **Varlık**, 1 Ağustos 1935, Perşembe, No: 1288, 1.

verilmiştir.¹³² Doğu gezisinin müjdesi Erzurumlulara çok geçmeden verilmiştir. İsmet İnönü, Sivas- Erzurum Demiryolu hattının¹³³ ilkbaharda Erzurum şehri tarafından başlanması konusunda emir vermiştir.¹³⁴ Bunların dışında İsmet İnönü Erzurum’da yapılacak olan Şeker Fabrikası için Şeker Fabrikaları Genel Direktörü Kazım Bey’i Samsun’a çağırarak konu ile ilgili kendisine emir ve talimat vermiştir.¹³⁵

İsmet İnönü Doğu gezisini yaparken Erzurum Milletvekili Tahsin Uzer de kendisine başından sonuna kadar eşlik etmiştir. Tahsin Uzer, geziye ait olan görüşlerini makale haline getirip Tan gazetesinde başmakale olarak yayınlamıştır. Bu makaleye Varlık gazetesi sütunlarında da yer verilmiştir. Makalede Tahsin Üzer, İsmet İnönü’nün doğu gezisinde elde ettiği dilekleri not aldığını ve tek tek köyleri dolaşıp halkın zorlandığı durumları, dilekleri istekleri şikâyetleri yanında bulunan vali ve ilçe memurlarına sorarak dinlediğini itirazları büyük bir titizlikle değerlendirip, işlerin yolunda gitmediği yerlerde Cumhuriyet Rejimine uygun gitmeyenleri kesin dille uyardığını ifade etmiştir. Ayrıca İnönü’nün köylerde ve kasabalarda bir halk mahkemesi kurduğunu ve hükümlerini açıkça ifade ettiğini, güneşin altında yapılan bu duruşmadaki görüşmeler, Atatürk İdare ve İnkılabının bir ruhudur vurgusu yapılmıştır. Bu uzun ve tarihi yolda ve yolculukta İsmet İnönü bir röntgen bakışı ile doğu bünyesindeki hastalığı bulduğu aynı zamanda eksiklikleri ve ihtiyaçları anlayarak tarihi raporunu, reçetesini büyük şefine Atatürk’e sunduğunu doğuda yapılacak olan devlet işlerini tasarladığını belirtmiştir.¹³⁶

Bu makale, İsmet İnönü’nün Doğu gezisi çalışmalarını büyük bir ciddiyetle yürüttüğünü göstermektedir. İnönü Gezi’si bu dönemde her türlü savaşa ezilen fakir Erzurum halkının umutlarının adeta canlanmasına vesile olmuş Erzurum’da artık güzel şeylerin olacağını ipuçlarını da vermiştir. Nitekim ileride yapılan Demiryolu çalışmalarının yanında Genel Müfettişliğin Erzurum Merkezli bir konumda olması İsmet İnönü’nün Doğu gezisinin bir sonucu olduğunu göstermiştir.

¹³² Küçükuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum**, 41.

¹³³ Detaylı bilgi için bkz.: Murat Küçükuşurlu ve Gürkan Fırat Saylan, “Şimendiferin Erzurum Yolculuğu”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, (38), 2008, 313-342.

¹³⁴ **Varlık**, 19 Ağustos 1935, Pazartesi, No:1290, 1.

¹³⁵ **Varlık**, 22 Ağustos 1935, Perşembe, No: 1291, 1.

¹³⁶ **Varlık**, 5 Eylül 1935, Perşembe, No: 1292, 2.

1.3. ERZURUM'DA İDARİ UYGULAMALARDAKİ DEĞİŞİKLİKLER

1935'te dördüncü büyük kurultayın sonucunda diğer illerde olduğu gibi Erzurum'da da parti il başkanlığı konusunda yeni bir uygulamaya gidilmiştir. Malatya Milletvekili Osman Koptagel CHP Erzurum vilayet yönetim kurulu (idare heyeti) başkanlığına tayin edilmiştir. Koptagel, 27 Haziran 1935'te Erzurum'a gelmiştir.¹³⁷ 1 Temmuz'da partiden diğer arkadaşlarıyla toplantı yaparak tanışmış vakit kaybetmeden görevine başlamıştır.¹³⁸

Dönemle ilgili belgelerden anlaşılabileceği üzere, Erzurum Parti başkanı Mesut Çankaya zamanında, parti idaresine yakışmayan birtakım şahsi işlerin artması üzerine idari işleri başkanlığına merkez tarafından Malatya mebusu Osman Koptagel atanmıştır.

Bu değişiklik ile artık *seçilmiş* parti başkanı uygulaması kaldırılmıştır. *Atanmış* parti başkanı uygulaması getirilmiştir. Bu durum demokrasi açısından olumsuz görülse de birtakım şahsi hareketlerin önüne geçmek için umut verici olmuştur.

Erzurum Milletvekili Zeki Soydemir ve Nafiz Dumlu'nun 19 Aralık 1935 tarihli raporuna göre; Osman Koptagel'in Erzurum Parti başkanlığına atanması ümit verici bir gelişme olarak görülmüştür.

Bölgeye yaptığı önemli gezide İsmet İnönü parti binası için 320.000 lira yardım yapılmasını uygun görmüştür ve rapora göre, 1935 yılı Vali (Ethem Aykut)¹³⁹ Parti Başkanı (Osman Koptagel) ve Belediye Başkanı (Durak Sakarya) bir uyum içinde çalışmaya başlamıştır.

Koptagel'in parti başkanı olarak atanması sonrasında farklı uygulamaların yaşandığını görmekteyiz. CHP Başkanlık Divanı'nın 18 Haziran 1936 aldığı bir kararla CHP il başkanlıklarının valilere verilmesi üzerine, Koptagel Erzurum'dan ayrılmıştır. Görüldüğü gibi CHP Genel merkezi İl teşkilatlarının yapısı hakkında merkezîyetçi bir takım kararlar almıştır. Bu kararlarda Erzurum merkezli kurulan Üçüncü Umumi Müfettişliğin büyük rolü olmuştur.¹⁴⁰

Genel Müfettişliğin isteği üzerine Erzurum'daki merkez ve ilçeye bağlı belediye başkanlıkları kaymakamların idaresine verilmiştir. Seçilmiş Belediye Başkanlarının yerine

¹³⁷ **Varlık**, 27 Haziran 1935, Perşembe, No: 1283, 1.

¹³⁸ **Varlık**, 1 Temmuz 1935, Pazartesi, No: 1284, 1

¹³⁹ Erzurum valiliğine, Gümüşhane Valisi Ethem Aykut 20 Mart 1935 tarihinde tayin edilmişti. **BCA, KDBK** 030.18.01.02.92.19.19.

¹⁴⁰ Küçükkuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum**, 41- 43.

kaymakamlar getirilmişti. Bu kararlar elbette idarede tam bir bütünlük sağlamak ve düzeni oluşturmak için alınan kararlardı. Fakat bir kişiye asıl görevi dışında bir görev daha verilmesi ve bir kişinin birden fazla görevinin olması işlerin yolunda gitmemesine sebep olmuştur.¹⁴¹

1935 CHP Teşkilatı ve Parti Yönetimi Erzurum'daki çalışmalarını hızla devam ettirmiştir. Erzurum CHP İlyönkurulu 2 Ağustos 1935 Cuma günü toplantı yaparak, Erzurum Halkevi ile Hasankale CHP parti bütçelerini onaylamıştır.

İlyönkurulu Genel Sekreterlikten gelen genelgeler okunup maddeler üzerinde görüşülüp karara bağlanmıştır. Bir diğer karar İlyönkurulu'nun bundan sonra her hafta Cuma günü toplanmasıdır.¹⁴²

Varlık gazetesindeki bir habere göre; Erzurum İlyönkurulunun bir toplantısında Tortumlular için mühim bir konu görüşülmüştür. Tortum halkı Erzurum'un yaş meyve ihtiyacını karşılamak üzere o zamanın şartları ile üç günlük yoldan yaya olarak birçok zahmetle Erzurum'a gelmektedir. Getirdikleri meyveleri Erzurum'da manavlara vermekteler bu manavlar istedikleri fiyata alıp, birkaç katı kâr ile satmaktadır. Malın asıl sahibi olup ve çok zahmet çeken Tortumlu vatandaşın eline gazyacağı ve şeker parasını bile karşılamayacağı miktarda para geçmektedir. Bu konu İlyönkurulunda görüşülerek Ticaret Odası Başkanı ve Belediye Başkanı bu haksızlığın önüne geçmek için incelemelerde bulunmuştur. İnceleme sonrası "Hal" ile düzenleme yapılarak meyvelerin kazancından, malın gerçek sahibinin yararlanacağını belirtilmiştir. Tortumlular da manavların elinden bu şekilde kurtulmuştur.¹⁴³

24 Ağustos Cumartesi günü Uray Kurulu (Belediye Meclisi) olağanüstü toplantı yaparak iki konu üzerinde durmuştur. Birincisi Hal tarifesi¹⁴⁴ diğeri İmar Birliği tarafından yapımına başlanan mezbaha inşaatı üzerinedir.¹⁴⁵

CHP nahiye ve ocak kongreleri yeni kanununa göre Merkeze bağlı kanun (nahiye) kongrelerinin Eylül'de başlaması ve Aralık ayının sonuna kadar bitirilmesi gerekmektedir. Bu konuda İlyönkurul Başkanlığından İlçeyönkurul başkanlıklarına gereken hazırlıkların

¹⁴¹ Küçükkuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum**, 41- 43.

¹⁴² **Varlık**, 8 Ağustos 1935, Perşembe, No: 1289, 1.

¹⁴³ **Varlık**, 8 Ağustos 1935, Perşembe, No: 1289, 1.

¹⁴⁴ Erzurum Belediyesi, Durak Bey zamanından itibaren şehrin bazı yerlerine haller yapımına başlamıştı. Fakat hallerde malını satmak isteyenlerden alınacak işgaliye resminin miktarını belirleyen tarifede bazı malların isminin belirtilmemiş olması, işgaliye memurunu sıkıntıya sokmaktaydı. Mecliste yapılan görüşme sonucunda, tarifede belirtilmemiş olan bazı maddeler, zahire, kuru meyve vb. tespit edilerek tarifyeye eklenmiştir (**EBA Meclis Zabıtları**, 24 Ağustos 1935).

¹⁴⁵ **Varlık**, 22 Ağustos 1935, Perşembe, No: 191, 1.

yapılması yönünde yazılar yazılmıştır.¹⁴⁶ Kongreler, parti salonlarında yapılacaktır. Her nahiye ve ocağın kongre günleri, genelgeleri kendilerine bildirilerek bütün üyelerin katılması için duyurular yapılmıştır.¹⁴⁷ Nahiye ve ocak kongreleri devam ederken, kongrede merkezdeki semt ocaklarına üyelerin seçimleri yapılmıştır. Bu kongrede merkezdeki Semt Ocaklarına seçilen başkan ve üyeler şu şekildedir:

Mahalle Başı Semt Ocağı: Başkan, Selahattin Sakarya; Üyeler, emekli Yüzbaşı Şevket, Yüzbaşı Şükrü, Polis Edip, Avni Gümrükçü.

Erzincan Kapısı Semt Ocağı: Başkan, emekli Jandarma Yüzbaşı Avni; Üyeler, Rıza Akın, Selim Bey, şükrü Bey, Remzi Bey.

Yenikapı Semt Ocağı: Başkan, Sabri Bey; Üyeler, İhsan Cinisli, İhsan Terzi, Hakkı Oltaç, Nail Topalaklı.

Gölbaşı Semt Ocağı: Başkan, Rıfat Karslı; Üyeler, Mustafa Çınar, Mustafa Bey, Ali Taftalı, Tahir Bey.

Lalapaşa Semt Ocağı: Başkan, Muhtar; Üyeler Nakip Bey, Kemal Bey, Necati Müceldili, Mehmet Bayramoğlu.¹⁴⁸ Nahiye ve ocak için seçilen kişilerin üyeliklerini İlyönkurulu onaylamaktadır.¹⁴⁹

İlyönkurulu Başkanı Osman Koptagel tarafından 4 Eylül 1935'te konferans verilmiştir. Bu konferans halka Halkevi tarafından duyurulmuştur. Konferansta uçaklar tarafından bir şehrin üzerine atılan zehirli gaz bombalarına karşı şehir halkının alacağı tedbirler hakkında halk bilinçlendirilmiştir. Şehir halkı yıldız sineması salonunda bu faydalı konferansı büyük ilgi ve alaka ile dinlemiştir. Konferans sonrası Başbakan İsmet İnönü'nün Moskova Seyahatlerine ait filmi ücretsiz olarak halka gösterilmiştir.¹⁵⁰

Anadolu Ajansı ve Varlık gazetesi haberine göre, her hafta toplantı yaparak ülke için önemli kararların alınmasından sorumlu olan CHP Genyönkurulu, 23 Aralık 1935'te toplantısında şu kararları almıştır. Kış konferansları Halkevleri ile İlyönkurullarının tayin edeceği ilçe ve Nahiye Merkezlerinde verilecektir. Halkevlerine gidecek olan konferansçılar tespit edilecektir. Parti tarafından teftiş ettirilen 23 ilin teftiş raporları incelenerek gereken kararlar verilmiştir. Şimdiye kadar teftiş görmeyen diğer illerde kış teftişleri yapılma kararları alınmıştır.¹⁵¹

¹⁴⁶ **Varlık**, 26 Ağustos 1935, Pazartesi, No: 1292, 1.

¹⁴⁷ **Varlık**, 11 İkinci Teşrin 1935, No:1312, 2.

¹⁴⁸ **Varlık**, 28 İkinci Teşrin 1935, Perşembe, No:1315, 2.

¹⁴⁹ **Varlık**, 9 İkinci Kanun 1936, 2.

¹⁵⁰ **Varlık**, 5 Eylül 1935, Perşembe, No: 1292, 1.

¹⁵¹ **Varlık**, 23 Birinci Kanun 1935, Pazartesi, No:1319, 1.

CHP, 25 Şubat 1936'daki Genyönkurulu toplantısında kış için hazırlanan parti konferanslarının her yerde çok faydalı olduğu, bu konudaki eksikliklerin ilgili mercilere yazılıp düzenlenmesi kararını almıştır. Daha sonra Artvin ilinin devlet teşkilatının aldığı şekle göre parti durumunda değişiklikler yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca umumi müfettişlik sınırına giren Pülümür ve Kiğı İlçelerinin parti kurumlarının doğrudan doğruya Genel Sekreterliğe bağlanması kararlaştırılmıştır. Elaziz ile Harput'ta da Halkevinin açılması ve böylece 23 Şubat'ta yurttan yeni açılacak olan Halkevleri sayısının 33 ve eskileri ile birlikte toplam 136'ya çıkarılmasına karar verilmiştir.¹⁵²

Yıldız Sinema salonunda yapılan Halkevi yıldönümü kutlamalarında bu 33 Halkevinin açılışı yapılmıştır. Kutlama töreninde hep bir ağızdan Onuncu Yıl Marşı söylenerek müsamere, şiirler, öğretmen okulu tarafından oluşturulan ince saz takımının türküleri eşliğinde, Karabağ ve Kazaska oyunları, Artvin ve Erzurum barları ile güzel bir gün yaşanmıştır.¹⁵³

1.4. ÜÇÜNCÜ UMUMİ MÜFETTİŞLİK MERKEZİ'NİN ÇALIŞMALARI ERZURUMLULARIN ATATÜRK SEVGİSİ

İsmet İnönü doğu gezisinden sonra doğu illeri hakkındaki gördüklerini Cumhurbaşkanı Atatürk'e anlatarak bu illerde yapılması gerekli olan işler hakkında görüşmüş ve Atatürk'ün onayını almıştır. İstanbul'da Atatürk huzurunda toplanan bakanlar kurulunda önemli kararlar alınmıştır. Bu kararlara göre doğu illerimizin bayındırlığı halkın refahı ve aydınlatılması gibi işler için beş yıllık bir program yapılması ve bu programdan bakanlıkların yetkileri ile bütçe göz önüne alınarak, kanun raporları hazırlanarak kamutay toplantısında sunulacaktır. Bu toplantı sonrasında doğu illerimizde yapılacaklar için önemli çalışmalar başlatılmıştır. Öncelikle İstanbul Gazetelerinde Erzurum'da Üçüncü Umumi İspekterlik (müfettişlik)¹⁵⁴ kurulacağı duyurulmuştur. Artvin yine ilbaylık (valilik) yapılacak ve Erzurum, Erzincan, Kars, Artvin Çoruh, Ağrı, Gümüşhane, Trabzon illeri bu müfettişliğe bağlı olacaktır. Konu ile incelemede bulunmak için yakın bir zamanda Sağlık ve Tarım Bakanlığının doğu illerini ziyaret edecekleri duyurulmuştur.¹⁵⁵

¹⁵² **Varlık**, 24 Şubat 1936, No:1327, 1.

¹⁵³ **Varlık**, 24 Şubat 1936, Pazartesi, No:1327, 1.

¹⁵⁴ Üçüncü umumi müfettişlik 25 Haziran 1927 'de 1164 sayılı kanunun birinci maddesi gereğince kurulmuştur. Trabzon merkezli olup, Doğu Anadolu bölgesini içine alan idari amirliktir (**BCA, KDBK, 030.18.01.02.57.70.16**).

¹⁵⁵ **Varlık**, 2 Eylül 1935, Pazartesi, No: 1292, 1.

Genel müfettişliğe Tahsin Uzer'in¹⁵⁶ atanması hakkında 23 Ağustos 1935'te kararname çıkarılmıştır.¹⁵⁷ Tahsin Uzer 'in Üçüncü umumi müfettişliğe atanmasından dolayı Erzurum Belediyesi Tahsin Uzer'e Erzurumluların sevinç ve saygılarını sunması üzerine Tahsin Uzer buna karşılık şu telgrafi göndermiştir. "Vazifemin kullanmasından sevinçliyim. Kahraman evlatlarını sinesinde taşıyan doğu illerinde çalışmaktan neşeliyim saygılar ve sevgiler."¹⁵⁸

Dönemin Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya, Erzurum'daki ıslahat çalışmalarının başlaması sebebi ile 6 Eylül'de Erzurum'a gelmiştir. Yanında Devlet Demiryolları Genel Müdürü İbrahim Kemal Baybora, Kalemî Mahsus (Özel Kalem) Müdürü Nejat Bey, Hasılat müdürleri ve birkaç mühendis olmak üzere 10 kişi de Bayındırlık Bakanı ile birlikte Erzurum'a gelmiştir. Vali Etem Aykut il başkanı Malatya milletvekili Osman Koptagel, Tercan'a giderek misafirleri karşılamıştır. Erzurum Vali konağında, Hastanede ve Cumhuriyet Otelinde misafirlerin konaklamaları için odalar hazırlanmıştır.¹⁵⁹

Ali Çetinkaya Erzurum'a geldiğinde Vilayet Kolordu ve Mevki komutanlıklarını Belediyeyi ve parti binasını ziyaret ettikten sonra belediyedeki yemekte, Erzurum'a gelme sebebini şu cümlelerle açıklamıştır:

Başbakan Doğu illerimizi gezdikten sonra birçok şeyler not etmişlerdi. Bunun üzerine Atatürk'ün huzurunda yaptığımız toplantıda her bakanlığa düşen işleri ayırdık bu hususta bayındırlığa düşen işlerde bulunmaktadır.

Sivas-Erzurum demiryoluna Erzurum tarafından da başlanılması, Kars Demiryolunun sağlamlaştırma ve Trabzon- İran Transit yolunun kalan kısımlarının bitirilmesi bize düşen görevlerdir. Bu konularda incelemede bulunmak için geldim.

¹⁵⁶ Hasan Tahsin Uzer, 1877'de Selanik'te doğmuştur. "Kolağası" diye bilinen aileye mensuptu. İstanbul İdadisini bitirdikten sonra 1897'de Mülkiye Mektebinde eğitim almıştır. Tahsin Uzer devlet adamı kişiliğinin yanında, siyasi hayatında da kendisinden söz ettirmiştir. İlk Mecliste İzmir milletvekili, 3. dönemde ise Erzurum Milletvekili olmuştu. 12 Ağustos 1930'da kurulan SCF'nin kurucuları arasında da yer almıştır. Tahsin Bey 8 Kasım 1935'te Üçüncü Bölge Umumi Müfettişliğine atandı (Küçüküçürlü, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum**, 261). Bu durum üzerine Milletvekilliğinden istifa etmiştir. 9 Kasım 1935'te TBMM Başvekâlete bir dilekçe göndermiştir. Seçim kanununa göre Tahsin Uzer'in yerine bir başkasının seçilmesi istenmiştir (**BCA, BMGMK**, 030.10.75.494.3). Atandığı yeni görevini tam olarak yürütemeden 3 Aralık 1939 Pazar günü vefat etmiştir. Vefatı İkdâm Gazetesi sütunlarında "Umum Müfettişi Tahsin Uzer Dün Vefat etti" şeklindeki bir yazı ile halka duyurulmuştur (**İkdâm**, 4 Aralık 1939, Pazartesi, No:111, 2).

¹⁵⁷ **BCA, KDBK**, 030.18.01.02.57.70.16.

¹⁵⁸ **Varlık**, 9 Eylül 1935, Pazartesi, No: 1296, 1. Birinci dünya savaşı sonrasında Tahsin Uzer valilik görevinde de bulunmuştur. Erzurum'da da valilik görevindeyken Erzurum'un sıkıntılı dönemlerine denk gelmiştir. 15 Şubat 1916'da Ruslar şehre girince, bu durum Tahsin Bey'i üzmüştür. Tahsin Bey dönemin Dâhiliye Nazırı Talat Bey'e bu üzüntüsünü bildiren şifreli bir yazı göndermiştir (Ender Korkmaz, **Tahsin Uzer'in Yaşamı ve Faaliyetleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2011, 13).

¹⁵⁹ **Varlık**, 5 Eylül 1935, Perşembe, No: 1292, 1.

Erzurum Sivas hattı için bazı inşaat malzemelerine gerek duyulmuştur. Bunların elde edilmesi için en kolay yer Rusya olduğunu belirtmiştir. Sovyet Rusya'nın ticaret temsilcileri ile görüşülüp sipariş verilmiştir. Nisan ayı ile birlikte inşaata Erzurum tarafından başlanılacak ve işler ilerledikçe malzemeyi taşımak için lokomotif ile eşya ve iş vagonları da gereklidir. Bunları da deniz yolu ile Batum'a oradan da demiryolu ile Erzurum'a geleceğini söylemiştir.¹⁶⁰

Ali Çetinkaya, incelemeleri sonrasında üç milyon liraya ihtiyaç olduğunu tespit etmiştir. Belediyedeki yemekten sonra Hasankale'ye gitmek üzere ayrılmıştır.¹⁶¹ Hasankale'de banyo ve çermikler hakkında bilgi aldıktan sonra Karaköse'ye doğru giderek oradan da İran Sınırına kadar giderek transit yolunda incelemelerde bulunmuştur. Sonra da Kars'a giderek Erzurum Kars yolunda incelemelerde bulunmuştur.¹⁶²

İsmet İnönü'nün doğu gezisi sonrasında beş yıllık program yapıp bakanlıklara ait görevler belirlendiğini önceden ifade etmiştik. Bu sebeple Erzurum'u ziyaret eden bakanlardan bir diğeri Tarım Bakanı olmuştur. 12 Eylül 1935'te Erzurum'a gelen Tarım Bakanı incelemelerini yapmıştır. Hüseyin Rahmi Cumurcu Varlık gazetesindeki yazısında şüphesiz bu geziler sonrasında doğu illerimizde büyük erginleşmenin olacağını kaydetmiştir. Tarım Bakanı Muhlis Erkmen Tortum yolu ile Erzurum'a gelmiştir. Vali İbrahim Etem Aykut ve CHP İlyönkurulu başkanı Osman Koptagel, Kızılkilise civarına giderek misafirleri karşılamışlardır. Tarım Bakanı ile birlikte Erzurum'a gelen şahıslar şu şekildedir: Ziraat Bankası Genel Direktörü: Kemal Zaim, Orman Genel Direktörü Fahrettin Bük, Ziraat Bankası Heyeti Teftişiyle Reisi Mithat, Tohum Islah İstasyon Direktörü Mirza, Bayındırlık Bakanlığı Şube Direktörlerinden Atıf, Ziraat Enstitüleri Yönetim Direktörü (idare müdürü) Zihni Bey.¹⁶³

Tarım Bakanı Muhlis Erkmen valilik, Kolordu ve Mevki Komutanlıklarını, Belediyeyi, Partiyi ziyaret etmiş. Ziraat Bankasına giderek burada yaklaşık bir buçuk saat banka işleri hakkında izahat almıştır. Tarım Bakanı sonra aygır deposuna gidip buradan bilgi, almıştır. Doğu gezisinden dolayı memnuniyetlerini ifade etmiştir.¹⁶⁴

Tahsin Uzer umumi müfettişlik bölgesini içeren Karaköse, Ağrı, Kars, Ardahan, Artvin, Çoruh illerine giderek her ilin ekonomik ve tarım işleri hakkında yapacağı

¹⁶⁰ **Varlık**, 9 Eylül 1935, Pazartesi, No:1296, 1.

¹⁶¹ **Varlık**, 9 Eylül 1935, Pazartesi, No:1296, 1.

¹⁶² **Varlık**, 9 Eylül 1935, Pazartesi, No:1296, 2.

¹⁶³ **Varlık**, 12 Eylül 1935, Perşembe, No: 1297, 1.

¹⁶⁴ **Varlık**, 12 Eylül 1935, Perşembe, No: 1297, 1.

incelemeler sonrasında bunlara ait istatistiklerin hazırlanmasını istemiştir. Tahsin Üzer'in 15 Eylül 1935'te Valiliğe göndermiş olduğu telgrafta şu ifadeler bulunmaktadır:

Üçüncü Umumi Müfettişliğe tayin edildim. Başbakanın doğu illerindeki son seyahatinde yüksek ve derin bakışları ile buldukları idari, mali, ekonomik, bayındırlık, tarım, sıhhat, iskân ve diğer umumi hizmetlerdeki noksanları ikmal etmek şimdilik müfettişliğin esas programını teşkil eder. Çalışma arkadaşlarımızla hep birlikte bu yolda yürüyeceğiz. Celâdet ve mefahirle dopdolu kocaman bir Türk tarihini sinesinde taşıyan doğu illerinde, kahramanlar diyarında çalışmak, halk yaşayışını yükseltmek, genişletmek ve bunlar içinde kendilerini kayıtsız, huzur ve sükûn içinde bulundurmak daima göz önünde tutacağımız dostlarımız olacaktır. Atatürk'ün ilk kurtuluş sesini yükselttiği ve işittirdiği Şark memleketinde en küçük mesai ve muvaffakiyetimizin devlet hayatıyetindeki çok canlı ve verimli birer eser olacağını ve işte bu noktada aşk ve iman birliği ile şarkın kalkınmasına bütün varlığımızı şart etmemiz lâzım geleceğini programımızın ilk başlangıcı olarak beyan ederim.

Eylül ayının 17'sinde İstanbul'dan hareket edeceğiz. Mali, Sıhhi, İktisadi Müşavirler beraberdir 21 Eylül'de Trabzon'da bulunacağız. 24'te Trabzon'dan hareketle bir gün Gümüşhane'de kalarak ertesi gün Erzincan'a yol alacağız. 26'sı ve 27'si Erzincan'dayız. 28'de Tercan'a uğrayarak Erzurum'da bulunacağız 1 Teşrinievvelde Erzurum'dan Karaköse'ye, 3'te Karaköse'den Kars, 6'da Kars'tan Ardahan'a gideceğiz. 7'de Artvin, 9'da Rize'de olacağız. Bu hareket programının esas itibarı ile tamamen tatbikine çalışılacaksa da bir zaruretle değişiklik olursa bildireceğiz.¹⁶⁵

Tahsin Üzer, Trabzon, Gümüşhane ve Erzincan illerindeki incelemeleri sonrasında 28 Eylül'de Tercan yolu ile Erzurum'a gelmiştir. İstanbul Kapısı'nda bir törenle karşılanmıştır. Tahsin Üzer burada halka ve memurlara bir söylevde bulunmuştur.

Bu söylevinde Genel Müfettişliğe atandığını celâdet (yiğitlik) ve mefahirle (marifetle) dopdolu kocaman bir Türk tarihini sinesinde taşıyan doğu illerimizde, bu kahramanlar diyarında çalışmak ödevini almış bulunmasından dolayı çok büyük sevinç ve kıvanç duyduğunu söylemiştir. Başbakanın selâmlarını bildirmiştir. İsmet İnönü'nün doğu illerindeki son gezisinde yüksek ve derin bakışları ile buldukları idari, mali, ekonomik, bayındırlık, tarım sıhhat ve diğer umumi hizmetlerdeki eksikleri tamamlamak için şimdilik müfettişliğin esas programını teşkil ettiğini ifade etmiştir. İlkbaharda Sivas-Erzurum demiryolunun inşaatına bu taraftan da başlanacağını, bu suretle doğu illerimizin daha yakın bir zamanda Ankara'ya telgrafla bağlanacağını, su ve elektrik işlerinin de uzmanlar tarafından şimdiden incelemelere başlanmış olduğunu ve bunlara da önümüzdeki inşaat mevsiminde başlanacağını müjdelemiştir. Tahsin Üzer bundan sonra da memurlara hitaben,

¹⁶⁵ **Varlık**, 19 Eylül 1935, Perşembe, No: 1299, 1.

çok derin bir vazife aşkı ile ve her zamankinden daha fazla çalışmalarını istemiş ve doğu illerimizdeki incelemelerini bitirip Ankara'ya gideceğini ve ikinci teşrinde Erzurum'a gelerek işe başlayacağını bildirmiş ve halka mutlu, huzurlu olmaları temennisinde bulunarak, sözlerine son vermiştir.¹⁶⁶

Umumi Müfettiş Tahsin Üzer, doğu illerindeki incelemeler sonrasında Ulu önder Mustafa Kemal Atatürk'ün selamlarını Erzurum'a getirmiştir. Erzurum halkı bundan dolayı çok memnun olup memnuniyetlerini, şükranlarını belediye başkanı aracılığıyla Büyük Şef'e bildirmek istemişlerdir. Şarbay Salim Altuğ Cumhuriyet Başkanı Mustafa Kemal Atatürk'e çektiği telgraf aynen şu şekildedir:

Şehrimize gelen Umumi İspekter Tahsin Üzer yeniden can ve hayat veren yüksek selamlarınızı bildirdi. Aynı zamanda Başbakanımızın doğu gezintisi sonucu olarak ilimizin genliği yükselmesi, kalkınması hakkında Hükümeti Cumhuriyeti'mizin büyük düşüncelerini de müjdeledi.

Bu cihana değer iltifatınız ve sevinçli duyular heyecanlı gösterimlere vesile oldu. Esasen candan ve çok kuvvetli bağlarla yüksek şahsiyetinize ve müessisi ve daima başında bulunduğunuz mukaddes cumhuriyetimize ve hükümetince bağlı olan ve sırası geldiğinde illerini de refaha kavuşturacağınızı iman halinde bilen halkımızın minnet şükran ve tazimlerini yüksek şahsınıza sunmakla pek büyük bahtiyarlık duyduğumu arz eylerim.¹⁶⁷

Belediye Başkanının bu telgrafına karşılık Mustafa Kemal Atatürk'ün cevabı gecikmemiş, umumi müfettiş Tahsin Üzer vasıtasıyla telgraf göndermiştir.

1. Reis-i Cumhuriyet Atatürk'ümüzün halka selam ve sevgilerini bildiren telgrafını ikinci maddede aynen tebliğ ediyorum. Vilâyetçe bütün mülhakata bildirilmesini dilerim.

2. Reis-i Cumhuriyet Atatürk telgrafınızı okudular, halkın gösterdiği yüksek uyanıklık ve bağlılıktan çok duygulandılar. Kendilerinin selam ve muhabbetlerinin bildirilmesini emir buyurdular sizin de gözlerinizden öperler, saygı ile arz ederim.¹⁶⁸

Bu karşılıklı yazışmalar Erzurum halkının Atatürk'e karşı derin saygı ve sevgi duygularının bir göstergesi olmuştur. Ulusal Şef ve Büyük kurtarıcı Atatürk'e yapılan suikastın¹⁶⁹ haberini duyan Erzurumlular, bu haberi şaşkınlıkla karşılayarak bundan derin

¹⁶⁶ Varlık, 3 Birinci Teşrin 1935, Perşembe, No: 1302, 1.

¹⁶⁷ Varlık, 14 Birinci Teşrin 1935, Pazartesi, No: 1305, 1.

¹⁶⁸ Varlık, 14 Birinci Teşrin 1935, Pazartesi, No: 1305, 1.

¹⁶⁹ Atatürk'e bir Suikast planının yapıldığı basın yoluyla halka bildirilmiştir. Bu haberlerde asker kaçağı olarak ifade edilen Yahya isimli bir şahıs, yanında bulunan dört kişi, tabanca ve bombalar ile Suriye sınırından Türkiye'ye geçmeye çalışırken, Kilis'te güvenlik görevlileri tarafından tutuklanmıştır. Olayın sorumlusu Çerkez Ethem gösterilmiştir. Çerkez Etem ise suçlamaları kesin bir üslupla reddetmiştir (Bengül Salman Bolat, "1935 yılında Atatürk'e Karşı Planlanan Suikastın Basındaki Yansımaları", **Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, (49), 2012, 1-32).

üzüntü duymuştur. 24 Ekim 1935 Perşembe günü hükümet binası önünde toplanan halk Erzurum’da heyecanlı bir miting yapmıştır. Kadın, erkek, çoluk, çocuk mitingde hainlere karşı adeta nefret ve lanet püskürmüşlerdir. Heyecanlı nutuklar söylemişler ve Cumhuriyet Hükümeti’ne ve devlet büyüklerine bağlılıklarını büyük coşku ile tekrarlamışlardır.

Erzurumlular, yurdun her çevresi düşmanlarla kuşatılmış olduğu kara günlerde ulusun önüne düşerek yurdu ve ulusu kurtaran Atatürk’e daima en başından, şimdiye kadar olduğu gibi, kendisine kalbinin en derin köşelerinde minnet ve şükran duyguları ile taşımaya ve onun uğrunda her türlü fedakârlığı yapmaya bu mitingde de yemin etmiştir. Atatürk’e yapılan hain saldırı hakkında Varlık gazetesindeki şu ifadeler dikkat çekmektedir:

Atatürk demek, Türk ulusu demektir; ona yapılacak herhangi bir ihanet bütün Türk ulusuna yapılmış demektir. Büyük ve aziz Şefimize ve Cumhuriyet idaremize karşı kötü ve hain fikir, emeller besleyenler kahrolsun.¹⁷⁰

Atatürk’e yapılan bu hain saldırıya karşı tepkiler Varlık gazetesi ile sınırlı kalmayarak diğer basın organlarında da büyük tepkilere yol açmıştır.¹⁷¹

Erzurumluların Atatürk’e candan bağlılık ve sevgisini ilçelerde de görmek mümkündür. Hasankale Cumhuriyet Meydanı’nda toplanan binlerce halk bu hain girişime karşı toplanmışlardır. CHP İlçeyönkurul Başkanı Zakir Aksu tarafından heyecanlı bir söyleve yer verilmiştir. Bu miting sonrasında Uray adına Atatürk ve diğer büyüklere telgraf gönderilerek halkın duyguları arz edilmiştir. Aynı şekilde Anadolu Ajansı’nın vermiş olduğu bilgiler çerçevesince Erzincanlılar Halk Evi’nde toplanarak heyecanlı bir miting yapmıştır. Hainlerin yakalanmış olmalarından dolayı sevinç içinde olduklarını Atatürk’e gönderdikleri telgraflarla ifade etmişlerdir.¹⁷²

Varlık gazetesinde Erzurum’da kutlanan Cumhuriyet bayramlarına da yer verilmiştir. Kutlamalarda “*Yaşasın Cumhuriyet*”, “*Yaşasın Türk Ulusu*”, “*Yaşasın Atatürk*” nidaları dikkat çekmektedir. Ayrıca Kız Ortaokulu öğretmenlerinden Müşerref Hanım’ın Cumhuriyet inkılabının eserlerini tek tek sayan ve ilgi ile dinlenen ve şiddetli alkış alan bir söylevine yer verilmiştir. Erzurum’da halk kürsüsünde ilk söylev veren kadın, Müşerref Hanım olmuştur.¹⁷³

¹⁷⁰ Varlık, 28 Birinci Teşrin 1935, Pazartesi, No: 1309, 1.

¹⁷¹ Bolat, “1935 yılında Atatürk’e Karşı Planlanan Suikastın Basındaki Yansımaları”, 1-32.

¹⁷² Varlık, 28 Birinci Teşrin 1935, Pazartesi, No: 1309, 1.

¹⁷³ Varlık, 4 İkinci Teşrin 1935, Pazartesi, No: 1310, 1.

Umumi müfettiş Tahsin Uzer Erzurum’u 14 Mayıs 1936’da tekrar ziyaret etmiştir. Erzurumlular sevinç içinde karşılamıştır. Vali Etem Aykut ile Başmüsavir Yahya Sezai Üzer, CHP il başkanı General Osman Koptagel Bayburt’a, Korkomutan vekili General Nuri Yamut, Belediye üyeleri Ilıca’ya, Ticaret Odası başkanı ile birkaç şahıs ise Aşkale’ye kadar giderek Tahsin Üzer’i samimiyetle karşılamışlardır. Yine Erzurum halkı akın akın İstanbul Kapı’da toplanmıştır. Tahsin Uzer’i zabıta memurları, asker ve polis müfrezeleri, askeri bando Halkevi bandosu, Halkevi sporcuları, Halkevi ciritçileri bütün esnaf cemiyetleri tarafından karşılanmıştır. Tahsin Üzer, otomobilinden inerek Zabıta memurlarının ellerini sıkarak askerleri selâmlamıştır. Mekteplilerin ve halkın hatırını sorduktan sonra, halkın alkışları arasında vali konağının merdiveninde durarak şu ifadelerde bulunmuştur:

Çok sevdiğim Erzurumlular! Ben, sizleri şimdi değil, çok eskiden tanıyan ve sevenlerdenim. 22 sene evvel burada vali olarak bulunan bir babanızı, bir ağabeyinizi elbette tanırırsınız. Erzurum’un kahraman evlâtlarının fedakâr hemşirelerinin birçok mahrumiyetlere, şiddetli soğuklara, tifüs salgınına ve daha birçok felâketlere nasıl göğüs gerdiklerini pekiyi bilirim. Büyük Atatürk’ün bütün beşeriyet âlemine ilk defa çıkardığı istiklâl sesi Erzurum şahikalarından yükselmiştir. Doğu illerinin fedakârlıklarını cumhuriyet hükümetimiz takdir etmiştir. Fedakâr Erzurum evlâtları size Atatürk’ün selâmını tebliğ ediyorum. Size, bütün ihtiyaçlarınızı bizzat tetkik buyuran Sayın Başbakan İsmet İnönü’nün muhabbetlerini sunarım. Sizlere yaptığınız fedakârlıklarınızın mükâfatının verilmeye başlanacağını müjdelerim. Ben, valiniz ve maiyeti arkadaşları, kahraman ordumuzun yüksek komutanlarının değerli yardımlarından da kuvvet alarak hep sizin refahınız, hep sizin iyiliğiniz için çalışacağımızı vadediyorum. Sizinle daha çok görüşeceğiz. Allaha ısmarladık. Bundan sonra Tahsin Üzer, yemekte Belediye Başkanı Salim Altuğ’a, teşekkürlerini sunmuştur.¹⁷⁴

1.5. PARTİ DEVLET BÜTÜNLEŞMESİ

Önceki sayfalarımızda bahsettiğimiz gibi CHP’nin Dördüncü büyük kurultayında, parti devlet bütünleşmesinde yeni adımlar atılmış, parti ve ülke için uygun kararların alınması konusunda bir takım kararlar alınmıştır.

Nitekim tüm bu uygulamalara 1936 yılında alınan bazı radikal kararlarla devam edilmiştir. 16 Mayıs 1935’te sonlandırılan kurultaydan sonra, 15 Haziran 1936’da CHP Genel Sekreteri Recep Peker görevinden alınarak yerine Şükrü Kaya’nın atanması kararlaştırılmıştır.¹⁷⁵ Konu ile ilgili olarak Hilmi Uran hatıratında şu ifadelere yer vermiştir:

¹⁷⁴ Varlık, 14 Mayıs 1936, Perşembe, No: 1336, 1-3.

¹⁷⁵ Ökte, Cumhuriyet Halk Partisi Vilayet / İl Kongrelerinin Parti Politikalarına Etkileri (1930-1950), 146.

...Atatürk, bizi vagonunda kabul etmiş ve günün meselesi olan Recep Peker'in Genel Sekreterlik vazifesinden alınması sebebini yolda bize açıklamıştı. Meğer partiye hükümetin bundan böyle bir elden idare edilmesine karar verilerek, genel sekreterlik vazifesi dâhiliye vekiline ve vilayetlerdeki parti reislikleri vazifesi de mahalli valilere devredilecekmiş ve ben (o dönem CHP İstanbul Vilayeti Başkanıdır) de vazifemi İstanbul valisine devredecektim. Bu, zaten hükümet reisi olarak çalışan ve daima hükümetin yürüyüşüne ayak uydurarak vazife gören partinin, artık görünüşteki bağımsızlığına da son verme kararıydı. Bu itibarla, şüphe yok ki, iç bünyemizde hükümetin kendi partisi varlığına bile tahammül edemeyerek daha dar bir rejime gidişiydi. Fakat bir vakaydı ve atılmış bir adımdı.¹⁷⁶

Recep Peker'in CHP' de üç kere yapmış olduğu genel sekreterlik, 9 Mart 1931'den 15 Haziran 1936'ya kadar beş yıl, üç ay, bir hafta sürmüştür. Tek parti döneminde CHP'de en uzun görev yapan Genel sekreter Recep Peker olmuştur. Genel sekreterliği görevinde etkin bir kişi olmuştur.

Çeşitli konularda fikirleri ifade ederek, sonrasında bu konuşmaları yayımlayarak tek partinin *devletçilik* ideolojisi üzerine kendi fikirlerini CHP teşkilatı ve bünyesine benimsetmeye çalışmıştır. Halk hatipleri teşkilatından halkevlerine kadar birçok çalışmaları olmuştur. Partiye yeni bir yapı kazandırmaya çalışmıştır. Ayrıca Devrim Tarihi üzerine profesörlük unvanına sahip olan dört kişiden biri olmuştur. Diğer isimler Hikmet Bayur, Mahmut Esat Bozkurt, Yusuf Kemal Tengirşek'tir. Recep Peker, Devrim Tarihi fikirlerini genç dimağlara aşılamıştır. Recep Peker, 1935 kongresi öncesinde Avrupa'da özellikle Almanya ve İtalya'ya seyahat etmiş, bu seyahati o dönemde çoğu dedikodulara sebep olmuştur. Döndükten sonra kurultaya sunmak üzere yeni bir tüzük ve program tasarısı hazırlamıştır. Bu program İsmet İnönü tarafından imzalanarak Atatürk'e takdim edilmiştir.¹⁷⁷

Hasan Rıza Soyak anılarında Recep Peker'in programı hakkında Atatürk, İsmet Paşa'nın bu programı okumadan imza ettiğini düşünerek Recep Peker'in bu girişimini geri çevirmiştir. 1935 Kongresi'nden bir yıl sonra ise Recep Peker yerine Şükrü Kaya CHP Genel sekreteri olmuştur.¹⁷⁸

Recep Peker'in görevden alınması yerine Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın atanması üzerinden tam üç gün geçtikten sonra 18 Haziran 1936'da İsmet İnönü tarafından bir beyanname yayınlanmıştır. Beyanname aynen şu ifadeleri içermektedir:

¹⁷⁶ Uran, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım**, 247-248.

¹⁷⁷ Tunçay, **Tek Parti Yönetiminin Kurulması**, 320-321.

¹⁷⁸ Tunçay, **Tek Parti Yönetiminin Kurulması**, 320-322.

CHP'nin memleketin siyasi ve içtimai hayatında götüğü yüksek maksatların tahakkukunu kolaylaştırmak ve partinin inkişafını artırmak ve hızlandırmak için bundan sonra parti faaliyeti ile hükümet idaresi arasında daha sıkı bir yakınlık ve daha ameli bir beraberlik temin edilmesine Genyönkurca karar verilmiştir. Bu maksatla:

1. Dâhiliye Vekili Genyönkurul üyeliğine alınmış ve kendisine partinin Genel Sekreterlik vazifesi verilmiştir.
2. Bütün Vilâyetlerde Vilâyet Parti Başkanlığına vilâyetin valisi memur kılınmıştır.
3. Umumi müfettişler mıntıkları dâhilinde bütün devlet işlerinin olduğu gibi parti faaliyet ve teşkilâtının da yüksek murakıp ve müfettişidirler.
4. Vilâyetlerde İlyönkurulca intihap edilmiş bulunan başkanlar üye durumunu almış ve mensup veya mahallince müntahap Mebus Başkanların başkanlık vazifeleri hitam bulmuştur.
5. Bu beyannamenin icaplarını Parti Genel Sekreteri olmuş bulunan Dâhiliye Vekili takip ve tanzim edecektir.
6. Yukardaki maddeler bütün parti teşkilâtına, vilâyetlere ve umumi müfettişliklere tebliğ olunmuştur.¹⁷⁹

Beyannameden de anlaşılacağı gibi vilayetlerdeki en yüksek mülki amir ayrıca devlet memuru olan valiler, bulundukları vilayetin parti başkanlığına getirilmişlerdir. Yine devletin genel müfettişleri de sorumlu olduğu bölgelerinde, devletin işlerini kontrol ederken ayrıca CHP teşkilatının da faaliyetlerini kontrol ve denetleme görevini almışlardır.

Bu durum üzerine Hilmi Uran hatıratında yürürlükte olan memurlar kanunu 9. Madde gereğince “Memurlar siyasi cemiyet ve kulüplere katılamazlar. Bu hal muhakeme edilerek sabit olursa memurların hizmetten çıkarılması gerekir.” demek suretiyle alınan kararın dokuzuncu maddeye aykırı olduğunu ifade etmektedir.¹⁸⁰

Hatta Uran, bu konu hakkında İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ ile inceleme yaparak kanunun dokuzuncu maddesini Dolmabahçe Sarayı'nda Atatürk'e açıkladıklarında Atatürk'ün maddeyi okuduğunu ve biraz düşündükten sonra şu ifadede bulunduğunu söylemektedir:

Ben bu maddede değiştirecek bir şey görmüyorum. Çünkü burada memurların siyasi cemiyetlere girememesinden maksat, onların benim

¹⁷⁹ Varlık, 18 Haziran 1936, Perşembe, No: 1340, 1; Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım*, 248.

¹⁸⁰ Ökte, *Cumhuriyet Halk Partisi Vilayet / İl Kongrelerinin Parti Politikalarına Etkileri (1930-1950)*, 147.

partimden başka partiye katılmaması demektir. Bu bakımdan bu madde hatta faydalıdır ve katiyen değiştirilmemelidir.¹⁸¹

Alınan bu radikal karar sonrasında valiler artık parti işleri hakkında görüşmek üzere Dâhiliye Vekili'nin başkanlığında valiler toplantıları yapılmıştır.

1.6. VALİLER TOPLANTISI

Anadolu Ajansı ve Varlık gazetesinin vermiş olduğu habere göre valiler üzerine aldığı yeni sorumluluk gereğince parti işleri hakkında kendilerini aydınlatacak görüşmeler yapmak için Ankara, İzmir ve Edirne'de toplantılar yapılması kararlaştırılmıştır. Dâhiliye Vekili ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya'nın Başkanlığında valiler toplantısı yapılmıştır.

İlk toplantı 23 Haziran 1936 Salı günü ilk Ankara'da olacaktır. Ankara'ya davet edilen valiler ile bu isimler Dâhiliye Vekili başkanlığında parti işlerini görüşeceklerdir. Toplantıya katılan valilerin ve isimleri şu şekildedir:

Bilecik Valisi Ali Rıza Oskay, Eskişehir Valisi Talat Öncel, Kütahya Valisi Sedat Erim, Bolu Valisi Salih Cemil Gülen, Zonguldak Valisi Halit Aksoy, Kastamonu Valisi Tefik Talat Demirkan, Ankara Valisi Nevzat Tandoğan, Samsun Valisi Fuat Toksal, Çorum Valisi Ziya Tekeli, Amasya Valisi Kadri Uçak, Tokat Valisi Faiz Ergün, Niğde Valisi Faik Üstün, Konya Valisi Cemal Bardaki, Kayseri Valisi Nazmi Toker, Yozgat Valisi B. Baron, Seyhan Valisi Tefik Hadi Baysal, Malatya Valisi Etem Ekinci, İçel Valisi Rüknettin Sözer, Gaziantep Valisi Ali Rıza Çevik, Ordu Valisi Hayri Sırtıkızıl, Giresun Valisi Feyyaz Bosut, Sinop Valisi Süreyya Yurdakul, Afyon Valisi Durmuş Evrendilek, Kırşehir Valisi Mitat Saylam, Sivas Vali vekili Ahmet Refik Noyan, Maraş Valisi Adli Bayman, Çankırı Valisi Derviş Hüsnü Uzgören.¹⁸²

Kendilerine Parti Başkanlığı görevi verilen valilerden Ankara'ya davet edilen 28'i bakanlık Genyönkurulu üyeleri, İsmet İnönü'nün başkanlığında toplanmıştır.

Başbakan ve parti genel başkan vekili son alınan kararın gerekçesini ve sebeplerini ifade ettikten sonra valilere yeni görevleri hususunda bilgiler vererek bu görevin önemi üzerinde durulmuş ve başarı dileklerini ifade etmiştir. Daha sonra Şükrü Kaya'nın başkanlığında yapılan toplantıda parti işleri ve vilayetin genel hizmetleri hakkında görüşülmüştür. Valiler ise kendilerine verilen bu yeni görevden ve layık görüldükleri güvenden dolayı minnet ve şükranlarını Atatürk'e arz edilmesini Şükrü Kaya'dan rica

¹⁸¹ Uran, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım**, 249-250.

¹⁸² **Anadolu**, 21 Haziran 1936, Pazar, No: 6644, 1; **Varlık**, 22 Haziran 1936, No: 1341, 2; **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1936, Pazar, No: 4347, 1.

etmişlerdir. Daha sonra Genyönkurulu ve Şükrü Kaya İzmir'e giderek, Ege Bölgesi Valileri parti işleri hakkında görüşmek üzere burada da bir toplantı yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁸³

Ege valileri toplantısında Ege Bölgesi vilayetleri valileri olan İzmir, Aydın, Manisa, Denizli, Balıkesir Isparta, Burdur ve Antalya valileri katılacaktır. Muğla valisinin bu toplantıya katılamayacağı haberi alınmıştır. Toplantıda yeni parti işleri üzerinde görüşülüp ve parti başkanlıkları görevine başlayan valilere talimatlar verilecektir.¹⁸⁴

Yaşanan bu gelişmelerle birlikte, Erzurum valiliğinde ise değişiklik olmuştur. Erzurum valisi Ethem Aykut Balıkesir valiliğine tayin olmuştur.¹⁸⁵ Ethem Aykut 30 Ağustos sabahı Gümüşhane-Trabzon yolu ile hareket etmiş ve Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Üzer 'in isteği ile vali vekilliğine Trabzon jandarma komutanı Tahir Baykal Erzurum'a gelmiştir.

Vali Ethem Aykut uğurlama töreninin yapılmaması konusunda ricada bulunsa da İstanbul Kapı'da asker, polis zabıta, belediye memurları, askeri ve halkevi bandoları tarafından selamlanarak, yüzlerce halk tarafından sevgi ve saygı ile uğurlanmıştır. Parti, belediye ve diğer kuruluşlardan birçok memur Ilıca'ya ve Kop'a kadar eşlik etmiştir. Ethem Aykut on yedi ay görev yaptığı valilikten ayrılınca, Erzurumlulara karşı önceden gelen sevgisini samimi ifadelerle anlattıktan sonra pek yakında Erzurum'un ilerlemesi ve kalkınmasını temenni ederek yoluna devam etmiştir.¹⁸⁶ Daha sonra açık olan Erzurum Valiliği'ne Tekirdağ Valisi Haşim İşcan tayin edilmiştir. Haşim İşcan 2 Kasım 1936'da Pazar günü Erzurum'a gelerek yeni görevine başlamıştır.¹⁸⁷

Görüldüğü şekilde parti devlet sisteminin oluşturulması sebebi ile il parti başkanlıklarının görevi illerdeki en yüksek mülki amir olan valilere verilmesi kararı valilerin üzerindeki iş yükünü artırmıştır. Şüphesiz bu uygulama ile tek parti yönetiminin temel prensibi parti ve devlet işlerinin birleştirilmesidir. Ayrıca parti- devlet işlerinin sıkı bir bağ ile yürütülmesi istenmektedir.

Bu uygulama 18 Haziran 1936'dan başlayıp 7 Haziran 1939'a kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra CHP il başkanlığı görevinden valiler ayrılmıştır. İllere gönderilen yeni yazılar sonrasında il başkanlıklarının seçimi için çalışmalara başlanılmıştır. Temmuz 1939'da CHP bölge müfettişi Muzaffer Akpınar başkanlığında vali ve vali muavinleri ilçe

¹⁸³ **Varlık**, 25 Haziran 1936, Perşembe, No: 1342, 1.

¹⁸⁴ Detaylı bilgi için bkz.: **Anadolu**, 25-26 Haziran 1936, No: 6648, 1.

¹⁸⁵ **Varlık**, 20 Ağustos 1936, Perşembe, No: 1358, 1.

¹⁸⁶ **Varlık**, 31 Ağustos 1936, Pazartesi, No: 1361, 1.

¹⁸⁷ **Varlık**, 7 Birinci Kanun 1936, Pazartesi, No: 1328, 1.

ve nahiye başkanları arasında toplantı yapılmıştır. Toplantı sonunda Mesut Çankaya parti başkanlığına seçilmiştir. Muzaffer Akpınar tarafından Mesut Çankaya'ya parti mührü verilmiştir.¹⁸⁸

Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Üzer'in valiler için planladığı bir görev daha bulunmaktaydı. Tahsin Üzer 1936'da başvekâlete bir yazı göndererek Erzurum ve Trabzon belediye başkanlığı görevinin de valilere verilmesini talep etmiştir. Fakat bunun çok mümkün olmayacağı valilerin aynı zamanda Parti il başkanlığı görevini de yürüttüğü ve belediye işleri ile ilgilenmeye zamanı olamayacağı ifade edilerek reddedilmişti.¹⁸⁹

Tahsin Üzer' in bu isteği mümkün olmayınca 1 Ocak 1937'de Erzurum ve Trabzon belediye başkanlarının seçilmiş değil atanmış olmasını istedi. İç işleri aracılığı ile Bakanlar Kurulu'na bu istek gönderildi. Bakanlar Kurulu 2 Şubat 1937 tarih ve 2/5965 sayılı kararname ile Erzurum ve Trabzon Belediye başkanlarının atanmış kişiler olmasına karar verdi. Sonrasında *seçilmiş* olan Başkan Salim Altuğ görevden ayrılarak yerine *atanmış* olarak Şevket Arı belediye başkanlığına tayin edildi. Nitekim 19 Temmuz 1939'daki bir kararname ile başkanın tekrar seçilerek iş başına getirilmesi kararı alınmıştı. Daha sonra meclis üyeleri arasında yapılan oylama sonucunda Avukat Mesut Çankaya yeni belediye başkanı olarak tekrar seçilerek göreve getirilmişti.¹⁹⁰ Görüldüğü üzere 1939'da parti başkanlığı ve belediye başkanlığı tek isimde, Mesut Çankaya'da toplanmıştır.

¹⁸⁸ Küçükuşurlu, **Türk siyasi tarihinde Erzurum**, 47.

¹⁸⁹ Küçükuşurlu, **Erzurum Belediyesi Tarihi 2**, 162.

¹⁹⁰ Detaylı bilgi için bkz.: Küçükuşurlu, **Erzurum Belediyesi Tarihi 2**, 162-165.

İKİNCİ BÖLÜM

VARLIK GAZETESİNE GÖRE ERZURUM'DA 1934 BELEDİYE SEÇİMLERİ

2.1. SEÇİM ÇALIŞMALARI

Belediye kanunu gereğince belediye meclisinin seçim devresi dört senedir en son seçim Eylül 1930'da yapıldığına göre bu süre ağustosun sonunda bitecek ve eylülde yeni seçimlere başlanacaktır. Seçimde esas olarak vilâyet nüfus müdürlüğünden belediye hududu dâhilinde mevcut ve kayıtlı bulunan genel nüfus miktarı alınmıştır. Nüfus müdürlüğünden belediyeye bildirilen kayıtlara göre şehrin nüfusu 28.378'dir. Belediye bu mevcudu esas tutmakla beraber seçme ve seçilme hakkına sahip bulunanların esami defterlerini¹⁹¹ de ayrı ayrı mahalle mutemetlerinden istemiştir. Bu defter hazırlandıktan sonra intihap encümeni adayları seçilecek ve intihap işlerini intihap encümeni idare edecektir.¹⁹² Mahalleler mutemetleri seçme ve seçilme hak ve özelliğine sahip bulunan hemşerilerin esami defterlerini düzenleyerek belediyeye vermektedirler.

Belediye kanunun seçim işlerine ait maddelerinden bazıları aynen çıkarılarak vatandaşların dikkatine sunulmuştur. Seçim işleri millet ve memleket işleri olduğundan seçme hakkına sahip olan kadın, erkek bütün vatandaşlar bu husustaki hakkını kullanarak görevlerini yapmaları gerekmektedir.

Seçme seçilme şartları ve bazı önemli kurallar Varlık gazetesinde şu şekilde ifade edilmiştir:

Belediye seçimlerinde oy sahibi olmak için, 23. madde gereğince:

1. Türk olmak,
2. Seçim başlamadan önce altı aydan beri belde ikamet etmekte olduğunu belgelerle ispat etmek.
3. 18 yaşını bitirmiş olmak.
4. Ağır hapis cezasına mahkûm olmamak,
5. Hidematı ammeden memnu (Kamu hizmetinden yasaklı) bulunmamak,
6. Hırsızlık, dolandırıcılık emniyeti suiistimal, iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla mahkûm bulunmamak.
7. Silahaltında bulunan askerler, jandarmalar, zabıtlar ve polisler askeri memurlar belediye seçimlerine karışamazlar.

Belediye meclisine aza intihap olunmak için, 24. madde gereğince:

1. Türk olmak,
2. 23. Maddenin ikinci fıkrasındaki vasfı taşımak
3. Hidematı ammeden mahcur (Kamu Hizmetinden kısıtlı) olmamak,

¹⁹¹ Esami Defter: Seçme ve seçilme hakkı bulunan kişilerin kaydının tutulduğu defter.

¹⁹² Varlık, 9 Ağustos 1934, Perşembe, No: 1207, 1.

4. 25 yaşını bitirmiş olmak,
5. Türkçe okuryazar olmak,
6. 23. Maddenin 4, 5, 6'ncı fıkralarında yazılan suçlardan biriyle mahkûm olmamak.
7. Belediyeye ait bir işin mukavili, müteahhidi veya bunların kefil ve ortağı veya bu cihetlerden borçlu bulunmamak lazımdır.
8. Silâh altında bulunan askerler, jandarmalar, zabıtlar ve polisler askeri memurlar belediyeye aza intihap olunmazlar.

Seçimlerin ilanı defterlerin asılması için, 35. madde gereğince:

Defterler yazılmadan kaç gün asılı kalacağı, defterde ismi yazılı olmayanların hangi güne kadar itiraz hakkının olacağı, hangi günden itibaren itiraz kabul olunmayacağı yazmaktadır. Seçimin hangi gün başlayacağı, kaç gün devam edeceği, her mahalle seçmenlerinin hangi günlerde oy vermeye gelmeleri gerekeceği, her seçim sandığının nereye konulacağı, gazete ile ya da gerekirse diğer araçlar ile halka duyurulacaktır.

İtirazlar, 36. madde gereğince:

Defterlerin asılı kaldığı altı gün zarfında seçmenlerin isimleri, kimlikleri defterlere yanlış veya iki defa yazılmış veya hiç yazılmamış olduğuna dair ileri sürülen tüm itirazlar, intihap encümenince dinlenilecektir. Encümen kararı ile lazım olan inceleme yapılır, intihap encümenince itiraz görülmediği zaman, kararın sureti ve itiraz eden kişi usulen tebliğ olunur. Defterler asıldığı günün altıncı günü akşam saat 18:00'da kaldırılır ondan sonra bu itiraz iddiası dinlenmez.¹⁹³

Yukarıdaki maddeler dikkate alınarak seçim çalışmaları uygulanmaya konulmuştur.

Ayrıca Varlık Gazetesi Müdürü Hüseyin Rahmi Cumurcu gazetede yazılarıyla Erzurum halkı üzerinde etkin bir rol oynamıştır.

2.1.1. Hüseyin Rahmi Bey ve Varlık Gazetesi Yazıları

Rahmi Bey Varlık Gazetesinin sahibi olmakla birlikte, gazetenin başyazarı olmuştur. Gazete ise CHP'nin yarı resmi yayın organı gibi hareket etmektedir. Bu dönemde Gazeteci ve yazar eksikliğinin yaşanması ile önemli görevler üstlenen Rahmi Bey, ayrıca CHP sözcülüğünü yapmıştır. Belediye meclislerinde adının çokça anıldığı görülmüştür. Meclise 1930 seçimlerinde asıl üye olarak seçilmesine rağmen, 1932'de yapılan olağanüstü seçimlerde 10.sıradan yedek üye olarak seçilmiştir.¹⁹⁴ Rahmi Bey aşağıdaki yazılarından da anlaşılacağı üzere halk ile fırka arasında köprü vazifesi görmüştür. Gazete sütunlarında 1934 seçimleri için kamuoyu oluşturmuştur.

Rahmi Bey'e göre;

Seçmek hakkı, cumhuriyet devrinde mebus seçmek, belediye azası seçmek hepimiz için hem hak hem de vatani içtimai bir vazifedir. Birbirimizin

¹⁹³ **Varlık**, 13 Ağustos 1934, Pazartesi, No: 1208, 1.

¹⁹⁴ Küçükkuşurlu, **Erzurum Belediyesi Tarihi** 2, 384.

başkasında bir alacağımız ve yahut başka bir hakkımız olur. İstersek bu hakkımızdan vazgeçebiliriz; buna kimse bir şey diyemez. Kimseye zararı dokunmayan, sadece kendimizi ilgilendiren bir vazifeyi yapmazsak kimse bizi eleştirmez. Fakat memleket işlerine gelince buradaki (hak) ve (vazifenin) şekli, değişir. Çünkü bu günkü idare şeklimizde devlet, milletin oyu ile kurulmakta kanunlar milletin seçtiği mebuslardan meydana gelen meclisler tarafından yapılmaktadır. O kanunlar ve o nizamnameler ki bize herhangi işin yapılmasını emrediyor. Onları yapan meclislerin ve tatbik edecek olan icra heyetlerinin vatandaşları tamamı ile temsil edebilmesi, daha açıkça bir tabir ile meşru olabilmesi için vatandaşların reyini ile seçilmiş olmaları lazımdır. Millet ve memleket işlerini çevirecek olan meclis ve heyetler bu şekilde seçilecek olursa, halkı tam manasıyla temsil edecektir. İşte bunun içindir ki, Cumhuriyet kanunları vatandaşların oy vermek haklarını masumiyet ve emniyet altına almıştır. Her vatandaş bu hakkını dilediği gibi kullanmakta hür ve serbest bırakılmıştır. Kanunlarımızın bize vermiş olduğu bu hakkı kullanmamak bize verilen nimeti tepmek demektir. Bu takdirde yalnız o nimeti tepmekle kalmış olmayız; aynı zamanda vatana karşı büyük bir vazifemizi de yapmamış oluruz. Çünkü halkın oyu ile kurulacak olan meclis ve devlet adamlarının seçimi için bize açılmış olan kapıları kendi elimizle kapatmış oluyoruz. Şu halde bu hakkı kullanmak mecburiyeti vardır. Bu mecburiyet kanuni olmasa bile vatana karşı vazife hissinin gereğidir.¹⁹⁵

Rahmi Bey halkın seçime katılmasını bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Seçime iştirak etmenin bireysel sorumluluk dışında toplumsal bir görev olduğunu vurgulamıştır. Rahmi Bey seçimlerin nasıl yapılacağını ve hemşerilerin haklarını nasıl arayacaklarını, fırkaca aday konulmasının sebep ve faydalarından da bahsederek Varlık gazetesinde şu ifadelerde bulunmuştur:

Belediye, beldenin ve belde halkının sıhhat, selamet, refah ve intizamını temin etme vazifesi maksadıyla kurulmuş resmi müesseseler olduğuna göre bu mühim işlerimizi dört sene kendilerine tevdi edeceğimiz zevatı seçmek hususunda ihmal etmek doğru değildir.

Reylerin toplanma günleri yaklaşıyor. Mahalle mutemetleri seçmek ve seçilmek hak ve şartlarını haiz bulunanların isimlerini belediyeye veriyorlar. Bu defterler tamamen toplandıktan sonra intihabata başlanacaktır.

İntihap kanunen şöyle yapılacaktır: Evvela intihap encümeni seçilecektir. Bunun için belediye her mahalleden intihap hakkını haiz ikişer zatı, Emniyet Müdürlüğü vasıtası ile isteyecek, Emniyet Müdürlüğü de her mahallede intihap hakkını haiz bulunanları ayrı ayrı davet edecek, bunlar kendi aralarından gizli reyle (tercihen okuryazarlardan) ikişer kişi seçeceklerdir. Erzurum'un 51 Mahallesi¹⁹⁶ olduğuna ve her mahalleden ikişer kişi intihap edileceğine göre 102 zat (kadın, erkek) seçilmiş olacaktır. Bunlar belediyeye

¹⁹⁵ **Varlık**, 23 Ağustos 1934, Perşembe, No:1211, 1.

¹⁹⁶ Cumhuriyet dönemi boyunca Erzurum şehrinin mahalle sayısında değişimler söz konusudur. 1930'ların başında şehirde 51 mahalle varken, 1930'ların ortalarında mahalle sayısı 52 olmuştur. 1950'lerin ortalarındaki kadastro çalışmalarında, bir mahallenin en az 100 haneden oluşması sebebi ile mahalle sayısı 48'den 40'a indirilmiştir (Murat Küçükkuşurlu, **Erzurum Belediyesi Tarihi 1**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008, 318).

çağırılacak ve hepsinin ismine kura çekilerek içlerinden kura sırası ile en çok on ve en az beş kişi ayrılacaktır ki intihap encümeni işte bu şahıslardan oluşacak ve intihap işlerini bunlar idare edeceklerdir.

İntihap encümeni seçildikten sonra, aza intihabına rey vermeye hakkı olanların ve aza intihap olunmaya hakkı bulunanların ayrı ayrı birer cetvelleri yapılacak ve bu cetvellerin suretleri herkesin görebileceği yerlere altı gün süre ile asılacak ve ayrıca ilan edilecektir. Seçmek ve seçilmek hak ve şartlarını haiz olup da cetvellerde belediyenin mahalle mutemetleri marifeti ile şimdiden toplatmakta olduğu defterler intihap işlerini kolaylaştırmak ve çabuklaştırmak için bir hazırlıktır.

Defterlerin kanunen intihap encümeni marifeti ile yapılması lâzımdır. İntihap encümenine seçilecek zevatın bu mühim noktaya nazarı dikkatlerini celp ederiz. (Belediye Kanunu 14. madde)

İsmi yazılmamış veya yanlış veya mükerrer (iki kez) yazılmış olanlar hakkında intihap encümenine müracaatla itiraz edilebilir. İntihap encümeni bu itirazları tetkik ederek lâzım gelen düzeltmeleri yapar.

Asılan defterler kaldırıldıktan sonra itiraz kabul edilmeyeceği için herkes itirazını bu müddet zarfında yapmalıdır. Herhangi bir itirazı intihap encümeni reddeder ve muterizde intihap encümeninin bu kararına razı olmazsa, kararın tebliğinden itibaren üç gün zarfında mahkemeye müracaat edilebilir.

Bundan sonra sıra reylerin toplanmasına gelir. Reylerin bir günde sandığa atılması mümkün olamayacağı için hangi mahalle müntahiplerinin (seçmen) hangi gün ve saatlerde sandık başına gelecekleri ve hangi saatten sonra reylerin kabul edilemeyeceği ilân olunur.

Rey verme sırası gelip sandık başına giden müntahipler nüfus cüzdanlarını da beraber götürerek intihap encümenine gösterir ve encümenin yanında bulunun defterdeki isminin karşısına imzasını atar; imza atmasını bilmiyorsa mührünü veya parmağını basar.

Bundan sonra bir rey pusulası alıp intihap edilecek aza (aday) miktarının iki katı isim yazar; Türkçe okuyup yazmak bilmiyorsa güvendiği bir kişiye yine orada yazdırarak intihap encümenin huzurunda bizzat sandığa atar. Kanunen herkesin reyini kendi eli ile atması lazım geldiğinden hiçbir sebep ve suretle başkasının adına intihap pusulası atılmaz.

Rey pusulasının altına her müntahip ismini, adresin yazmayı ve imzasını atmayı veya mühürlemeyi unutmamalıdır.

Sandığa atılacak rey pusulalarına, intihap olunacak aza miktarının iki katı isim yazılacaktır.

Belediye meclisleri için seçilecek aza miktarı beldelerin nüfusuna göre değişir. Erzurum Belediyesi hududu dâhilindeki nüfus miktarı 30,000 olduğuna göre meclise 27 aza seçilecek ve şu halde rey pusulalarına 54 isim yazılacaktır.

Reyler tamamı toplandıktan sonra sandık, intihap encümeni huzurunda açılarak rey pusulaları sayılır ve defterlerdeki imzalı isimlerin hepsi ile karşılaştırılır.

Rey pusulalarının tasnifinde yazıları okumayanlarla seçilenin kim olduğu belli olmayan pusulalar ve azalık evsafını haiz bulunmayan ve adedi mürettepten fazla yazılmış olan isimler dikkate alınmayacağı için intihap pusulalarını doldururken bu hususlara dikkat etmek gereklidir.

İntihap pusulalarının sayım ve tasnifi bittikten sonra her adayın kaç rey almış olduğu tespit edilir ve en çok kazanan en başa gelmek üzere yeni isimler kazanmış oldukları reylere göre sıralanır. Bu sıra mucibince adedi mürettep kadar isim azalığa ve bunun bir misli de yedek azalığa seçilirler ve bir mazbata yapılarak mahallin en büyük mülkiye memuruna verilir.

Vilâyet veya kaymakamlıklar seçilen zevata ayrı ayrı tezkere yazarak kendilerine resmen malumat verir.

Bundan sonra belediye reisi intihabına geçilir. Belediye reisleri ya meclisten veya kanuni şartları haiz olmak üzere hemşeriler içinden veya hariçten dört sene için gizli rey ile seçilir.¹⁹⁷

Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere Rahmi Bey seçim aşamalarını Varlık gazetesinde detaylı bir şekilde ifade etmiş, seçim süreci başlamadan seçmene yol göstermiştir.

Yine Rahmi Bey belediye kanunu gereğince seçilecek adayların Türkçe okuryazar olmasının gerekliliğini ifade etmiştir. Bu nedenle 1934 seçimlerinde partinin önceden aday tespit etmesinin yerinde bir karar olduğunu ifade etmiştir. Fakat fırka tarafından aday gösterilmesini etik karşılamayan bir takım fikir ayrılıkları da söz konusu olmuştur. Konu ile ilgili Rahmi Bey şu ifadelere yer vermiştir:

Reyimizi dilediğimiz gibi kullanacağız diye pusulalara okuryazar olmayan kimseleri yazarsak intihap encümeni reyleri tasnif ettiği zaman bunları nazarı itibare almaz. Şu halde kanuna uymayan bu hareketimizle, bize verilmiş olan bir hakkı kaybetmiş oluruz.¹⁹⁸

Rahmi Bey konu ile ilgili 1932 Erzurum belediye seçimlerini örnek göstermiştir. Erzurum Belediye Meclisi'nin feshedilmesi üzerine yeniden seçim yapılmıştır. Bu seçimde halk serbest bırakılmış ve seçim konusunda halk aydınlatılmamıştır. Fırka ise bu seçimde aday göstermemiştir. Bu yüzden oylar tasnif edildiği zaman vatandaşların bazıları Vali Bey'e, varidat müdürüne, 25 yaşını bitirmemiş, okuryazar olmayan kişilere oy verildiği görülmüştür. Kanunen devlet memurlarına oy verilmeyeceği gibi 25 yaşını bitirmeyenler de seçilemezdi. 1932'deki seçimlerde Erzurum halkı oy kullanmasını bilmedikleri için oylar boşa gitmiştir.¹⁹⁹

¹⁹⁷ Varlık, 27 Ağustos 1934, Pazartesi, No: 1212, 1.

¹⁹⁸ Varlık, 6 Eylül 1934, Perşembe, No: 1214, 1.

¹⁹⁹ Varlık, 6 Eylül 1934, Perşembe, No: 1214, 1.

Bu yüzden fırka tarafından aday gösterilmesi bu gibi yanlışlıkların önüne geçilmesi için gerekli bir uygulama olmuştur. Rahmi Bey'e göre CHP il teşkilatı tarafından aday tespit edilmesinin başka bir sebebi; şehirde bazı ileri gelen kişilerin seçimi istedikleri gibi yönlendirmek için, mahalle içlerinde gizli ve tam olmayan isim pusulaları gezdirerek, seçime hile karıştırmak istemişlerdir. Bu durum oyların dağılmasına sebep olmuştur. Ve seçimin güvenilirliğini tehlikeye düşürmüştür. Bu durumda partinin aday göstermesine karşı çıkan bazı kişiler de olmuştur. Bu kişiler için, Rahmi Bey gazetede şu ifadelerle yer vermiştir:

Fırkaca namzet gösterilmesini istemeyenler de varmış. Bunlar şöyle diyorlarmış: Mademki kendileri namzet koyuyorlar, istedikleri gibi yapsınlar. Daha bizim sandık başına gitmemize ne lüzum var. Bu kanaatte bulunan hemşerilerimizin düşünceleri yanlıştır. Çünkü Fırkaca namzet gösterilmesi yukarda zikrettiğimiz yanlışlıkların ve mahzurların önüne geçtikten başka daha birçok faydaları da vardır. Bunu kısaca izah edelim:

Bu günkü asrı medeniyette millet ev memleket işlerini idare etmek için mutlaka kitle halinde çalışmak mecburiyeti vardır. Birbirine bağlanmamış tek tek vatandaşlardan mürekkep bir millet memleket işlerini kuramaz ve işletemez. Vatandaşların kitleleşmesi de, programının ve tuttuğu yolun isabetine inandığı bir siyasi bağlanmaları ile olur. Bugün memleketimizde yalnız Cumhuriyet Halk Fırkası vardır ve vatandaşların hepsi de mukadderatlarını bu fırkaya bağlamışlardır. Bugünkü inkılâbı yapan ve vücuda getirdiği eserlerle bütün halkın itimadını kazanmış bulunan Cumhuriyet Halk Fırkası, hiç şüphe yok ki, kurulacak meclislerin ve hükümetin hak ve salâhiyet sahibi olmasını, yani intihap edilen zevatın halk tarafından ve hem de ekseriyetle seçilmiş bulunmalarını ister. İşte fırkaca namzet konulması bu ekseriyeti ve reylerin dağılmamasını temin etmek içindir.

Fırkaca namzet konulmasının iyiliklerinden birisi de şudur: Bilfarz Erzurum Belediyesi için 27 asıl ve 27 yedek olmak üzere 54 aza seçecegiz. Samimiyetle itiraf etmek lâzımdır ki, şehir dâhilinde birbirlerini tanımayan birçok hemşeriler vardır. Binaenaleyh bu 54 zatı herkes ayrı ayrı seçecek olursa, ancak kendi görüş ve biliş çerçeveleri içinde kalacakları için, kendi tanıdıkları mahdut zevatı intihap ederek reylerini tamamen dağıtmış olurlar.²⁰⁰

1934 seçimleri başından sonuna kadar CHP il teşkilatı kontrolünde gerçekleşmiştir.²⁰¹ Bu sürecin işleyişini Varlık gazetesinde yer alan diğer yazılarda da görmekteyiz.

...Bilgili ve ehliyetli şahısları nasıl bulmalı? Şehir halkını temsil edecek olan bilgili ve temiz şahısları bulmak için seçme hakkını haiz olan her hemşerinin bu işle ciddi surette alakadar olması yeterli değildir. Şehrin büyüklüğü

²⁰⁰ **Varlık**, 6 Eylül 1934, Perşembe, No: 1214, 1.

²⁰¹ Küçükkuşurlu, **Erzurum Belediyesi Tarihi** 2, 386.

sebebiyle hemşerilerin bir birini yakından tanımaları mümkün olmadığından bir rehber ihtiyacımız vardır. Bu rehber ise istiklâlimizi kurtaran bugünkü medenî dünyaya varlığımızı tasdik ettiren ve birçok esaslı inkılapları başaran Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan başkası olmaz... Bütün memleketi idare eden ve milletin bağrından doğan Cumhuriyet Halk Fırkası malını mülkünü satarak gününü gün eden eski mirasyedi zihniyeti yerine inkılâp prensiplerimize sadık ve halkın medenî ihtiyaçlarını temin edecek genç ve bilgili şahsiyetleri bulmakta müşkülât çekmeyeceği kanaatindeyiz... Bu itibarla milletin, emniyet ve itimadını kazanmış olan fırkanın bu yoklama da tespit edeceği zevatın bu işe en layık ve en temiz şahsiyetler olacağına emin olarak reyimizi vermekte tereddüt etmemeliyiz. Rıza.²⁰²

2.1.2. Seçim Encümenleri ve Görevleri

Belediye meclis adaylarının seçimi için seçim encümenlerinin belirlenmesi gerekiyordu. Seçim encümenlerinin belirlenmesi için belediye çevresinde bulunan 50 mahalleden ikişer kişi olmak üzere toplamda 100 kişi seçilmiştir. Bunlar 2 Eylül'de saat 10'da belediye salonunda toplanmışlardır. Yapılan yoklama sonucunda eksikliklerin olduğu görülmüştür. Bu yüzden tüm isimlere kura çekilmiştir. Kura sonucunda seçim encümenliğine seçilen isimler şu şekildedir.

Topçuoğlu Mahallesi'nden Maarif Müdürü Sabıkı Cemal Bey, Yukarı Hasanbasri Mahallesi'nden Kuyumcu Cemal Bey, Mehdi Efendi Mahallesi'nden Keçiklizade Mehmet Efendi, Cedit Mahallesinden Mustafa Efendi, Kemhan Mahallesi'nden Kâtip Hakkı Bey, Şeyhler Mahallesi'nden Aziz Efendi, Kuloğlu ve Kâbemescit Mahallelerinden Haşizade İbrahim Efendi, Feyziye Mahallesi'nden kunduracı Cemal Efendi, Boyahane Mahallesinden Hafaf Ahmet Efendi.

Bu kişiler belediye meclis seçimlerinde isim cetvellerini kontrol ettikten sonra ilan etmek ve oluşabilecek itirazları değerlendirmekle görevlilerdir. Bundan sonra meclis adaylarının seçimlerine başlanılacaktır. Bu sene belediye seçimi her yerde bir günde olacağı için şehrin muhtelif yerlerine sandıklar konulacaktır ve oyların toplanması seçim encümeninin kontrolünde yapılacaktır.²⁰³

²⁰² **Varlık**, 17 Eylül 1934, Pazartesi, No: 1217, 1.

²⁰³ **Varlık**, 3 Eylül 1934, Pazartesi, No:1213, 1.

Dönemin Erzurum Belediye Başkanı olan Durak Sakarya²⁰⁴ 8 Eylül Cumartesi günü saat 10'da olağanüstü bir toplantı yapmıştır.²⁰⁵ Bu toplantıda bazı bütçe kararlarının yanı sıra seçim sandıklarının sayısı ve nereye konulacağı görüşülmüştür. Bu seneki belediye seçimleri memleketin her tarafında bir günde başlayıp, bir günde bitirileceği için birkaç yere sandık koymak gerekli olmuştur. Bunun için fırka semt ocaklarının bulunduğu beş ayrı yere birer sandık konulması kararlaştırılmış ve seçim encümenine seçilmiş olan 10 kişi bu beş sandığı idare etmesi yeterli görülmediği için seçim encümenine ek olarak belediye meclisinden kura ile 5 kişi daha seçilmiştir.²⁰⁶

2.1.3. Mahalle Mutemetlerinin Yaptığı Yanlışlık

Belediye kanunu gereğince seçim defterlerinin belediye ve seçim encümeni tarafından hazırlanması gerekiyordu. Mahalle mutemetleri tarafından açıklanan defterlerin seçim encümeni tarafından onaylanması sonrasında, bu defterlerde oy kullanma hakkına sahip 5196 kişi gösterilmiştir. Hem seçme hem de seçilme şartlarına sahip olan 1155 kişi gösterilmiştir. Şehrin nüfusu 30.000 civarında olduğuna göre bu mevcut çok az olduğunu görmekteyiz. Çünkü ortalama 5.000 kişinin seçeceği bir meclis, kanuni şartları sağlamış olsa bile, 30.000 kişiyi temsil etmesi düşünülemez. Sonuç olarak belirtmeliyiz ki, mahalle mutemetleri seçmek ve seçilmek hakkını taşıyan vatandaşların çoğunu ve kadınları yazmamışlardır. Bu işi yaparken gerekli özeni göstermeden adet yerini bulsun diye yapmışlardır.

Seçim Encümeni bu defterleri bu şekilde kabul eder onaylar ise onlar da mahalle mutemetleri ile aynı şekilde yanlış hareket etmiş olacaktır. Bu yüzden Varlık gazetesinde de belirtildiği gibi seçme ve seçilme hakkını taşıyan herkesin isimleri deftere yazılması

²⁰⁴ Durak Bey kimdir: Erzurum'un önde gelen bir ailesine mensup olup şehirdeki "Hadikatül Ahrar" isimli ilk özel gazeteyi çıkarmıştır. Osmanlının son dönemleri ve milli mücadele yıllarında çok maceralı bir hayat yaşamıştır. O zamanki lakabı ile "Kara durak" olarak anılır. Darağaç mahallesinde Veyis Efendi Camisini yaptıran Mehmedoğlu Üveys Efendi torunlarından Hacı Ahmet Bey'in tek oğlu olarak 1876'da doğdu. İttihat ve terakki Cemiyetine girdikten bir müddet sonra, Erzurum'daki vergi ayaklanmaları üzerine 1907'de tevkif edilerek Sinop cezaevine gönderilmiş; Meşrutiyetin ilanı ile kurtulmuştu. İttihat ve terakki iktidarı zamanında Selanik hukuk Mektebi'nin hukuk bölümünü okumuş, 1909'da İstanbul'daki polis mektebinden şahadetname aldıktan sonra, 1910'da Erzurum polis müdürü olmuştur. Ardından Bitlis, Adana ve Ankara polis müdürlüklerinde bulundu. 1920'de açılan ilk TBMM'de Erzurum mebusu oldu. Mebusluk sırasında kısa süre Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü ve Kars vali vekilliği yapmıştır. 1932'deki olağanüstü seçimlerde Erzurum belediye başkanı oldu. 1933'de Erzurum'da oluşturulan CHP'nin yeni idare heyetinde yer aldı. 1934'te yeniden belediye başkanı seçildi. Bu görevini 1935'e kadar sürdürdü. Soyadı kanunuyla "Açabey" soyadını almıştır. Sonrasın "Bey" sözcüğünün yanlış anlaşılacağı düşüncesiyle sonradan "Sakarya" soyadını almıştır (Küçükkuşurlu, **Erzurum Belediyesi Tarihi 2**, 61-62).

²⁰⁵ **Varlık**, 6 Eylül 1934, Perşembe, No: 1214. 1.

²⁰⁶ **Varlık**, 10 Eylül 1934, Pazartesi, No: 1215, 1.

gereklidir. Ancak o zaman gerçek rakamlar elde edilebilir. Varlık gazetesi bu yanlışlığın giderilmesini *Seçim Encümeninin Nazarı Dikkatine* başlıklı yazı yayınlamıştır. Defterler asılıp ilan edildikten sonra ismi yazılmamış olan kişiler itiraz hakkı olsa bile bu itiraz işleminin inceliklerini tam olarak bilemezler bu yüzden Erzurum halkının hakkını korumak seçim encümeninin görevidir.²⁰⁷

2.1.4. Seçimlerle İlgili Bazı Hususlar ve Oy Sandıklarının İlanı

İsim defterleri 20 Eylül'den itibaren hükümet ve belediye daireleri kapıları ile mahallelere asılmıştır. İtiraz hakkı altı gündür. Belediyenin ilanında gerek itiraz, gerek oy toplama süreleri olmak üzere, sandıkların nerelere konulacağına dair bilgiler bulunmaktadır. Bunun dikkatlice okunarak oyların kullanılması vatandaşların hakkı ve önemli vazifeleridir.

Belediye seçimlerinde oyların kaç günde toplanacağını kararlaştırmak üzere 19 Eylül 1934 Çarşamba günü olağanüstü toplantı yapılmıştır. 1934 seçimlerinde oy toplama işleminin bütün Türkiye'de bir günde tamamlanması için Dâhiliye Vekâleti emir vermiştir. Erzurum'da 24 saat içinde oy verme sürecinin bitmesinin mümkün olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu yüzden Erzurum'da seçimlerin üç günde yapılması belediye meclisi tarafından kararlaştırılmıştır. Bu karara göre seçimlere 8 Ekim'de başlanacak ve 10 Ekim Çarşamba günü saat 24'e kadar devam edilecektir.²⁰⁸

Erzurum Belediyesinden seçim için ilan edilen maddeler şu şekildedir:

1. 1580 Numaralı Belediye Kanunu mucibince (Müddeti intihabiyeleri hitam bulan) Erzurum Belediye Meclisine yeniden intihap olunacak azalara rey vermeğe hakkı olanlarla aza intihap, olmağa salâhiyettar, bulunan zevatın esamilerini gösterir tanzim edilen defterler 20.09.1934 Perşembe gününden itibaren eyyamı tatiliye müstesna olmak üzere (6) gün müddetle hükümet ve belediye kapıları ile umumun görebileceği mahallelere talik edilecektir.
2. Bu defterlerde isimleri, hüviyetleri, yanlış veya mükerrer veya hiç yazılmamış olanların bu altı gün zarfında yani 26.09.1934 tarihine müsadif çarşamba günü saat 18.00'a kadar belediye müteşekkil intihap encümenine müracaatla itiraz etmeğe ve icap eden tashihâtı yaptırmaya hakları olup bu müddetin mururunda muallâk defterler kaldırılarak vuku bulacak itirazlar dinlenmeyecektir.
3. 8.10.1934 Pazartesi gününden itibaren 10.10.1934 Çarşamba günü saat 24.00'a kadar (3) gün zarfında her gün sabahleyin saat 7.00'dan itibaren bütün gün reyler kabul edilecektir.

²⁰⁷ **Varlık**, 13 Eylül 1934, Perşembe, No: 1216, 1.

²⁰⁸ **Varlık**, 20 Eylül 1934, Perşembe, No: 1218, 1.

4. İntihaba iştirak edecek halkın kolaylıkla rey vermelerini temin için mahallat aşağıda yazılı mıntikalara tefrik edilerek her mıntıkaya birer rey sandığı konulacağından üçüncü madde ile tayin edilen gün ve saatlerde her müntahip elinde hüviyet cüzdanı ile mıntikasına gelerek orada bulunan rey sandığına kendi reyini orada bizzat atmaya, okuyup yazması yoksa itimat ettiği bir kimseye yazdırmaya mecbur olduğu ilan olunur.

Bu ilanla birlikte Erzurum mahalle sakinlerinin hangi mıntıkada bulunan sandıkta oy kullanacağı ve oy sandığının nerede yer alacağı belirtilmiştir. Oy sandıklarının aşağıdaki tablolarda incelemek mümkündür.²⁰⁹

Tablo 1
Erzurum Merkez Mahallelerinin Oy kullanacağı Sandık Bilgisi

Merkez (Belediye Dairesi)
1.Boyahane Mahallesi
2. Karaköse Mahallesi
3. Lalapaşa Mahallesi
4. Kuloğlu Kabemescid
5. Caferiye Mahallesi
6. Esatpaşa Mahallesi
7. Camikebir Mahallesi
8. İbrahim paşa Mahallesi
Oy sandığı Belediye Dairesindedir.

²⁰⁹ **Varlık**, 20 Eylül 1934, Perşembe, No: 1218, 3.

Tablo 2
Erzincan Kapı Mıntıkasının Oy Kullanacağı Sandık Bilgisi

Erzincan Kapısı Mıntıkası	
1. Gez Mahallesi	5. Vani Efendi Mahallesi
2. Yukarı Mumcu Mahallesi	6. Dere Mahallesi
3. Aşağı Mumcu Mahallesi	7. Çırçır Mahallesi
4. Murat Paşa Mahallesi	8. Şeyhlar Mahallesi
Bu mıntıkada oy sandığı Murat Paşa Cami avlusuna konulacaktır.	

Tablo 3
Gürcü Kapı Mıntıkasının Oy Kullanacağı Sandık Bilgisi

Gürcü Kapısı Mıntıkası
1. Kasımpaşa Mahallesi
2. Ali Ağa Mahallesi
3. Topcuoğlu Mahallesi
4. Mirze Mehmet Mahallesi
5. Feyziye Mahallesi
6. Ayazpaşa Mahallesi
7. Çortan Çukur Zeynal
8. Cafer zade Mahallesi
9. Bakırcı Mahallesi
Bu mıntıkada oy sandığı münasip bir mahalleye konulacaktır.

Tablo 4
Gölbaşı Mıntıkasının Oy Kullanacağı Sandık Bilgisi

Gölbaşı Mıntıkası	
1. Yeğen Ağa Mahallesi	4. Abdurrahman Ağa Mahallesi
2. Göse Ömer Ağa Mahallesi	5. Kavak Mahallesi
3. Emin Kurbu Mahallesi	
Bu mıntıkada oy sandığı Kamburoğlu Hanına konulacaktır.	

Tablo 5
Tebriz Kapı Mıntıkasının Oy Kullanacağı Sandık Bilgisi

1.Yukarı Yoncalık Mahallesi	6.Aşağı Hasanıbasrı Mahallesi
2.Aşağı Yoncalık Mahallesi	7.Mehti Efendi Mahallesi
3.Sultanmelik Mahallesi	8. Emirşeyh Mahallesi
4. Kırmacı Mahallesi	9.Narmanlı Mahallesi
5. Yukarı Hasanıbasrı Mahallesi	
Bu mıntıkada oy sandığı Narmanlı Cami avlusuna konulacaktır.	

Tablo 6
Mahallebaşı Mıntıkasının Oy Kullanacağı Sandık Bilgisi

1. Yukarı Habip Efendi Mahallesi
2. Aşağı Habip Efendi Mahallesi
3. Taşmescid Mahallesi
4. Hacı Cuma Mahallesi
5. Kadana Mahallesi
6. Veyis Efendi Mahallesi
7. Kemhan Mahallesi
8. Cedit Mahallesi
9. Derviş Ağa Mahallesi
Bu mıntıkada oy sandığı uygun bir mahalleye konulacaktır.

Belediye Meclis seçimlerinde seçilmek şartlarını sağlayan kişiler esami defterleri 20 Eylül'de asılmıştır. 26 Eylül Çarşamba günü saat 18.00'da askıdan kaldırılmış ve itiraz müddeti de son bulmuştur. Bundan sonra yapılacak itirazlar kabul edilemeyecektir.²¹⁰ Tüm bu hazırlıklar devam ederken Türk Kadınlar Birliği'nin seçimler için faaliyetleri de olmuştur.

2.1.5. Türk Kadın Birliği'nin Türk Kadınına Seslenişi

Türk Kadınlar Birliği 1924 yılında kurulmuştur. Milli mücadele sonrasında henüz bir siyasi parti söz konusu değilken, Nezihe Muhiddin ve arkadaşları 1923 yılında Kadınlar Halk Fırkasını kurmaya teşebbüs etmiştir. Bu durum kadınların siyasi hakkı elde etme yönündeki ilk önemli adım olmuştur. Bu siyasi adım gerçekleşmeyince yerini derneğe bırakmıştır. Türk Kadınlar Birliği Derneği 1935 yılına kadar faaliyet göstermiş. Kadınların siyasi hakları elde etmesi sonucunda derneğe ihtiyaç kalmadığını düşünülerek kapatılmış

²¹⁰ Varlık, 24 Eylül 1934, Pazartesi, 2.

fakat sonraki yıllarda tekrar kurulmuştur.²¹¹ 1934 seçimlerinde Varlık gazetesinde Türk Kadın Birliği Türk kadınına seslenerek kadınları seçime davet etmiş şu ifadelerde bulunmuştur:

Kağnı başında başlayan İstiklal Savaşı, hızını tarihin derinliklerinden alır. Sen ta o andan beri işini seve seve başarmaktasın ve böylece dünya kadınlığı içinde bu gün tarihine ve sana yakışır bir yerin vardır. Bunun için elbet sen belediye seçim günü de sevgili yurdunun yolunda kendi değerini göstereceksin.

Bir kimsenin seçmek ve seçilmek hakkı çok insanca ve milletçe işidir. İnsan bunu kullandıkça bütünlüğünü anlar. Bunu kullanmayan çocuklar, hastalar, mücrimlerdir.

Türk kadını, yurdun bu işte de senin çalışmanı beklemektedir. Sen ki yeryüzünün en iş bilir ve en yurtsever kadınısın haydi iş başına.²¹²

2.1.6. Belediye Meclisi İçin Gösterilen Adaylar

28 Eylül Cumartesi günü CHP vilayet ve merkez kaza idare heyetleri ile mahalleler, semt ocakları, idare heyetleri toplanarak belediye seçimi için CHP çalışma talimnamesine uygun olarak yoklama yapacaklardır.²¹³

Bu yoklamada Belediye Meclisi için uygun görülen, partiye mensup kişiler gizli oy ile tespit edilmiştir. Şunu ifade etmemiz gerekir ki bu kişiler resmen aday olarak ilan edilmemiştir. Fakat parti teşkilatı ve parti mensupları tarafından özel girişimlerde bulunarak bu isimler kazandırılmaya çalışılacaktır. Bu yoklamada seçilen kişiler halk tarafından tereddüt edilmeden kabul edilecektir. Çünkü önceden ifade ettiğimiz gibi bu kişiler seçilme hakkına sahip kişilerdir. Dikkatli ve özverili bir seçim olacağından oy verecek olan vatandaşların işini de kolaylaştıracaktır. Ayrıca oyların dağıtılmasının ve gizli yürütülen faaliyetlerin bu şekilde önüne geçilecektir. CHP millet ve memleket işlerinin iyi ellerde bulunmasını istemektedir. Bu yüzden onların işaret ettiği kişilere oy vermek en doğru hareket olacaktır. Seçim faaliyeti için halk kürsüleri konulup nutuklar verilmiştir. Ayrıca ekim ayının başından itibaren her perşembe günü halkevinde konferanslar düzenlenmiştir.²¹⁴

²¹¹ Detaylı bilgi için bkz.: Tuba Belenli ve Ayten Kiriş Avaroğulları, “20. Yüzyılda Türkiye’de Kadın Konusunun Tarih Derslerinde Öğretimine Yönelik Bir Değerlendirme: Türk Kadınlar Birliği ve Faaliyetleri”, **Afyon Kocatepe Sosyal Bilimler Dergisi**, 19 (2), 2017, 294-295.

²¹² **Varlık**, 24 Eylül 1934, Pazartesi, 2.

²¹³ **Varlık**, 27 Eylül 1934, Perşembe, No:1220, 2.

²¹⁴ **Varlık**, 1 Teşrinievvel 1934, Pazartesi, No:1221, 1.

İlk konferansı Varlık gazetesi başyazarı Rahmi Bey 4 Ekim Perşembe günü saat 19.00'da Halkevi salonunda vermiştir.²¹⁵

CHP, millet ve memleketi kurtuluşa ulaştıran ve bugünkü inkılabı vücuda getiren parti olması sebebiyle millet ve memleket işlerinin dirayetli ve liyakatli ellerde bulunması düşüncesiyle 1 Ekim'de yaptığı gizli seçim sonucunda aday olarak tespit ettiği 54 kişinin isimlerini, Varlık gazetesinde duyurmuştur.²¹⁶

Cumhuriyet Halk Fırkası Vilâyet İdare Heyeti Riyasetinden:

Yeni yapılacak belediye intihabı için fırkamızca aşağıda isimleri yazılı zevatın namzetlikleri tensip edilmiştir. Bütün vatandaşlarımızın medeni bir vazifeleri olan intihaba iştiraklerini ve fırkamızın namzetleri olan zevata reylerini müttahiden vermelerini rica ve ilan eylerim.” Reis Mesut²¹⁷

Tablo 7
Belediye Meclisi İçin Gösterilen Adaylar

CHP İl Başkanı Mesut Bey	Ticaret Odası Başkanı Sadrettin Bey	Belediye Başkanı Durak Bey
Namık Efendizade Hadi Bey	Namık Efendizade Ahmet Bey	Mücellidizade Canip Bey
Avukat Ömer Bey	Varlık Gazetesi Müdürü Rahmi Bey	Nuhi Beyzade Nafiz Bey
Ziyabeyzade Nusret Bey	Korukçuzade Hulusi Bey	Emekli Muharrem Bey
Özel İdare Müdürü Leman Zeki Hanım	Numune Hastanesi Baş Hekimi eşi Fahire Sabri Hanım	Lise Müdürünün Hanımı Meliha Arif Hanım
Avukat Münir Bey	Karşızade Rıfat Bey	Hacı Ömerzade Ramiz Bey
Gümrükçüzade Avni Bey	Avukat Kazım Bey	Samet Efendizade Hakkı Bey

²¹⁵ Varlık, 1 Teşrinievvel 1934, Pazartesi, No:1221, 3.

²¹⁶ Varlık, 4 Teşrinievvel 1934, Pazartesi, No: 1221, 1.

²¹⁷ Varlık, 4 Teşrinievvel 1934, Pazartesi, No: 1221, 1.

Tablo 7 Devamı

Ticaret Odası Başkatibi Zakir Bey	Şamlızade Canip Bey	Topçuzade Hafız Rıza Bey
Hacı Şerifzade Tahsin Bey	İzzet Beyzade Bahattin Bey	Gençağazade Hafız Hakkı Bey
Toparlak Şeyhizade Nail Bey	Solakzade Neşet Bey	Alyanakzade Tahsin Bey
Alemdazade Dursun Bey	Eczacı Hamdi Bey	Müftüzade Fazıl Bey
Fırfa katibi İhsan Bey	Emekli Telgraf Müdürü Dursun Bey	Haşim Beyzade Tevfik Bey
Güneş Pazarı Sahibi Osman Bey	Terzi İhsan Bey	Yoncalık Mahalleli Katip Sabri Bey
Salihzade Ağa Efendi	Emekli Kaymakam Adil Bey	Hoca Hüseyin Efendizade Nakip Bey
Belediye Ebesi Perihan Hanım	Elektirikçi Hasan Efendi	İzharzade Şahin Bey
Alimzade Haşim Bey	Hacı Ömerzade Dursun Bey	Alaftarbaşızade Abdürrahim Bey
Eyüpzade Fazıl Bey	Keleşzade Ahmet Bey	Diş Doktoru Asaf Bey
Taftalı Hacı Bey	Korukçuzade Münip Bey	Kahvecizade Müştak Bey

2.1.7. Seçim Süreci ve Seçim Sonuçları

Belediye meclis üyeleri seçimi büyük bir merasimle başlamıştır. Belediye tarafından yapılan merasim programına göre belediye meclisi, halk fırkası idare heyeti azaları, seçim encümenleri ve yazı makineleriyle halka yardım edecek olan memurlar sabah saat 7.00’da belediyede toplanmıştır.

Belediye önünde, askeri bando tarafından İstiklal Marşı çalındıktan sonra Belediye Başkanı Durak Bey'in bir nutuk söylemesinin ardından ilk oy sandığı atılmıştır. Buradan faytonlarla parti binası önüne gidilerek buraya bir oy sandığı konulduktan sonra Rahmi Bey tarafından seçmek hak ve vazifeleri hakkında bir nutuk söylenmiştir. Sonrasında sırası ile Gürcü Kapısı'na, Gölbaşı'na ve Tebriz Kapısı'na gidilerek oy sandıkları yerlerine konulacaktır. Buralardaki nutukları ise Gürcü Kapısı'nda Halkevi Reisi Ahmet Bey, Gölbaşı'nda Avukat Ömer Bey, Mahallebaşı'nda, Muallim Ziya Bey, Tebriz Kapısı'nda Muallim Sıtkı Bey halk kürsülerinde nutuklar söyleyecektir. Oy sandıklarının konulduğu yerlerde üç gün davul zurna çalınacak yukarıda ismini yazdığımız halk hatipleri semt semt dolaşarak nutuklarına devam edecektir.²¹⁸

Belediye seçimi 8 Ekim 1934'de 6 yere konulan sandıklara oy atılarak yapılmıştır. 10 Ekim'de saat 24.00'da alınan sonuçlara göre 27 üyeden oluşan "İkinci Devre" Belediye Meclis üyeleri seçilmiştir.²¹⁹ Seçim defterinde 6330 kişinin ismi yazılı olmakla birlikte, yapılan incelemeler sonucunda 4074 kişi oyunu kullanmıştır.²²⁰ Belediye Seçimlerinde 27 kişi asıl 27 kişi yedek üyeler olmak üzere oyların çoğunlukla CHP adaylarına verildiği görülmüştür.²²¹ Belediye meclisine seçilen üyelerin oy sayıları ve isimlerini aşağıdaki tablo 7 ve 8'de inceleyebiliriz.²²²

Tablo 8

Belediye Meclisine Seçilen Asıl üyeler ve Kazandıkları Oy Sayıları

İsimler	Oy
1. Belediye Başkanı Mustafa Durak Sakarya.	3.839
2. CHP Erzurum İl Başkanı Avukat Mesut Çankaya	3.809
3. Ticaret Odası Başkanı Gözübüyükzade Sadrettin Gözübüyük	3.526
4. Nuhbeyzade Nafiz Ilıcalı	3.396
5. Namık Efendizade Hadi Erverdi	3.393
6. İzzetbeyzade Bahattin Arısoy	3.310

²¹⁸ Varlık, 8 Teşrinievvel 1934, Pazartesi, No: 1223, 1.

²¹⁹ İbrahim Hakkı Kubilay, **Elli Yılda Erzurum Belediyesi (1929-1979)**, Erzurum 1979, 56.

²²⁰ Varlık, 11 Teşrinievvel 1934, Pazartesi, No: 1223, 2.

²²¹ Varlık, 15 Teşrinievvel 1934, Pazartesi, No:1223, 3.

²²² Küçükkuşurlu, **Erzurum Belediyesi Tarihi 2**, 387-388; Varlık, 18 Teşrinievvel 1934, Perşembe, No: 1226; 2. CHP il ve kaza idare heyetlerinin aldıkları soyadları: **BCA, CHPK**, 490.01.15.81.2.39.

Tablo 8 Devamı

7. Korukçuzade Hulusi Korukçu	3.277
8. Gümrükçüzade Avni Bey	3.275
9. Ticaret Odası Başkâtibi Zakir Sezginbaş	3.260
10. Topçuzade Hafız Rıza Topçu	3.258
11. Leman Zeki Özcoşkun	3.241
12. Karslızade Rıfat Karslı	3.214
13. Numune Hastanesi Baştabibi Hanımı Fahire Sabri Tahsin Hanım.	3.208
14. Ziya Beyzade Nusret Bey	3.158
15. CHP İdare Heyeti Üyesi Avukat Ömer Fazıl Olgun Bey	3.148
16. Gençâgazade Hafız Hakkı Bey	3.129
17. Hacı Şerifzade Tahsin Şerifsoy	3.126
18. Şamlızade Canip Şamlı	3.123
19. Varlık Gazetesi Müdürü Rahmi Cumurcu	3.097
20. Namıkefendizade Ahmet Erverdi	3.085
21. Muharrem Baybaba Hesap Memuru	3.064
22. Hacı Ömerzade Ramiz Çavuşoğlu	3.056
23. Lise müdürünün Hanımı Meliha Arif Hanım	3.048
24. Müceldilizade Canip Müceldili	3.038
25. Avukat Münir Alpagut	2.856
26. Avukat Kazım Bey	2.625
27. Toparlak Şeyhizade Nail Toparlak	2.419

Tablo 9**Belediye Meclisine Seçilen Yedek Üyeler ve Kazandıkları Oy Sayıları**

İsimler	Oy
1. Samet Efendizade Hakkı Bey	2.352
2. Cumhuriyet Eczanesi Sahibi Hamdi Mengüç	2.141
3. Alemdarzade Dursun Bey	2.116
4. Haşim Beyzade Tevfik Bey	1.922
5. Kabile Perihan Hanım	1.837
6. Solakzade Neşet Bey	1.756
7. Salihzade Ağa Efendi	1.725
8. Müftüzade Fazıl Bey	1.689
9. Taftalızade Hacı Bey	1.653
10. Alaynakzade Tahsin (Alyanak)	1.612
11. Mütekait Telgraf Müdürü Dursun Bey	1.620
12. Korukçuzade Münip Bey	1.612
13. Alaftarbaşızade Abdürrahim Bey	1.564
14. Hacı Ömerzade Dursun Bey	1.462
15. Terzi İhsan Efendi.	1.404
16. Kahvecizade Müştak Efendi	1.377
17. Yoncalık Mahalleli Kâtip Sabri Efendi Ünder	1.370
18. Diş Doktoru Asaf Bey	1.327
19. Eyyüpzade Fazıl Bey	1.315
20. CHP ücretli Kâtibi İhsan Bey	1.307
21 Hoca Hüseyin Efendizade Nakip Efendi	1.273
22. Alimzade Haşim Bey	1.243
23. İzharzade Şahin Bey	1.141
24. Güneş Pazarı Sahibi Osman Bey (Koçak)	1.138
25. Mülkiye Kaymakamlığından Emekli Adil Bey	1.103
26. Elektrikçi Hasan Bey	1.051
27. Keleşzade Ahmet Bey	1.031

Belediye Meclisi için toplanan oy pusulaları sayılmıştır. Tespit edilen asıl üyeler ve yedek üyeler seçim encümeni tarafından düzenlenen mazbatalar merkeze gönderilmiştir. Merkezden ayrı ayrı tezkere yazılarak kendilerine bildirilmiştir. Bu seçilen üyeler pazartesi saat 14.00’da reis seçimini yapmayı kararlaştırmışlardır.²²³

2.1.8. Belediye Başkanlığı ve Daimi Encümen Üyelerinin Belirlenmesi

Belediye seçimleri bittikten sonra belediye üyeliğine seçilen kişiler pazartesi saat 14.00’da belediyede toplanarak reis ve daimi encümen üyelerini tespit etmişlerdir. Reis seçimlerini kanun gereğince üyelere en yaşlı üyesinin idare etmesi gerektiğinden üyelerin en yaşlısı olan Durak Bey seçimlere başkanlık yapmıştır.

Gizli oylar tasnif edildikten sonra toplam 20 azadan 13 oy Durak Bey’e, 4 oy Hadi Bey’e, 1 oy ise Varlık gazetesi başyazarı Hüseyin Rami Bey’e, 1 oy da Hasankale Belediye Başkanı Zakir Bey’e verilmiştir. İki kişinin oy sayısının aynı olması sebebiyle bunlar arasında kura çekilmiştir. Daha sonra Durak Bey, Hadi Bey ve Hüseyin Rahmi Bey, için yeniden gizli oy yapılmıştır. Durak Bey 14 oy ile Belediye Başkanlığına seçilmiştir.²²⁴

Bunun sonrasında halk fırkası il idare heyeti başkanı Mesut Bey, Durak Bey’i tebrik ettikten sonra halkın düşüncelerine tercüman olarak gerek şehrin gerek şehir sakinlerinin, belediye başkanı ve meclis üyelerinden çok önemli ve çok büyük hizmetler beklemekte olduklarını ifade etmiştir. Belediye başkanın diğer üyeliğe seçilmiş olanların hepsinin de CHP üyelerinden olmalarından mutluluk duyduğunu dile getirmiştir. Muhterem halkın Partiye karşı her zaman beslemekte olduğu bu sevgi ve saygının karşılığını, şükran borcunu ödemek için fiiliyatta birtakım çalışmaların yapılmasını vurgulamıştır. Partinin şerefini daima yükseltmeye çalışmak gerektiğini parti arkadaşlarına samimi bir dille hatırlatmıştır. Tekrar şükranlarını ifade etmiştir.

Durak Bey²²⁵ ise Belediye başkanlığına seçilmesi ile kendisine gösterilen güvenden dolayı arkadaşlarına teşekkür etmiş ve sonra harabe olarak gösterilen şehrin imarı için belediyenin bütçesinin yeterli gelmediğinden bahsederek bu dönemde belediyeyi

²²³ Varlık, 18 Teşrinievvel 1934, Perşembe, No: 1226, 2.

²²⁴ Varlık, 25 Teşrinievvel 1934, Perşembe, No:122, 1.

²²⁵ Mustafa Durak (Sakarya) 11 Ağustos 1932’ den 8 Şubat 1935’e kadar belediyedeki görevi sürecinde yapmış olduğu önemli birkaç faaliyetlerini genel ifadelerle şu şekilde sıralayabiliriz. 1. Ilıcadaki Banyoların inşası yapılmıştır. 2. Taşmağazalardaki belediye mağazalarının inşası ve hizmete açılması. 3. Cumhuriyet caddesinin, mumcu kavşağından Cemal Gürsel alanına açılması ve Çaykara deresi üzerine köprü yapılmıştır. 4.İki adet otobüs alınmış ve ilica’ ya çalıştırılmıştır. 5. Özel idare ile birlikte imar birliğinin birlikte çalışmaları şehrin imarında önemli rol oynamıştır. 6. Mezbaha binasının (Kombinanın Kuzey Batısındaki Mezbaha binası) yapımı için adımlar atılmıştır (Kubilay, **Elli yılda Erzurum Belediyesi 1929- 1979**, 13).

eleştirenlerin haklı olduklarından bahsetmiştir. Fakat işin iç yüzünün bu şekilde olmadığı tüm maddi olanaksızlıklara, zor durumlara rağmen bütün varlığıyla ve değerli arkadaşlarının yardımlarıyla, şehir halkının isteklerinin yerine getirilmesine gayret etmekten geri kalmayacağını ifade etmiştir.

Bundan sonra Daimi Encümen Üyelerinin seçimi yapılmıştır. Yapılan seçimde Leman Zeki Hanım ile Nuhizade Nafiz Bey, Şamlızade Canip Bey seçilmişlerdir.

Mecliste iki Belediye başkan vekili ile iki meclis kâtibi seçmek gerektiğinden bunların seçimine Kasım toplantısında yapılması kararlaştırılmıştır.

Bu müzakere bittikten sonra belediye memurlarına çay ve pasta ikram edilmiştir. Herkes gerek belediye başkanını gerekse daimi encümen üyelerini tebrik ederek iyi temennilerde bulunarak ayrılmışlardır.²²⁶

2.1.9. İkinci Seçim Devresi ve Kasım Ayı İlk Toplantısı

1934'te belediye meclisleri, Şubat, Nisan ve Kasım ayları başlarında olmak üzere yılda üç kez toplanmıştır.²²⁷ İlk toplantı 1 Kasım 1934 Perşembe günü yapılmıştır. Bu toplantıda öncelikle gizli oy ile reis vekili ve iki kâtip seçimi yapılmıştır. Birinci reis vekilliğine Korukçuzade Hulusi Bey, ikinci reis vekilliğine İzzet Beyzade Bahattin Bey seçilmiştir. Meclis kâtipliğine Varlık gazetesi başyazarı ve müdürü Hüseyin Rahmi Bey, ticaret odası başkâtibi Zakir Bey seçilmiştir.

Daha sonra üyelikten istifa eden bazı kişilerin istifaları okunmuştur. Bunlardan CHP il idare heyeti başkanı Mesut Çankaya belediyenin avukatı olduğundan istifa dilekçesini vermiştir. Müceldilizade Canip Bey vilayet daimi encümenliğinde bulunması sebebiyle ve encümenlikte çalışmayı tercih ettiği için istifa etmiştir. Avukat Ömer Bey ise kendi sağlık problemlerinden dolayı ve bazı hayır cemiyetleri²²⁸ CHP idare heyetlerinde üye olması sebebiyle istifa edecektir. Avukat Kazım Bey eski mültezimlerden²²⁹ olan Müştak Bey'in borcuna ait belediye ile ilgili davayı üzerine almış olması sebebiyle istifa etmiştir. Meliha Arif Hanım ailevi durumlarından dolayı istifa etmiştir. İstifalar incelenerek kabul edilmiştir. İstifa edenlerin yerine yedek üyelerden en fazla oy alanlar çağırılmıştır.²³⁰ Örneğin Meliha

²²⁶ Varlık, 25 Teşrinievvel 1934, Perşembe, No:1227, 1

²²⁷ Varlık, 1 Teşrinisani 1934, Perşembe, No: 1229, 1.

²²⁸ Hilal-i Ahmer İdare Heyeti üyesi bulunması. Küçükuşurlu, **Erzurum Belediyesi Tarihi 2**, 390.

²²⁹ Osmanlı devletinde toprak sisteminde, merkezden uzak olan eyaletlerdeki toprakları kiraya verme usulüne iltizam denir. İltizam sahibi olan kişilere mültezim denmektedir.

²³⁰ Varlık, 5 Teşrinisani 1934, Pazartesi, No: 1230, 2

Arif Hanım'ın yerine Perihan Hanım çağırılmıştır. Yine yedek üyeler arasında yer alan Solakzade Neşet Bey ve Haşimbeyzade Tevfik Bey gibi isimler de bazı asıl üyelerin istifaları üzerine meclise girmiştir.

Bunun dışında belediyede yeni tayin edilmiş olan iki memurun onayı yapılmıştır. Belediye zabıta başkomiseri iken, 1930 yılında mazereti sebebiyle görevinden ayrılan, 1934'te yeniden başkomiserliğe getirilen Hazinesarazade Kenan Bey ve 1934'te muhasebe varidat kâtipliğine tayin edilen Numan Efendizade Hasan Bey'in oğlu Talat Efendi'nin memuriyetlerinin onayı kabul edilmiştir.²³¹

2.1.10. Gazetenin Yeni Meclis Üyelerine Tebrik ve İstek Mesajı

Rıza Bey, varlık gazetesinde Belediyenin yeni üyelerine ithafen bir yazısında Şehir halkının güvenini kazanarak belediye meclisini oluşturanların yeni vazifelerini kutlamıştır. Ayrıca vazifelerinin ağır ve zor olduğu kadar şerefli olduğu ifade ederek, şehrin imara ihtiyacı olduğunu, Gazi inkılabının temelleri üzerine medeni bir şehir vücuda getirmek görevinin, yeni üyelerin vazifesi olduğunu söylemiştir.²³²

Önemli bir söz olan “Bir millet lâayık olduğu hükümete nail olur” meşhur cümlesini “bir şehir halkı lâayık olduğu belediye heyetine nail olur.” şeklinde ifade etmiştir. Türk milleti asırlarca üzüntü ve hasret çektikten sonra nasıl lâayık olduğu hükümete nail oldu ise, Erzurum şehri de uzun harabe senelerinden sonra lâayık olduğu, belediye heyetine nail olduğunu, zamanla, yeni üyelerin aslında çalışma şekillerinin bunu göstereceğini ifade etmiştir. Şehrin genel durumundan bahsederek halkın kullanmakta olduğu han, otel, lokanta, hamam ve yiyecek satan dükkânların medeni temizlik ihtiyacını karşılayamadığını belirtmiştir. Aynı şekilde her sokağın berbat olduğu, her köşe başının zibil yatağı olduğunu bu halin böyle devam etmesi durumunda yeni belediye meclis üyelerinin bir önemi kalmayacağını ifade etmiştir. Yeni meclis üyelerinden bu konuda dikkat etmesini istemiştir. Rıza Bey, tekrar meclis üyelerinin vazifelerini kutlayarak cümlelerini sonlandırmıştır.²³³

Belediye için yapılan ifadeler, belediyenin seçim öncesi ve sonrası mali durumunun nasıl olduğu sorusunu akıllara getirmektedir.

²³¹ EBA, Meclis Zabıtları, 1 Kasım 1934.

²³² **Varlık**, 22 Teşrinisani 1934, 3.

²³³ **Varlık**, 22 Teşrinisani 1934, 3.

2.1.11. Seçim Sonrası Belediye'nin Mali Durumu

1934 seçimleri sonrasında belediyenin mali durumundaki bozukluk devam etmiştir. 1933 senesinde ise belediye meclisi mali durumun düzelmesi için yol aramış ve belediye alacaklarının acele tahsil olunması yolunda karar almıştır. Borçların tespit edilmesi ve tahsili için *Tasfiye-i Deyun Komisyonu* kurulmuştur. Bu komisyon tüm kayıt ve hesapları kontrol ederek belediyenin alacaklarını tespit etmesine rağmen bir yıl boyunca tahsilat yapılmadığından, bu konuda herhangi bir sonuç alınamamıştır. Belediyenin bir yıl öncesinden kalan borcu 71.000 kûşür liradır. 1934 yılına kadar 35.000 lirası ödenmiş 35.000 lira borcu kalmıştır. Bu borcun 24.000 lirası istimlak işleri sebebi ile maliyeye, 3.000 lirası zephiye resmi ²³⁴ kira ve inşaat malzemesi gibi nedenlerle Özel İdare'ye, 1.700 lirası mazot bedelinden Rus Şirketi'ne, 6.000 lirası ise müteahhitler ve diğer yerleredir. Belediyenin diğer masraf ve hem de Belediyenin alacakları toplamı 129.747 liradır. Belediyenin eline toplu bir para geçmediği için hem borçların ödemesi hem de diğer ihtiyaçların karşılanması zordur. Toplu olarak alınacak para gümrük hissesidir. Fakat bunun 17.000 lirası imar birliğine devrolunmuştur. Belediyenin eline geçen para haftadan haftaya tahsildarların getirdikleri 500-1000 liradan ibaret olduğu için, bu da günlük masrafları ancak karşılamaktadır.²³⁵ Bu yüzden belediye reisi, taksitle ödenecek şekilde belediyeler bankasından 40.000 liralık bir borç alınmasına karar vermiştir.²³⁶

Erzurum Belediyesi'nin maddi olumsuzlukları sebebiyle, memur maaşların aksatılmıştır. Şubat ayı ile birlikte memur maaşları 4 ay ödenmemiştir. Hatta bazı ev ve arsası istimlak edilen kimseler ve müteahhitler alacaklarını tahsil etmek için mahkemelere müracaat etmişlerdir. Bazı mahkeme kararlarında icraya kadar gidilmiştir. Belediye para yokluğu çektiği için kışlık odununu vaktinde alamamış ve şubat ayı ortasında yakacak üç günlük odunu kalmıştır. Bu sıkıntılı durumu, Belediye meclisi bir de şehrin valisi ile görüşmüştür. Vali Necati Şumnu toplantıya gelerek, belediyenin durumu hakkında bilgi almıştır. Ve belediyeler bankasından para alınmasının zor olduğunu, belediye başkanının birkaç gün içinde Ankara'ya gideceği için Ankara'da durumu bir kez daha ilgililere anlatması gerektiğini ifade etmiştir. Belediyeler bankası nizamnamesine göre belediyelere verilecek paralar ancak imar işlerine kullanılması şartı ile verildiği için 40.000 liralık borç alınması şüpheli bir durum olarak görülmüştür. Fakat bu parayı alma imkânı olsa bile senede

²³⁴ Kesim evinde kesilen hayvanlar için kasapların ödedikleri vergi.

²³⁵ **Varlık**, 12 Teşrinisani 1934, Pazartesi, No: 1232, 2.

²³⁶ **Varlık**, 22 Teşrinisani 1934, Pazartesi, No: 1234, 2.

% 7 faizle geri ödeneceği için 40.000 liraya karşı aşağı yukarı 50.000 lira ödemek gerektiğini vali Necati Şumnu vurgulamıştır. Bu hususta dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.²³⁷

Vali Bey Belediye bankası borç vermezse farklı bir yol olarak İmar Birliği bu sene istediği bankadan daha fazla ve daha az faizle borç alabileceğini belirterek az faiz ödemenin de kar olduğunu belirtmiştir. Ayrıca içinde bulunan bu durumu düzeltebilecek, bu borcu ödeyebilecek kabiliyette, özverili çalışan bir başkana ve daha gerçekçi bir bütçeye sahip olunması gerektiğini de ifade etmiştir. Meclisi aydınlatan düşünceleri sonrasında bütçe üzerinde inceleme yapmak sureti ile bütçe encümeni seçilmiştir. Bu encümen valinin emir ve buyrukları ile gerekli incelemeleri yaparak sonuçlarını meclise bildirmesi konusunda görevlendirilmiştir.²³⁸ Erzurum Belediyesinin ekonomik bunalımları sürerken bir yandan da Erzurumlu kadınların sevinçleri gazete sayfalarına yansımıştır.

2.1.12. Erzurumlu Kadınların Sevinci

Türk kadınlarına milletvekili seçme ve seçilme hakkını veren kanunun yayınlanması ile birlikte TBMM'ye memleketin her tarafındaki kadınlardan yüzlerce minnet ve şükran yazısı gitmiştir. TBMM başkanı Kazım Özalp bu yazılara şu cevabı vermiştir:

Türk kadınlarına milletvekili seçip seçilmeleri için onaylanan bu kanundan dolayı gösterdiğiniz bu kalkınma güvençe karşılamaktadır. Kadınlarımız ülke için her mukaddes vazifeyi olduğu gibi bu en yüksek siyasi hizmeti de kolaylıkla onaracakları aşikârdır.²³⁹

Türk Kadınına verilen bu hak yurdun her tarafında olduğu gibi Erzurum kadınları arasında da emsalsiz sevince sebep olmuştur. Perşembe günü Halkevinde toplanan Erzurumlu kadınlar bayram yapmış ve meclis başkanına candan bağlılık ve teşekkür telgrafları çekmişlerdir. Yakında başlayacak olan Milletvekili seçimlerine CHP tarafından kadınlarda aday gösterilecektir. Gösterilecek adayların partide kayıtlı üyelerden seçileceği sebebiyle kadınlar partiye üye olarak kaydedilmeye başlamışlardır.²⁴⁰

²³⁷ **Varlık**, 14 Şubat 1935, Perşembe, No: 1251, 1-3.

²³⁸ **Varlık**, 14 Şubat 1935, Perşembe, No: 1251, 1-3.

²³⁹ **Varlık**, 13 Birinci Kanun 1934, Perşembe, 2.

²⁴⁰ **Varlık**, 13 Birinci Kanun 1934, Perşembe, 3.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VARLIK GAZETESİNE GÖRE ERZURUM'DA 1935 MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ

3.1. SEÇİMLERE DOĞRU YAŞANAN BAZI GELİŞMELER

Erzurum'da seçimler öncesinde 18 Aralık Salı günü parti salonunda cumhuriyet halk partisi vilayet kongresi toplanmış ve memleket hakkındaki görüşmeleri iki gün gece yaralarına kadar devam etmiştir. Toplantıda gizli oyla Vilayet İdare Heyeti üyeleri seçilmiştir. Ayrıca bu kongreye kazalardan temsilciler de katılmıştır. Kongre açılır açılmaz ilk önce büyük önderimiz Atatürk'e en hissi saygıları ve candan bağlılıkları telgrafla iletilmesine karar verilmiştir. Kongrede alınan önemli kararlardan birisi de Atatürk'ün Erzurum'a ayak bastığı²⁴¹ günün her yıl dönümünde kutlama şenlikleri yapılmasına karar verilmesidir.

Vilayet İdare Heyeti'nin yeni üyeleri, 16 oy ile avukat Mesut Çankaya, 15 oy ile belediye başkanı Durak Sakarya, 15 oy ile Halkevi başkanı Ahmet, 15 oy ile avukat Ömer, 15 oy ile Varlık gazetesi müdürü Hüseyin Rahmi, 13 oy ile Namık Efendizade Hadi, 12 oy ile Korukçuzade Hulusi, 10 oy ile ticaret odası başkanı Sadrettin Gözübüyük, 10 oy ile Nuhibeyzade Nafiz beyler olmuştur. İsimlere baktığımızda eski idare heyetindeki isimler yerini korumuştur. Fakat sadece Ziya Beyzade Nusret'in yerine Namık Efendizade'nin seçildiğini görmekteyiz.²⁴²

Erzurum'da milletvekili seçimlerine ait defterler hazırlanmıştır fakat seçimler öncesinde Türk kadınına seçme ve seçilme hakkının verilmesi üzerine tekrar çalışmalara başlanılarak seçim defterleri yeniden düzenlenmiştir. Defterlerin vaktinde ilanı için ildeki birçok memur ve belediyedeki tüm memurlar gece vaktinde bile belediyede toplanarak çalışmışlarını sürdürmüşlerdir.²⁴³

Erzurumlu kadınlar, seçme ve seçilme hakkının kendilerine verilmesi konusunda sevinçlerini ve şükranlarını Atatürk'e gönderdikleri telgrafla bildirmişlerdir. Bunlardan öne

²⁴¹ Mustafa Kemal Paşa Erzurum'a kaç kez gelmiştir? Erzurum'a iki kez gelmiştir. İlk olarak Milli Mücadele'nin başlarında 3 Temmuz 1919'da gelmiş 57 gün kalmıştır. İkinci gelişi ise Cumhuriyet'in ilanından sonra 30 Eylül 1924'te, Erzurum'da yaşanan deprem dolayısı ile halka moral vermek amacıyla gelmiştir. 10 Ekim'e kadar Erzurum'da kalarak incelemelerde bulunmuştur. Detaylı bilgi için bkz.: Murat Küçükuşurlu, **Sorularla Erzurum Tarihi**, Çizgi Kitabevi, Konya 2018, 57.

²⁴² **Varlık**, 20 Birinci Kanun 1935, Perşembe, No: 1233, 1.

²⁴³ **Varlık**, 13 Birinci Kanun 1934, Perşembe, 3.

çıkan isimler vali eşi Habibe Necati, Leman Zekiye, Halkevi üyesi Bedia Hanım, Fahire Tahsin, belediye başkanı Durak Sakarya'nın eşi Vasfiye Çankaya, Varlık gazetesi müdürü eşi Ulviye Rahmi ve Perihan Hanımlar olmuştur.²⁴⁴

Seçim defterleri hazırlandıktan sonra teftiş heyeti tarafından incelenmiştir. 22 Aralık 1934'te asıldığı günden itibaren 15 gün askıda kalması kararlaştırılarak, itirazı olanların teftiş heyetine başvurmaları beklenmektedir. Bakanlığın onayı ile her yerde ikinci seçimlere başlanılacaktır. Teftiş heyeti üyeleri ise kura ile kendilerine verilen mıntikalarda seçim işlerini idare etmeleri kararlaştırılmıştır.²⁴⁵ Erzurum kayıt defterine göre 1935 seçimlerinin öncesindeki nüfus 371.072 olduğu için 9 milletvekili seçilmesi önerilmiştir. Fakat kayıt defterlerinin askıda bulunduğu süreçte defterlere bir miktar daha nüfus eklendiği için sayı 377. 853'e çıkmıştır. Bu durum üzerine Erzurum'un bu seçimlerde 10 milletvekili çıkarması kesinleşmiştir.²⁴⁶

Seçimlere doğru yaşanan önemli bir hadise ise Hasankale belediyesi ve parti başkanı Zakir Aksu'nun Hasankale cumhuriyet savcısı kararı ile aniden tutuklanma kararıdır. 11 Aralık 1935'te bu kararı şaşkınlıkla karşılayan Zakir Bey, hasta olduğunu ifade ederek 16 Aralık'ta Erzurum'a sağlık kontrolü için gönderilmiştir.²⁴⁷ Apandisit tedavisi için Erzurum Numune hastanesine yatırılmıştır.²⁴⁸

Olağanüstü tutuklama sebebine gelince oldukça ilginç olduğunu görmekteyiz. Hasankale'de özel idareye ait tamamlanamayan bir okulun odunları, bazı kişiler tarafından sökülüp çalınmıştır. Bu odunların ziyan olmaması amacıyla Hasankale'de imar işleri için kullanılmasına il genel meclisi karar vermiştir. Zakir Bey ise bu karar doğrultusunda buradaki odunları imar işleri için kullanmıştır.²⁴⁹ Yapılan bu işin usulsüz ve kanunsuz olduğunu ileri süren "Kürt Sait" olarak ifade edilen Hasankale cumhuriyet savcısı, Zakir Bey için tutuklama emrini çıkartmıştır.

Hasankale halkı tarafından sevilen Zakir Bey'in bu haksız tutuklanma kararı Erzurum valisi Necati Şumnu ve CHP il idare heyeti olmak üzere bu karar birçok kişinin tepkisine neden olmuştur. Erzurum valiliği, tutuklanma kararının yanlış olduğunu dâhiliye

²⁴⁴ Küçükuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)**, 273-274.

²⁴⁵ **Varlık**, 30 Birinci Kanun 1934, pazartesi, 3.

²⁴⁶ Küçükuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)**, 274.

²⁴⁷ **Varlık**, 20 Birinci Kanun 1934, Perşembe, No:1233, 2.

²⁴⁸ **Varlık**, 3 İkinci Kanun 1935, Perşembe, No: 1242, 2

²⁴⁹ **Varlık**, 20 Birinci Kanun 1934, Perşembe, No:1233, 2.

vekâletine bildirmiştir. CHP il başkanı Mesut Çankaya 16 Aralık 1934'te genel sekreterliğe telgraf çekerek bu tutuklanma kararının seçim hazırlıkları ve parti kongrelerinin yapıldığı sırada olmasını işaret ederek bunun altında yatan sebeplerin farklı olabileceğine dikkat çekmiştir. Yazının devamında ise seçim arifesinde böyle bir kararın seçimlere zarar vereceğini ifade etmiştir.²⁵⁰

Zakir Bey'in tutuklanma kararına Vali Necati Şumnu da dahil olmuştur. Hasankale'ye giderek doktor raporu ile Zakir Bey'i hapishaneden çıkarıp evinde misafir etmiştir. Bu durum Cumhuriyet Savcısı ve Vali Bey'in arasında tatsızlıklara sebep olmuştur. Bunun üzerine Adliye Vekâleti tahkikat başlatarak Gümüşhane Valisi Ethem Bey ve Erzincan Cumhuriyet Savcısı Sabri Bey'i Hasankale'ye göndermiştir. Necati Bey bu olaydan bir süre sonra Adliye Vekâleti ile yaşanan gerginlikten dolayı valilikten alınmıştır. Tutuklamanın sonrasında Zakir Bey üst makamlara ulaşmak için girişimde bulunarak 4 Ocak 1935'te Atatürk'e bir yazı göndermiştir. Bu yazıda seçimleri engellemek isteyen Kürt Sait'in kendisini bu konuda engel olarak gördüğünü, haksız yere tutuklandığını ifade etmiştir. Kendisine yapılan haksızlığa sebep olanların cezalandırılmasını istemiştir.²⁵¹ Erzurum'da görüldüğü gibi seçimler öncesi süreçte bu tatsız hadiseler yaşanırken, diğer bir yandan dikkat çeken bir olay meydana gelmiştir. CHP dışında, Hüseyin Avni'nin bağımsız olarak seçimlere katılması, farklı tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

3.1.1. Erzurum'da Muhalif Bir Ses Hüseyin Avni Ulaş

Hüseyin Avni (Ulaş), Mart 1303/ 1887 yılında Erzurum ili dâhilinde Kiğı kazasına bağlı Kümbet köyünde²⁵² doğmuştur. Ulaşoğulları'nın aslında Dersimli olduklarını Dersimdeki aşiretlerle yaşadıkları anlaşmazlık nedeniyle öncelikle Kiğı'nın Karsini köyüne, sonrasında Keklik köyüne en sonunda Kümbet köyüne yerleştiklerine dair bilgiler de bulunmaktadır. Babası Dursunağazade Musa, Annesi Mehmet Bey'in kızı Münire Hanım'dır. Hüseyin Avni Bey, eğitim hayatına köyünde Halil Efendi'den ders alarak başlamıştır. Halil Efendi'nin abisi Köse mescit imamı olan Mehmet Efendi' den ders almak için Erzurum'a gelmiştir. 1901 yılında Erzurum Mülkiye İdadisinin Ziraat mektebinde altı yıl eğitim görmüştür. 1906 yılında İstanbul'a giden Hüseyin Avni Bey liseyi Vefa Sultanisi'nde tamamlamıştır. Sonra Ticaret Mekteb-i Ali'ye başlamış bundan iki yıl sonra

²⁵⁰ Küçükuşurlu, *Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)*, 272.

²⁵¹ Küçükuşurlu, *Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)*, 273.

²⁵² Bugün Bingöl'ün Karlıova ilçesinin bir köyü.

1908’de Mekteb-i Hukuk’a geçmiştir.²⁵³ Hukuk Fakültesini bitiren Hüseyin Avni Bey 1913’te İstanbul’da avukatlığa başlamıştır.

1914’te Birinci Dünya Savaşında Kafkas cephesinde savaşmıştır. Harpten sora otuz üç yaşında İstanbul’daki Son Osmanlı Mebusan Meclisine Erzurum mebusu olarak katılmıştır. 23 Nisan 1920’de açılan Büyük Millet Meclisi’ne tekrardan milletvekili olarak girmiştir.²⁵⁴ Hüseyin Avni Bey I. TBMM’de kürsüde en çok söz hakkı alan milletvekilidir.²⁵⁵ Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey’in liderliğinde İkinci Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu’nu kurmuştur. İkinci grup kurulduktan sonra en büyük muhalefeti yaparak, karşı olduğu uygulamaları cesurca eleştirmiştir. Düşüncelerinden dolayı ikinci meclis dışında kalmıştır. 1924’te TCF’nin kurulması ile bu fırkanın İstanbul teşkilatını kurmuştur. Yeni Türkiye’nin ilk demokrasi girişiminin Şeyh Sait İsyanı sonrasında Takrir-i Sükûn Kanunu ile sonlanmasıyla, Hüseyin Avni Bey tekrar Avukatlığa dönmüştür. 1926’da İzmir suikastının ardından, Hüseyin Avni Bey de tüm muhalifler gibi yargılanmış sonuçta beraat etmiştir. Suikast sonrasında ise siyasetle olan bağı 1935 seçimlerine kadar kopmuştur. Özlemine çektiği siyasete tekrar dönmek için fırsat aramakta olan Hüseyin Avni Bey, 1935’te Erzurum’da bağımsız aday olarak seçimlere girmiştir.²⁵⁶

Birinci Meclisin Muhaliflerinden olan Hüseyin Avni Ulaş’ın 1935 seçimlerine tekrar muhalif olarak, CHP listeleri dışından aday olması, CHP döneminde alışılmadık beklenilmeyen bir durumdur. Dolayısıyla bu davranış gerginlikleri de beraberinde getirmiştir. Hüseyin Avni Bey 18 Aralık 1934 tarihli dilekçe ile adaylığını resmen koymuştur. Bu beklenilmeyen adaylık yetkilileri hemen harekete geçirmiştir. Erzurum Valisi Necati Şumnu tarafından dâhiliye vekâletine bildirilmiştir. Sonra 29 Aralık 1934’te dâhiliye vekâleti de başvekâlete bildirmiştir.²⁵⁷

Hüseyin Avni Ulaş 12 Ocak 1935’te Erzurum Halkına bir beyanname göndermiştir. Beyannamesinde birinci meclisteki görevlerini hatırlatarak halkın güvenini sağladığını ve önemli işler yaptığını ifade etmiştir. Bu sebeple Erzurum Milletvekili olarak memleketine

²⁵³ Ahmet Afşar, **Hüseyin Avni Ulaş Bey (1887-1948) Hayatı Siyasi Faaliyetleri** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2013, 3.

²⁵⁴ Muammer Çelik, **Hüseyin Avni Ulaş**, Erzurum Kitaplığı, İstanbul 1996, 13.

²⁵⁵ Muzaffer Taşyürek, **Erzurum Kongresi ve I. BMM’de Erzurum Milletvekilleri**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000, 179.

²⁵⁶ Afşar, **Hüseyin Avni Ulaş Bey (1887-1948) Hayatı Siyasi Faaliyetleri**, 6.

²⁵⁷ Küçükuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)**, 264.

tekrar hizmet etmek istediğini bu vazife ile Milli İradenin geleceği için çalışmak istediğini belirtmiştir. Bu hususta Erzurumlu hemşerilerden destek istemiştir.²⁵⁸

Hüseyin Avni Bey'in bu girişimi Erzurum'da hoş karşılanmamanın yanında büyük şaşkınlığa sebep olmuştur. Çünkü bu dönemde gerek belediye, il genel meclisi ve diğer kuruluşlar tamamen CHP üyelerinden oluşmaktadır. CHP teşkilatının ve tek parti rejiminin Erzurum'da en fazla yaşandığı 1930'lu yıllarda muhalif bir sesin, parti dışından bağımsız aday olması şehirdeki bazı kurumların tepkisine sebep olmuştur.²⁵⁹

Dönemin CHP sözcülüğünü üstlenen Varlık gazetesi konuyu gündemine taşımıştır. Hüseyin Avni Bey'in adaylığı, Erzurum halkı tarafından büyük bir hayretle karşılanmıştır. Çünkü Hüseyin Avni, Birinci mecliste Erzurum mebusu olmuştur. Fakat bu görevini inkılap ülküsüne aykırı kullandığını gazete ifade etmiştir. 1920 yılında Celâlettin Arif ile birlikte Hüseyin Avni Bey Ankara'dan Erzurum'a gelmiştir. Celâlettin Arif Bey Erzurum'a geldikten sonra, TBMM'nin başkanı olan Atatürk'e şifreli bir telgraf çekmiştir.²⁶⁰ "Erzurum'un emniyetsiz ve ümitsiz bir vaziyete düştüğünü artık kendi elleri ile idare edilmeleri lüzumunu yegâne çarei necat ve halas addeylemiş olduğu bir zamanda buraya geldiklerini..." İfade etmiştir.

Ayrıca Hüseyin Avni'nin Erzurum valiliğine tayinini ısrarla ricada bulunmuştur. Amacının Hüseyin Avni'yi valilik makamına geçirmek, kendisini ise Şark Vilayetleri'nin Umumi Valiliğe tayin olmasıydı. Fakat memuriyetle, meclis üyeliğinin tek bir kişide yürütülmesinin mümkün olmadığını bilmelerine rağmen bu durum aslında hayal etikleri arzularına kavuşmak istediklerinin göstergesi olmuştur. Bu tavırlarıyla Erzurum'u Ankara'ya karşı isyankâr bir tutum içerisinde göstermektedirler. Erzurumlu halkın ise bu durumdan hiçbir şekilde haberi olmadığı gazetede vurgulanmıştır. Erzurumlular yurdun kurtarılması için her zaman canla başla çalışmıştır. Zaten Atatürk'te Erzurumluların vatanperverliğini çok iyi bildiği için Celâlettin Arif'in çektiği telgrafların uydurma olduğunu, bu kişilerin gizli emeller peşinde olduklarını anlamış ve Ankara'ya dönmelerini emretmiştir.

Henüz mürekkebi kurumamış yakın bir tarihin bu iğrenç hakikatlerini tüm halk bütün tazeliği ile bildikleri için, Hüseyin Avni Bey'in adaylığı vatandaşlarda asabiyet oluşturmuş

²⁵⁸ Küçükkuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)**, 265.

²⁵⁹ Küçükkuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)**, 266.

²⁶⁰ **Varlık**, 3 İkinci Kanun 1935, Perşembe, No: 1242, 1.

ve kendisine nefret ve hiddet püskürmelerine sebep olmuştur. Şehirdeki bazı kuruluşlar, toplantılar yaparak kendisine acı ve bir o kadar da ağır telgraflar çekmiştir. Ayrıca Erzurum adaylığı için tek bir oy bile kazanmasının ihtimali olmadığını Ankara'daki devlet büyüklerine kadar ifade etmişlerdir.

Gazetede dikkat çeken bir başka konu da Kazım Karabekir'in ifadeleridir. Hüseyin Avni ile Şark cephesinde bir zamanlar birlikte görev yapan Kazım Karabekir Paşa'ya Celâlettin Arif Bey'in, Hüseyin Avni'nin Erzurum valiliğine tayini için teklifte bulunduğu haberi verilince Kazım Karabekir bu durum karşısında şu ifadede bulunmuştur: "Hüseyin Avni Bey, ihtiyat mülazımı olarak sahnelerde zabitanı eğlendiren... Hiç memuriyette bulunmamış vasat bir adamdır. Bunu vali vekili yapmak hükümeti oyuncak etmek istemek olur."²⁶¹ Gazetenin Hüseyin Avni için son cümleleri ise "Böyle bir adamın tekrar Erzurum milletvekili olmayı arzulaması, ya Erzurumluları tanımadığını ya da çok haris bir mevki delisi olduğunu göstermektedir" şeklindedir.²⁶²

Ayrıca Erzurum'da bulunan kurum ve kuruluşlar Hüseyin Avni'nin seçimlerdeki adaylığı için, Ankara'daki devlet görevlilerine telgraf göndermiştir. 2 Ocak 1935'te Erzurum Seçim Encümen Üyeleri tarafından CHP Genel Sekreteri Recep Peker'e, Erzurum iktisatçıları umum esnaf ve sanatkârlar birliği İsmet İnönü'ye yazılarını göndererek, Hüseyin Avni Bey'in adaylığı hakkında memnuniyetsizliklerini belirtmişler ve bu iki yazının son cümlelerinde Hüseyin Avni'nin tek bir oy bile alamayacağını ifade etmişlerdir.²⁶³ Bu yazılar haricinde Hüseyin Avni'nin adaylığı konusunda kendisine de aynı düşünce üzerine birçok yazılar yazılmıştır.

Belediye meclisi azaları toplantı yaparak, 10 Ocak 1935'te Hüseyin Avni Bey'e telgraf göndermişlerdir. Bu yazı Varlık gazetesi sütunlarında sürmanşet bir başlık ile "Hüseyin Avni'ye Acı Bir Cevap Daha" şeklinde yer almıştır.

Saylav seçiminde Erzurum'dan namzetlik koymanız bütün memleketçe hayretle karşılandı. Memleket heyeti umumiyesinden almış olduğumuz ilham, mebusluğunuz şöyle dursun istidanızın bile çok fena bir tesir yaptığı ve evrak arasında çürümeğe mahkûm olmasından başka bir ifadeyi haiz olamayacağı aşikârdır. Memleketin sükûn içinde bulunduğu şu sıralarda sükûnetini ihlale teşebbüsünüz Erzurumluları fena halde sinirlendirmiştir. Çocukluğunuz istisna edilirse, sinni rüşte vasıl olduğunuz andan şimdiye kadar harbi umumînin mütareke zamanında birkaç ay, ondan sonra da 1337

²⁶¹ Varlık, 3 İkinci Kanun 1935, Perşembe, No: 1242, 1.

²⁶² Varlık, 3 İkinci Kanun 1935, Perşembe, No: 1242, 1.

²⁶³ Yazı ve detayları için bkz.: Küçüküçürlü, *Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)*, 267-268.

de bir ay ki hayatınızda Erzurum'da kaldığınız müddet altı ayı geçmez. Onun için şimdiye kadar Erzurum efkârı umumiyesi hakkında bir fikir sahibi olamamışsınızdır. Buna en büyük şahit de bu işe teşebbüs etmenizdir. Yapmış olduğunuz bu işte memlekete zarardan başka ne gibi bir fayda temin edebileceğinizi tahmin etmek hayalen bile zait olur. Namzetlik hususunda tek bir, Erzurumlunun size bir ilham yaptığına asla kail değiliz. Şayet bilmediğimiz ve tahmin de edemediğimiz bir veya birkaç kimse varsa bu simaları tanımak için isimlerinin bilâ kaydü şart bize bildirilmesi memleket için çok faydalı ve sizin için de bir mertlik olur. Bütün dünya bilmelidir ki, Erzurum'dan tek ses çıkar. Bu ses de Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet Halk Fırkasının birlik sesidir. Bu gibi kara sevdalar peşinde yorulmayarak sükûnet ile işinizle meşgul olmanızı tavsiye ederiz.²⁶⁴

Erzurum parti idare heyeti, belediye yönetimi ve bütün esnaf cemiyetleri yöneticileri tarafından da 3 Ocak 1935'te Hüseyin Avni'ye telgraf gönderilmiştir. Hüseyin Avni'ye Erzurum'da kendisini tanıyan ve kendisine itimat eden bir kişi bile olmadığı, Erzurumlu vatandaşların belli bir süre kendisini deneyimlediklerini ve bu deneyim sonucunda yaptıkları seçimde yanıldıklarını bu durumdan acı bir tecrübe yaşadıklarını ifade etmiştir. Ayrıca Erzurum asırlardan beri görmediği dinginliği ve huzurun bozulmasını istemediklerini ve bu anlamsız hareketlerin şaşkınlık ve hayretler yarattığını ifade etmişlerdir.²⁶⁵

Tepkiler bunlarla sınırlı kalmamıştır. Şehir merkezinin yanı sıra ilçelerde de benzerlerini görmekteyiz. Hasankale Belediye Başkanı, Parti idare heyeti ve cemiyet başkanları da telgraflarını Hüseyin Avni Bey'e göndererek, Hasankale'de kendisine tek bir oy dahi çıkmayacağını belirtmişlerdir.²⁶⁶ Bu durum şehir ve taşra fikirlerinin örtüştüğünü, CHP'ye olan bağlılığın şehir merkezi kadar ilçelerde de mevcut olduğunun en çarpıcı örneğini teşkil etmektedir.

Bu tepkiler karşısında Hüseyin Avni Bey 12 Ocak 1935'te başvekâlete bir yazı göndererek, rahatsızlığını dile getirmiştir. Hüseyin Avni Bey gazetelerde seçim beyannamesinin yayınlanmadığını Erzurum ve Hasankale'den çokça ağır yazıların geldiğini belirtmiştir. Fakat bunların içeriklerine çok fazla itimat etmediğini kendisinin hizmet ve karakterini tüm memleket gibi, Erzurumluların da bildiğini ifade etmiştir. Bazı kesimler tarafından hazırlatılan bu telgrafların bütün halka imzalatılması durumunda bile inancını kaybetmeyeceğini ve imzalayanlara karşı kırgınlığının olmayacağını vurgulamıştır. Kendisinin de hukukçu olmasının yanında bu seçimlerin kanunsuz yapıldığını ifade ederek

²⁶⁴ Varlık, 10 İkinci Kanun 1935, Perşembe, No:1243, 1.

²⁶⁵ Küçükuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum**, 268.

²⁶⁶ Küçükuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum**, 269.

seçimlere müdahale olmadığında memleketin herhangi bir yerinden seçilebileceğini ifade etmiştir.²⁶⁷ Nurettin topçu da²⁶⁸ bu telgrafların gerçeği yansıtmadığı kanaatindedir. Telgrafların altında imzası olan birçok kişinin neyin altına imza attıklarını bile bilmediklerini dile getirmiştir. Telgrafların amacının Hüseyin Avni Bey'i kışkırtmak ve Erzurumlu hemşerilerinden uzaklaştırarak nefretle yüz çevirtmektir. Bu işin sorumlusunu da belediye başkanı olarak göstermiştir. Seçimlerin serbest ve adaletli yapılması durumunda Hüseyin Avni'nin sadece memleketi olan Erzurum'dan değil, Türkiye'nin her yerinden vekil seçilebileceğine inandığını belirtmiştir.²⁶⁹

Görüldüğü gibi Hüseyin Avni Bey kendisine yazılanlar karşısında küsmemiş aksine davasına olan bağlılığını artırmıştır. Bunu kendi ifadelerinde görmek mümkündür. Yakınları ve çevresi tarafından kendisinin siyasetle artık ilgilenmemesi gerektiği, rejime karşı muhalif olmaması istenince “Karımla çocuğumu, köprünün üzerine koyup, gaz dökerek yaksalar yine bu davadan vazgeçmem.” ifadesi ile tavrını açıkça ortaya koymuştur.²⁷⁰

Hüseyin Avni Bey, kendisine gönderilen yazılara cevap olarak, kendisinin tek bir oy alamayacağını ifade edenlerin daha şimdiden tarafsızlığını kaybettiklerini vurgulayarak, kanun dışı uygulamalar konusunda İsmet İnönü'ye dilekçe göndermiştir. Dilekçe dâhiliye vekâletine gönderildi. 22 Ocak 1935'te dilekçeye cevap gecikmedi. Dilekçede, vatandaşın her bireyinin siyasi görüşünü ifade etmesinde serbest olduğunu, Hüseyin Avni Bey'in şikâyet ettiği vatandaşların özgür bir şekilde kendi fikirlerini ifade etmelerinin kanuna aykırı bir durum yaratmadığını, Erzurum'daki seçim ve teftiş heyetlerinin, oylarını istedikleri gibi kullanma ve açıklama hakkının olduğu belirtilmiştir. Fakat Hüseyin Avni Bey'in şikâyet ettiği kişilerin, görevlerinde herhangi bir suiistimal söz konusu olduğunda gereken cezanın kendilerine verileceği ifade edilmiştir. Ayrıca Dâhiliye Vekâleti'nden Erzurum valiliğine gönderilen yazıda, Hüseyin Avni'nin adaylığının gerektiği şekilde ilan edilmesi ve aynı şekilde ikinci bir şikâyete yol açılmaması konusunda kesin emir verilmiştir.²⁷¹

Seçimlerin yaklaşması nedeniyle 1 Ocak 1935'te eski Erzurum valisi Zühtü Durukhan ve Erzurum milletvekili Nafiz Bey Erzurum'a misafir olarak gelmiştir. Vekillere

²⁶⁷ Hüseyin Avni Ulaş'ın Başbakana gönderdiği yazı detaylı bilgi için bkz.: Küçükuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)**, 269.

²⁶⁸ Hüseyin Avni Bey'in kızı Fethiye Hanım ile iki yıl süren bir evlilik yapmıştır.

²⁶⁹ Afşar, **Hüseyin Avni Ulaş Bey (1887-1948) Hayatı Siyasi Faaliyetleri**, 40-41.

²⁷⁰ Ercan Çağlayan, “Kiği'dan Bir Portre: Hüseyin Avni Ulaş (1887-1948)”, **Bingöl Araştırmaları Dergisi**, 1 (1), 2015, 13.

²⁷¹ Küçükuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)**, 270-271.

eski emniyet müdürü Faik Bey de eşlik etmiştir. Ziyaretlerindeki amaç ise tüm seçim faaliyetlerini yakından takip etmek istemeleridir.²⁷²

3.1.2. Erzurum’da Seçimlerin Uygulanışı ve Seçim Sonuçları

Milletvekili seçim işleri ile ilgilenen teftiş heyeti 9 Ocak 1935’te belediyede toplanarak merkez ve ilçelerin genel nüfusunu gösteren mazbatayı yapmıştır. İlçelerin mazbataları merkeze gönderilmiştir. Toplam genel nüfusu 377, 853 olan Erzurum’da, hesaplamalar sonrası 10 vekil çıkacağı anlaşılmıştır. 10 Ocak 1935’te CHP il idare heyeti başkanı Mesut Çankaya’nın da bulunduğu Teftiş Heyeti toplantısında merkez ve ilçelerin seçim mıntıklarını ve bu mıntıklarda görevli olacak müfettişler ile memur ve kâtipleri tayin etmişlerdir.

Yapılan bu toplantıda merkez ve ilçe 19 mıntıkaya ayrılmıştır. Her yerde seçim işlerinin dikkatle yürütülmesi için önlemler alınmıştır. İkinci seçmenler ise CHP tarafından tespit edilecektir.²⁷³ İkinci seçmenlerin sayıları tespit edilerek seçim yapılmıştır. 217 ikinci seçmenden 30’u bayanlardan oluşmaktadır. İl idare heyeti, seçilen isimleri duyurarak gereken yerlere göndermiştir.

Belediye binasında toplanan görevliler kurdele ve çiçeklerle süslenen oy sandıklarını kızaklara yükleyerek askeri bando ve davul zurna eşliğindeki merasimle mahallelere götürmüştür. Sonrasında oyların atılmasına başlanılmıştır. Erzurum’da ikinci seçmen seçimine 20 Ocak 1935’te başlanmış, seçim süresi dört günle sınırlandırılmıştır. İkinci seçmen seçimleri 23 Ocak 1935’te son bulacağı kararlaştırılmıştır. Bu yüzden oy verme hakkı bulunan Erzurumlu kadın ve erkekler oylarını kullanmaya koşmuşlardır. Gerek merkezde gerekse ilçe, nahiye ve köylerde seçimler eş zamanlı yürütülmektedir. Oyların toplanması için şehir beş mıntıkaya ayrılmıştır.

²⁷² Varlık, 3 İkinci Kanun 1935, Perşembe, No: 1242, 2.

²⁷³ Varlık, 10 İkinci Kanun 1935, Perşembe, No: 1243, 3.

Tablo 10

1935 Seçim Merkez Mıntıkları Ve Seçim Sandıklarının Konulduğu Yer

Oy Kullanılacak Mıntıklar	Oy Sandıklarının konulduğu yerler
Erzincan Kapı Mıntıkası	Belediye Binası
Yeni Kapı Mıntıkası	Tebriş Kapı
Mahallebaşı Mıntıkası	Çarşı içinde bir mağazaya
Lalapaşa Mıntıkası	Gürcükapı'daki zabıtai belediye karakoluna
Gölbaşı Mıntıkası	Mansuroğlu Hanı bitişigindeki yazıhaneye

Merkezde bulunan oy sandıkları ve konuldukları yerlerin dışında ilçe ve nahiyelere konulan sandık bilgileri şu şekildedir:

Nahiyelerden Ilıca nahiyesi üç şubeye bölünmüştür.

1. Ilıca (Merkez Şubesi)
2. Titgir (Merkez şubesi)
3. Özbey (Merkez şubesi)

Aşkale nahiyesi dört şubeye ayrılmıştır:

1. Aşkale (Merkez şubesi)
2. Topalçavuş (Merkez şubesi)
3. Erkemansur (Merkez şubesi)
4. Pırtın (Merkez şubesi)

Ovacık Nahiyesi iki şubeye ayrılmıştır:

1. Ovacık (merkez şubesi)
2. Canören (Merkez şubesi)

Merkez köyleri de üç şubeye ayrılmıştır:

1. Çiftlik Şubesi
2. Umudum Şubesi
3. Güllü Şubesi

Dumlu nahiyesi yalnız merkezde olmak üzere bir şube olarak kabul edilmiş ve yukarıda yazılı her şubeye birer oy sandığı konulmuştur. ²⁷⁴

²⁷⁴ **Varlık**, 21 İkinci Kanun 1935, Pazartesi, 2.

Seçim Encümenleri ise şu isimlerden oluşmaktadır. Mustafa Durak Sakarya, Fayriye, Leman Zeki Özcoşkun, Nafiz Ilıcalı, Bahattin Arısoy, Perihan Anar, Tevfik Ilıcalı, Hadi Enverdi, Ramiz avuşoğlu, Rahmi Camurcu, Zakir Sezginbaş, Avni Gümrükçü, Tahsin Alyanak, Ali Rıza, Hulusi Korukçu ve Sadi Bey gibi belediye meclis üyeleri 1935 seçimlerini idare edecektir.²⁷⁵

Seçim günü belediye, CHP ve Halkevi binaları ile bütün şehir bayraklarla donatılmıştır. Seçim bittikten sonra da CHP binasında kutlama töreni yapılması ve ikinci seçmenlere çay ziyafeti verilmesi kararlaştırılmıştır.²⁷⁶ Bu arada CHP önderi Atatürk, seçim münasebeti ile ilgili gazetede bir beyanname yayınlamıştır.

Sevgili Yurttaşlara;

Büyük Millet Meclisi'nin yeni saylav seçimine gereken geçen dört yılın işlerini gözden geçirmek faydalı olacaktır. Bu suretle etin yıllarda bana ve önderi bulunduğum Cumhuriyet Halk Fırkası'na destek olan ve doğru yolu gösteren güveninizin yerinde olduğu kolaylıkla anlaşılmış olacaktır.

1930 ve 1931 yıllarından beri acun, hiç ayırt tanımayan genel bir sıkıntı içindedir. Her yerde unların fiyatları düşmüş olduğu halde alıcılar azalmış, ticaret muvazeneleri bozulmuş, iş hacimleri daralmış, en sağlam paralar sarsılarak düşmüş veya düşürölmeye mecbur kalmıştır. Bizim yurdumuz bu sarsıntılara da bilhassa maruz bulunuyordu. Çünkü ticaret ve tediye muvazenesi öteden beri açık bulunduğu halde ziraat maddelerinin fiyat düşkünlüğu ve yurdun geniş ölçüde sınaî mamulâta olan ihtiyacı alışveriş açığına daha ziyade artıracaktı. Bu zorluklar ve ihtimaller yüzünden ölkede genel sıkıntı mali olarak da ağır tesirler yapacağından devletin hazinesi gittikçe daha fazla darlığa maruz bulunuyordu. Bu etin saatler her alanda yeni kurumlar yapmaya mecbur olan yurdumuzda açılmayı ye ilerlemeyi durduracak mahiyette idi. Bütün bu etin şartlara şu gayet mühim noktayı da katmak gerekecektir. Geçen dört yıl içinde uluslararası durumu yeni ve derin bir buhrana girmiş ve uluslararası küşü ve güvensizlik şiddetle kendisini hissettirmişti. Geçen dört yıl içinde ben ve fırkam ulusun başlıca bu meselelerini halletmek vazifesinde idik. Bugün yüksek katınıza açık alınla ıkıyoruz. En nazik ulus davalarını en isabetli tedbirlerle en doğru yollarda takip ettiğimiz ve her alanda müspet neticeler aldığımız kanısındayız, ekonomide ticaret muvazenesini temin edecek ve ulusun satın alma kabiliyetini koruyacak tedbirler bulundu. Bu yüzey iş ve değişme hacimlerinin daralması nispeten birçok ölkelerden önce durdurulmuştur. Yurt için yeni kazanç yolları bulmaya verilen ehemmiyet hızla iyi ve hayırlı tesirini hissettirmeye başladı. Geniş ölçüde sanayileşme hareketi devletçe ve ulusa alınan yeni durumun en belli vasfıdır. Bu gün zirai ve sınaî ürünlerimizin fiyatlarında düşkünlük durmuş; hatta genel olarak yükselme başlamıştır. Zirai ve sınaî ürünlerimizin miktarları dahi çok ölkelerde azalmaya ve azaltılmaya

²⁷⁵ Küçükuğurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)**, 274.

²⁷⁶ **Varlık**, 4 şubat 1935, Pazartesi, 2.

mahkûm olduğu halde bizde bir artma göstermektedir. Yetiştiriciyi meyas etmeyecek kanaatli bir fiyat ile ürün artımı yeni ekonomi düzenimizin sağlam temellerinden ve mutlu yardımlarından beri olmak yolundadır. Ekonomik tedbirlerin doğruluğu ve sağlamlığı ulusun genel yaşayışında ve her şeyden önce devletin maliyesinde müspet tesirini derhal gösterdi. Şiddetli ve sert tasarruf tedbirleri ile muvazenesi temin olunan devlet bütçesi 1931'den sonra her yıl muvazene içinde artmaya başlamıştır. Birçok vergiler ıslah edilmiş; hatta indirilmiş olduğu halde tahsilâtta ve bütçe yekûnunda artma kabiliyeti görülmesi sağlam bir malî bünyenin ve ekonomik ahvalin her yıl daha ziyade iyileşmesinin müspet belgesidir.

Uluslararası güvensizlik ve küskü devrinde biz büyük Türk ulusunun yüce menfaattarına en uygun tedbirleri büyük hassasiyetle takip ettik. Barışı seven ve ona her türlü taarruz niyetlerinden uzak bir surette kurumlandırmak isteyen temiz bir zihniyetle bazı tertiplerin meydana gelmesine çalıştık. Bugün barışı ve uluslararası iyi geçinmeyi amaç tutan ülkelerde birleşik siyasamız ve karşılıklı türlü antlaşmalarımız vardır. Bir yönden de ulusal koruma vasıtalarına özel bir değer verdik. Bugün Türk ulusu iki köklü vasıfla uluslararası münasebetlerde kendini göstermektedir. Bunlardan biri: Ulusumuzun kendini müdafaa için sarsılmaz bir azim sahibi olarak hürmet edilmeye layık bir kudrette olması, diğeri ulusumuzun dostluklarına ve ittifaklarına, ahval ne olursa olsun, değişmez bir sadakat riayetkâr olacağına inanılmasıdır. Türk vatanı ulusun bu yüksek vasıfları güvencine dayanarak ilerlemektedir.

Sevgili Yurttaşlarım; Türk vatanını mütemadiyen yükselten ve ilerleten ana siyasada devam etmek kararındayız. Eğer yüce itimadınızı üzerimden ve önderi bulunduğun C. H. Fırkasından esirgemezseniz gelecek dört yıl içinde ortaya koyacağımız eserlerin de geçenlerden daha çok ve daha verimli olacağına kat'i ve samimî inancımız vardır. Ekonomide, maliyede, nafiada, kültürde ve millî müdafaa ile iç ve dış siyasada doğruluğu denenmiş gidiş yollarında azimle yürüyeceğiz. Ekonomide sanayileşme programımızı tahakkuk ettirmek, ürünlerimizin nefasetlerini ve standartlarını tanzim ve muhafaza etmek, her türlü deniz ekonomisini genişletmek, her türlü maden ekonomisini büyütmek küçük kredi müesseselerini vücuda getirmek kararındayız. Sanayileşme devrinde ihtikâr suretinde bir fiyat pahalılığına mahal vermemek için ciddi kontrol tedbirleri genişlettirilecek ve pekleştirecektir. Maliyede vergi ıslahatına devam olunacaktır. Bu ıslahat yurttaşın mali yükümlerini yersiz sıkıntılara ön vermeyecek surette düzeninde ödemesini temine matuftur. Tedrici ve iktisadî gelişmeye uygun bir terakki ile devletin hazinesini çok kudretli bir hale getirmek esaslı bir umdemizdir. Nafia programımızı durmadan takip edeceğiz. Asırlardan beri ihmal edilmiş olan vatan bayındırlığına, şimdiye kadar büyük zorlukları yenerek nasıl takip edebildikse bundan sonra daha ziyade dikkat ve sebatla takip edeceğiz. 1935 senesi nihayetine kadar demiryolları Diyarbakır'a varmış, Kömür Havzası'na ve Antalya'ya doğru uzanmış olacaktır. Erzurum hatları faaliyetle ilerliyor ve ilerleyecektir. Sağlık ve soysal yardım faaliyetimiz önümüzdeki yıllarda daha ziyade genişleyecektir.

Büyük Türk Ulusunun kadın ve erkek seçmenleri! Bir yurdun en değerli varlığı, yurttaşlar arasında ulusal birlik ve iyi geçinme ve çalışkanlık duygu

kabiliyetlerinin olgunluğudur. Ulus, varlığını ve yurt erginliğini korumak için bütün yurttaşların canını ve her şeyini derhal ortaya koymaya karar vermiş olmak bir ulusun en yenilmez silâhı ve koruma vasıtasıdır. Bu sebeple Türk ulusunun idaresinde ve korunmasında ulusal birlik, ulusal duygu, ulusal kültür en yüksekte göz diktiğimiz idealdir. Yüksek ve inkılâpçı bir kültür seviyesine varmak için önümüzdeki yıllarda daha çok emek vereceğiz. Müspet bilimlerin temellerine dayanan, güzel sanatları seven, fikir terbiyesinde olduğu kadar beden terbiyesinde kabiliyeti artmış ve yükselmiş olan erdemli, kudretli bir nesil yetiştirmek ana siyasamızın açık dileğidir. Yüce Türk Ulusundan itimat isterim. Yeniden deruhte edeceğimiz ağır vazifeleri yüz akı ile başarmak ve ulusumuza müspet hesaplarını verebilmek samimi kaygımızdır.

Bu onurlu ve ağır vazifeli yolda birlikte çalışabileceğim arkadaşlarımı yüce seçiminize sunuyorum. Seçim kararınızdan sonra muvaffakiyetimizin güvenci ve vasıtası ancak yurttaşlarımın arasız yardımları ve ilhamları olacaktır.²⁷⁷

Yapılan seçim sonucunda CHP adayları ittifakla kazanmıştır. İkinci seçmenlerin hepsi CHP il idare heyetinin gösterdiği adaylardan seçilmiştir. Erzurum’da toplam 810 ikinci seçmen bulunmaktadır. Erzurum’da oy verme hakkına sahip olan kadın ve erkeklerin % 80’i gibi büyük bir kısmı, kendi yerlerine milletvekili seçecek olan ikinci seçmenleri seçmek için oy kullanmışlardır.

8 Şubat 1935’te yapılacak olan milletvekili seçimlerinde, parti genel merkezi tarafından gönderilen Erzurum milletvekili aday isimleri belli olmuştur isimler şu şekildedir: Erzurum Mebusları Aziz Akyürek, İstanbul Şehir Meclisi Üyesi Nakiye Elgün, Ahmet Fikri Tuzer, Nafiz Dumlu, Eski Konya Milletvekili Tahsin Üzer, Necip Asım Ayuksuz, Birinci Ordu Müfettişliği Eski Erkânı Harbiye Başkanı General Zeki Soydemir, Türk Teyyare Cemiyeti Başkan Yardımcısı Şükrü Koçak, Ankara Cumhuriyet Savcısı Fuat Sirmen, olmuştur.²⁷⁸ CHP isimlerinin yanında, bilindiği üzere Hüseyin Avni Ulaş da seçimlere katılanlar arasındaydı. CHP adayları seçimi çoğunlukla kazanmasına rağmen bağımsız olarak seçimlere katılan Hüseyin Avni Bey’in tek bir oy dahi alamaması, seçim sonuçları için vatandaşlar tarafından yapılan tahminleri doğrulamıştır.²⁷⁹

Varlık gazetesi sütunlarında “*Vilayetimizde Saylav Seçimi Çok Alakalı Oldu*” başlıklı yazı ile seçim uygulaması ve sonuçlarına yer verilmiştir. 8 Şubat Cuma günü yapılan seçimler merkez ve ilçe seçim mntıkalarından seçilen CHP’ye mensup 30 kadın ve 184

²⁷⁷ **Varlık**, 7 Şubat 1935, Perşembe, No: 1249, 2.

²⁷⁸ Küçükkuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)**, 275.

²⁷⁹ Küçükkuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)**, 276.

erkekten oluşan ikinci seçmenler, teftiş heyeti başkan ve üyeleri saat 09.00'da belediyede toplanmıştır. Misafirlere çay, pasta ikramından sonra büyük salona geçilmiştir. Burada CHP'nin oluşturduğu inkılaplar, CHP'nin 11 yılda meydana getirdiği eserler hakkında söyleşiler, nutuklar söylenmiş, Atatürk'ün seçim ile ilgili yayınladığı beyanname okunarak içtenlikle uzun uzun alkışlanmıştır. Daha sonra oyların toplanması için üç kişi seçilerek oy sandığının başına geçirilmiş ve defterde yazılı olan sıraya göre ikinci seçmenlerin isimleri okunarak pusulalar sandığa atılmıştır. CHP adayı olan 10 kişinin isimleri tahtaya yazılmıştır. Bağımsız olarak adaylığını koyan Hüseyin Avni Bey'in ismi ve adresi de yazılmıştır. Oylar tasnif olduktan sonra seçmenlerin CHP adaylarına oy verdikleri, bağımsız aday Hüseyin Avni Bey'in ise tek bir oy dahi alamadığı ortaya çıkmıştır.

Aynı zamanda ilçeden CHP idare heyetleri başkanları tarafından telgraflar gelmiştir. İlçelerde de yapılan seçimlerin bittiği ve ilçelerde de CHP adaylarının ittifakla kazandıkları bildirilmiştir. Varlık gazetesi başyazarı ve müdürü Hüseyin Cumurcu ikinci seçmen olarak seçimler sırasında söz hakkı aldı. Bu günkü tarihi ve siyasal toplantının vesilesiyle candan bağlılıklarını, saygı ve sevgi gibi duyguların, yurdun ve ulusun kurtarıcısı olan Atatürk'e, telgraf ile sunulmasını teklif etmiştir.

Bu teklif alkışlarla onaylanmış, teklifin yerine getirilmesi için ve ikinci seçmenler adına imzalanması için, belediye başkanı Durak Sakarya, CHP il idare heyeti başkanı Mesut Çankaya, eski Belediye Başkanı Seyfullah Topdağı'nın onayları alınmış ve seçim işi bu şekilde sona erdirilmiştir. CHP tarafından seçim akşamı Güzelyurt Lokantası'nda büyük bir ziyafet verilmiş hatıra fotoğrafları çekilmiştir.²⁸⁰

9 Şubat 1935 Cumartesi sabahı belediye salonunda tekrardan bir araya gelen ikinci seçmenler, Belediye salonuna giderek merkezi kazalar adına il genel meclisi üyeliği için seçim yapmıştır. Aynı gün kazalarda da seçim yapılmıştır. Seçimler sonrasında CHP adayları ittifakla seçilmiştir.²⁸¹

İlk defa kadınların da katıldığı bu seçimlerde İspir'den Fatma Hanım, Tortum'dan Mesude Hanım, Hasankale'den Bedriye Nail, Oltu'dan Aliye Reşit ve Tercan'dan Nigar Hanım İl Genel Meclisi Üyeliklerine seçilen isimler olmuştur.²⁸²

²⁸⁰ Varlık, 11 Şubat 1935, Pazartesi, No: 1250, 1.

²⁸¹ Varlık, 11 Şubat 1935, Pazartesi, No: 1250, 2.

²⁸² Küçüküçürlü, *Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)*, 277.

Atatürk, seçim sonuçlarının ardından düşüncelerini ve halka olan inancını bir beyanname yayınlayarak açıklamıştır. Yayınlanan beyanname şu şekildedir:

Sevgili Yurttaşlarım! Bana, partime inancınız ve güveninizi yine gösterdiniz. Saylav namzedi olarak size sunduğum arkadaşları, yüce seçiminize değerli buldunuz. Ulusça gösterilen birlik, ülkü ye bağlılık bütün gözleri yeniden yurdumuza çekmiştir. 1935 seçiminin bittiği bu 8 Şubat akşamı Türkiye iç ve dış alanlarda bundan sonra da karşılaşabileceğimiz türlü meseleler önünde nasıl bir azim ve kuvvet manzarası göstereceğini bir daha acuna bildirmiş oldu. Öz dileğimiz yurdun yüceliği, yurttaşın genliğidir.²⁸³

Seçim sonrasında 26 Şubat 1935 tarihinde Dâhiliye Vekâletinden Erzurum milletvekillerinin mazbatalarının bulunduğu bir belge başbakanlığa gönderilmiştir.²⁸⁴ Belgeye göre Erzurum milletvekillerinin isimleri şu şekildedir. Hüseyin Aziz Akyürek,²⁸⁵ Nafi Atuf Kansu,²⁸⁶ Nafiz Dumlu,²⁸⁷ Fuat Sirmen,²⁸⁸ Dr. Ahmet Fikri Tuzer,²⁸⁹ Tahsin Uzer,

²⁸³ **Varlık**, 11 Şubat 1935, Pazartesi, No: 1250, .

²⁸⁴ **BCA, BMGMK**, 030.10.75.493.2.

²⁸⁵ Çeşitli mülki görevlerde bulunmuştur. 1910-1913 yılları arasında İttihat ve Terakki Fırkası sekreterliğini yapmıştır. Teşkilatı Mahsusa'nın önemli görevlerini üstlenmiştir. Küçükkuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)**, 259. İzmir Belediye Başkanlığı görevindeyken Erzurum 1927 seçimlerinde Erzurum'dan milletvekili adayı gösterilmiştir. Seçim sonuçlarında 635 oy alarak 12 Ekim 1927 yılında Erzurum milletvekili olmuştur. Görevini 1946 yılına kadar 4,5,6 ve 7. dönemlerde sürdürmüştür (Nejdet Bilgi, "Saruhan Sancağı'nın Son Mutasarrıfı Hüseyin Aziz Akyürek", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 20 (1), 2005, 1-22).

²⁸⁶ Serdengeçtizade Nafi Atuf Bey 1890 yılında Mekke'de doğmuştur. Edirne Sarıcağa Mahallesi nüfusuna kayıtlıdır. 1910'da mülkiye mektebinden mezun olmuştur. Eğitim alanında görevleri olmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı müsteşarı ve Maarif encümeni Başkanı olduğu sırada 1927 yılında Erzurum milletvekili olmuştur. Parti genel sekreterliği görevini üstlenmiştir. 4. ve 5. dönemlerde de Erzurum milletvekilliği görevini sürdürmüştür (Küçükkuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)**, 259). Milletvekili görevinden başka 1935'te Türk Maarif Cemiyeti Yönetim Kurulu üyesi ve Edirne Lisesi Mezunları onursal üyesi görevinde bulunmuştur (**BCA, CHPK**, 490.01.234.924.4).

²⁸⁷ Korukçuzade Mehmet Nafiz Bey 1880 yılında Erzurum'un Aşağı Mumcu Mahallesi'nde doğdu. 1904 yılında Harp okulundan teğmen olarak mezun olmuştur. 2 Haziran 1919 'da subaylıktan istifa ederek 1921'de Erzurum Belediye Başkanı olmuştur. Bu görevi devam ederken 1926 yılında Saruhan (Manisa) milletvekili oldu. 1927'den itibaren Erzurum'dan milletvekili seçilen Nafiz Bey, altı dönem milletvekilliğini sürdürmüştür. 20 Temmuz 1961'de vefat etmiştir (Küçükkuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)**, 260- 261).

²⁸⁸ Fuat Sirmen 1899 yılında İstanbul'da doğmuştur. İstanbul ve Roma Hukuk Fakültesi mezunu olan Sirmen, Fransızca ve İtalyanca biliyordu. Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı görevinde bulunmuştur (Küçükkuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)**, 278). CHP Erzurum (1935-1939) ve Rize (1939-1950) milletvekili seçildi. Aynı dönemlerde bakanlık görevlerinde de bulunan Fuat Sirmen; İktisat (1943-1946) ve Adalet bakanı (1948 -1950) oldu. Daha sonra Rize (1961-1965) ve İstanbul (1965-1969) milletvekili seçildi. 01.11.1961 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına seçildi ve bu görevini 22.10.1965'e kadar sürdürdü. 1965 yılında İstanbul'dan seçildiği milletvekilliğini 1969'a kadar yürüttü ve o tarihte siyaset hayatından ayrıldı. Zengin kitaplığını TBMM Kütüphanesine bağışladı. <https://www.biyografya.com/biyografi/6800> (23.01.2021)

²⁸⁹ Tuzcuzade Ahmet Fikri Bey 29 Temmuz 1878'de Şumnu'da doğmuştur. 1905'te askeri Tıbbiye'den yüzbaşı rütbesi ile mezun olmuştur. Ahmet Fikri Bey, Gülhane Hastanesi'nde operatör doktor görevinde bulunmuştur. Ordunun çeşitli kademelerinde hizmet etmiştir. Sağlık Bakanlığı Müsteşarı olduğu sırada 3. dönemde Erzurum milletvekili seçildi. Sonraki üç dönemde de Erzurum Milletvekilliğini devam ettirmiştir. 289 Milletvekilliğinden başka CHP Genyön Kurulu ve Kızılay Umumi Merkez ve Etibba Odalarının Ali Divanı haysiyet üyesi olmuştur (**BCA, CHPK**, 490.01.234.924.4). Mayıs 1942'de İçişler Bakanı olmuş bu görevdeyken 16 Ağustos 1942 'de vefat etmiştir (Küçükkuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum**, 280).

General Zeki Soydemir,²⁹⁰ Necip Asım Yazuksuz,²⁹¹ Şükrü Koçak²⁹² ve Erzurum'un ilk kadın milletvekili Nakiye Elgün²⁹³ olmuştur.

Beşinci dönem Erzurum Milletvekillerinin hepsinin iyi bir eğitim öğretim hayatı mevcuttur. Ayrıca CHP teşkilatı içindeki görevlerinden dolayı parti için önemli kilit isimler olmuştur. Çoğunun Erzurum Milletvekilliği yanında CHP teşkilatı içerisinde parti yöneticiliği görevleri de bulunmaktadır. Bu durum, Küçükuşurlu'nun "Türk Siyasi Tarihinde Erzurum" eserinde ifade ettiği gibi "*Parti -Devlet*" bütünleşmesinin bir sonucudur.²⁹⁴

3.1.3. Seçim Sonrası Gelişmeler

Beşinci Büyük Millet Meclisinde illerin nüfusuna²⁹⁵ göre yapılan hesaplamalar ile 399 milletvekili seçilmiştir. Dönem içinde vefat edenler ve farklı sebeplerle istifa edenlerin yerine yeniden seçime gidilmiştir. 45 kişinin daha eklenmesi ile beşinci Büyük Millet

²⁹⁰ 1882'de Selanik'te doğdu. Erkanı Harbiye Mezunu olup Fransızca ve Almanca biliyordu. Ordu müfettişliği ve Erkanı Harbiye Reisliği görevlerinde bulunmuştu. Erzurum Milletvekilliği yapmıştır. 1954'te vefat etmiştir (Küçükuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)**, 278).

²⁹¹ Üç dönem milletvekilliği yapan Necip Asım Yazuksuz, 14 Aralık 1935'te Kadıköy Caferağa Mahallesi Bostan Sokak No:15 adresli evinde zatürre hastalığından vefat etmesi üzerine, vefatı Başvekâlete 2 Ocak 1936 tarihli yazı ile bildirilmiştir (**BCA, BMGMK**, 030,10,75,494,3). Erzurum Milletvekillerinden Tahsin Uzer Üçüncü Umumi Müfettişlik görevine getirilmesi Necip Asım Yazuksuz'un ise vefatından dolayı yerlerine seçim yapılması kararlaştırılmıştır. General Pertev Demirhan ve Prof. Dr. Saim Ali Diemre aday gösterilmiştir. 12 Ocak 1936 Pazar günü Belediye salonunda yapılmıştır. Aynı gün eş zamanlı ilçelerde 'de seçim yapılmış. İttifakla General Pertev Demirhan ve Prof. Dr. Saim Ali Diemre seçilmiştir (**Varlık**, 16 İkinci Kanun, Perşembe, 1936, 1).

²⁹² Şükrü Koçak 1935'te milletvekilliği haricinde CHP Ankara İl Yönetim Kurulu Başkanı, İdman Cemiyetleri İttifakı, Dağcılık Atıcılık Binicilik Federasyonu Başkanı, Türk Hava Kurumu İkinci Başkanı ve teknik müşaviri yine hava kurumuna bağlı Türk Kuşu teknik işleri ile ilgili görevleri de bulunmaktadır (**BCA,CHPK**, 490.01.234.924.4).

²⁹³ Nakiye Elgün, 1882'de İstanbul'da doğdu. İlk eğitim öğretim hayatına dört buçuk yaşında "Mekteb-i Marifet" adında özel okulda başlamıştır. Ardından Darülmuallimat'a girmiş 1900'de mezun olmuştur. 1902 'de aynı okulda görev yapmış. Farklı okullarda öğretmenlik görevinde bulunmuştur. 3 Nisan 1930'da kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı verilince, 30 Ekim 1930'da İstanbul Kız Lisesi müdürlüğünden istifa ederek, İstanbul şehir Meclisi üyeliğine girmişti. Kadınlara 5 Aralık 1934'te Seçme ve seçilme hakkının verilmesi ile Erzurum Milletvekilliğine seçilen Nakiye Elgün, ilk kadın milletvekili olmuş, üç dönem boyunca milletvekilliği görevini sürdürmüştür (Mustafa Özyürek, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Bir Eğitimci: Nakiye Elgün" **Atatürk Dergisi**, 3 (2), 2014, 29-46). Nakiye Elgün'ün Meclisteki konuşmaları da dikkat çekmekteydi. Milletvekilliği zarfında birçok cemiyette aktif olarak yer aldı. Türk Hava Kurumu ve Çocuk Esirgeme Genel Yönetim Kurul Üyeliği, Kadın esirgeme Kurumu Merkez Kurul Üyeliği, görevinde bulundu (**BCA, CHPK**, 490.01.234.924.4). Ayrıca Sultanahmet mitinginde yaptığı ateşli konuşmalarla milli mücadele dönemindeki işgalleri ve Sevr Anlaşması'nı protesto etmiştir. Ülkesi için duyarlılığını göstermiştir. 1935'te Erzurum Milletvekili görevi devam ederken, İstanbul İl Genel Meclis Üyeliği yapmaktaydı (Küçükuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)**, 278).

²⁹⁴ Küçükuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)**, 280.

²⁹⁵ İllerdeki 1931 seçimlerinde seçim esas defterlerden elde edilen erkek nüfusu ve 1934-1935 seçimlerinde seçim esas defterlerden elde edilen Kadın-Erkek nüfusunu gösteren mülki taksimat haritası için bkz.: **BCA, CHPK**, 490.01.357.1497.1.

Meclisi'nin üye sayısı toplamda 444'e ulaşmıştır.²⁹⁶ Beşinci Dönem Çalışmaları 1 Mart 1935'te en yaşlı üye olan Erzurum Milletvekili Necip Asım Yazuksuz tarafından açılmıştır. Toplantıda bulunan milletvekilleri tek tek ant içip yemin ettiler.²⁹⁷ Aynı gün yapılan seçimler sonucunda Abdülhalik Renda 377 milletvekilinin oyu ile TBMM Başkanı seçilmiştir. Oylamaya katılan 386 milletvekilinin oyu ile Mustafa Kemal Atatürk'te Cumhurbaşkanı seçilmiştir. İsmet İnönü 7 Mart 1935'te mecliste programını okumuştur. 376 milletvekilinin güvenoyu ile hükümeti kurma görevini üstlenmiştir.²⁹⁸ Eski Meclis Başkanı olan Kazım Özalp ise Milli Savunma Bakanlığı'na getirilmiştir.²⁹⁹

Bu dönemde Erzurum'da ise Belediye Başkanı olarak görev yapmakta olan Durak Sakarya, Gümüşhane Milletvekilliğine aday gösterilmesi üzerine, Gümüşhane Milletvekili seçilmiştir. Yerine kimin başkan olacağı konusuna gelince, belediye kanununa göre belediye başkanlarını belediye meclisi seçer. Meclis üyeleri ya kendi içlerinden birini ya da bu görevi yapmaya layık olan vatandaşlardan birisini Belediye Başkanı seçebilirdi.³⁰⁰

13 Şubat 1935'te Belediye Meclisi toplantısında gizli oyla seçim yapılmış seçim sonucunda Kars'ta bulunan Kitapçızade Salim Altuğ 18 oyla Belediye Başkanlığına seçilmiştir. Salim Bey gelinceye kadar başkanlık vazifesini vekâleten idare etmek için Namık oğlu Hadi Bey seçilmiştir.³⁰¹

Erzurumlu vatandaşlar tarafından Salim Bey'e Belediye başkanlığı görevi için tebrik telgrafi çekilmiştir. Salim Bey, CHP İl İdare Heyeti Başkanlığına gönderdiği telgrafta gösterilen muhabbetten dolayı şükranlarını bildirmiştir. Telefon hatları tipi ve fırtınadan kopunca ne zaman Erzurum'a geleceği hakkında bir müddet kendisinden telefonla haber alınamamıştır.³⁰² 24 Şubat 1935 tarihinde kızakla Erzurum'a gelerek görevine başlamıştır.³⁰³

Erzurum'da 21 Mart 1935'te CHP il Genel Meclisi son toplantısını yapmış. Toplantıda Daimi Encümen üyeleri seçimi yapılmıştır. Mücellidi Zade Bey (Erzurum), Fatma Hanım (İspir), Müştak Bey (Tercan), Hulusi Bey (Tortum) bu isimler daimi encümen üyeliğine seçilmiştir.³⁰⁴

²⁹⁶ Demirel, **Tek partinin iktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, 198.

²⁹⁷ Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)**, 155.

²⁹⁸ TBMM ZC, Devre V, Cilt 1, 2-4.

²⁹⁹ Uran, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım**, 242.

³⁰⁰ **Varlık**, 11 Şubat 1935, Pazartesi, No: 1250, 2.

³⁰¹ **Varlık**, 18 Şubat 1935, Pazartesi, No:1252, 1; Kubilay, **Elli Yılda Erzurum Belediyesi (1929-1979)**, 57.

³⁰² **Varlık**, 21 Şubat 1935, Perşembe, No: 1253, 1.

³⁰³ **Varlık**, 25 Şubat 1935, Pazartesi, No: 1254, 1.

³⁰⁴ **Varlık**, 25 Şubat 1935, Pazartesi, No: 1254, 2.

1 Nisan 1935'te Belediye Meclisi toplanmıştır. Bütçe üzerinde incelemelerde bulunulmuş ve bütçe encümeni seçilmiştir. Şehir hakkında bazı kararlar³⁰⁵ alındıktan sonra Leman Zeki Hanım toplantıda iki teklifte bulunmuştur. Birisi Vali Necati Şumnu'nun Fahri Hemşeriliğe kabul edilmesi diğeri artık Erzurum'daki evlerin damlarının toprakla örtülmesi yerine sac ile kapatılmasıdır. Bu iki teklif 8 Nisan 1935'te görüşülecektir.³⁰⁶ Bu arada Gümüşhane Valisi, Ethem Aykut Erzurum Valiliğine tayin olmuştur. Yeni Erzurum Valisi 17 Nisan'da Gümüşhane'den yola çıkarak Erzurum'a gelmiştir.³⁰⁷ Eski Vali Necati Şumnu'nun Erzurum'a yapmış olduğu hizmetlerden dolayı Belediye Başkanı Salim Altuğ, fahri hemşeriliğin Necati Bey'e verilmesi konusunu gündeme taşıyarak Belediye Meclisinde oylamaya sunmuştur. Bu teklif çoğunlukla kabul edilmiştir.³⁰⁸ 8 Nisan 1935'te Vali Necati Şumnu'nun Erzurum'da bulunduğu dört yıl içinde yapmış olduğu hizmetler dolayısı ile fahri hemşerilik verilmiştir. Belediye Meclisinin vermiş olduğu fahri hemşerilik unvanı sadece Erzurum Vali'si Necati Şumnu ile sınırlı kalmamıştır. Başta Atatürk olmak üzere birçok önemli şahsiyete de bu unvan layık görülmüştür.³⁰⁹

³⁰⁵ "...Şehir içinde mahalleler arasında kısmen han haline konulmuş olan yerler kapatılacak; umumi güzergâhta bulunan hanların halâsı, gübre dökecek yeri, arabaları içeri alacak arsa veya bahçesi bulunacak, insanlarla hayvanların yatacakları yerler ayrı ayrı bölmelerle ve sıhhi bir şekilde olacaktır. Bu şartları yapmayanların hanlarının kapatılması ve bundan başka sıhhati umumiyeye zarar veren basmalıkların ve gübrelerin kaldırılması için Daimî Encümene salahiyet verilmiştir." Diğer kararlar için bkz.: **Varlık**, 4 Nisan 1935, No: 1264, 1-3.

³⁰⁶ **Varlık**, 4 Nisan 1935, No:1264, 1-3.

³⁰⁷ **Varlık**, 18 Nisan 1935, No: 1268, 1.

³⁰⁸ **Varlık**, 11 Nisan 1935, No: 1266,1.

³⁰⁹ Detaylı bilgi için bkz.: Kubilay, **Elli Yılda Erzurum Belediyesi**, 23.

SONUÇ

Milli Mücadelenin kazanılmasında önemli yeri olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, Sivas Kongresi'nde alınan kararla Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla birleştirilmiştir. Yararlı tüm cemiyetler tek bir çatı altında toplanmış, bu çatı Cumhuriyet Halk Partisi'nin temellerini oluşturmuştur. Mustafa Kemal önderliğinde oluşan bu parti Türkiye'nin siyasi tarihinin ilk partisidir. CHP kuruluşundan sonra yirmi yedi yıllık tarih serüveni içinde sadece birkaç kez tek parti kimliğinden uzaklaşmıştır.

Çalışmamızda Varlık gazetesine göre Erzurum'da tek parti döneminin (1934-1936) uygulamaları ana konumuz olmuştur. Şark Cephesi komutanı Kazım Karabekir'in çalışmaları ile Varlık gazetesi yayın hayatına başlamıştır. Kazım Karabekir “*Çocuk Davamız*” adlı eserinde, “...Elimize matbaa da geçmiştir. Fazla harf de getirttim. İsmi müsabakaya koydurdum. (Varlık) ve altında (Birlikte Yaşar) vecizesi benimdi.”...Doğu havadislerini, Memleket davası ve tarihi makalelerle ihtiyacımızı karşılıyor.” dediği bu gazetenin temelleri CHP gibi milli mücadele dönemine dayanmaktadır. Gazete içeriğinde dönemde yaşanan sosyal, ekonomik, kültürel gelişmelere yer verirken aynı zamanda iç ve dış politikanın siyasi haber kaynağı görevini de üstlenmiştir. Kuruluşunun ilk yıllarından beri Varlık gazetesinin tek hedefi halkı bilinçlendirmek ve bütünleştirmek olmuştur. Bu uğurda atılan adımlar, asıl konumuzun muhtevası olan tek parti döneminde de artarak devam etmiştir. Neticede Varlık gazetesi, Erzurum'da tek parti döneminin seçim çalışmalarında adeta rehber görevini üstlenmiş ve yayınladığı makaleler ile büyük bir kamuoyu oluşturmuştur.

Tek parti döneminde yönetim tek bir elde toplanmıştır. Tek partinin kendinden başka hiçbir yapılanmayı ve partileşmeyi asla kabul etmemesi, bunun sonucunda demokrasi çizgisinden uzaklaşması, tek parti dönemine karşı eleştirel yaklaşımların oluşmasına sebep olmuştur.

Tek partinin kendi varlığını idame ettirmek için, partinin kendi kendisini meşrulaştırma yolunda yaptığı eylemler, aldığı kararlar, uygulanan kanunlar bu eleştirilere neden olurken bir yandan da bu dönemde uygulanan seçimlerin geçerliliği noktasında soru işaretlerinin oluşmasına neden olmuştur. Bu eleştirilerin haklılık payı düşünüldüğünde, kişilerin kendi bakış açılarına göre olayları şekillendirmesi çalışmalarımızı zorlaştırmıştır. Kesin yargıya varmak mümkün olmadığı gibi dönemin şartlarının ihmal edilmemesi neticesinde daha sağlıklı bir karara varabilmekteyiz. Nitekim Kurtuluş Savaşı izlerinin,

kolay kolay silinmediği bu dönem zarfında ülke içinde ve dışında yaşanan olaylar göz ardı edilmemelidir.

Partinin devlet ile bütünlük halinde hareket etmesi ve zamanla halkı içine alarak *Parti-Devlet-Halk* üçlüsünün entegre oluşu, bu üç yapının birlikte hareket etmesi seçimlere de yansımıştır. Varlık gazetesi Erzurum'da 1934 ve 1935 seçim çalışmalarına ayrıntılı yer vermiştir. Erzurum'da seçim kültürünün oluşması için gerek makaleler ile gerek halkevi toplantı haberlerinin yer alması bu seçim kültürünün yerleşmesinde çaba sarf edildiğinin kanıtı olmuştur. 1934 ve 1935 seçimlerinde Erzurum'da CHP adayları, oy sandıklarının bulunduğu mntıkalar, seçim propagandaları, halkın müstakil adaylara olan tutumu, seçimlerin uygulanışı ve milletvekilleri adayları hakkında birçok bilgiye gazete sayesinde ulaşmaktayız. Araştırmalarımız sonucunda resmi belgeler, hatıralar ve araştırma eserler ışığında bu bilgilerin doğruluğunu tespit etmiş bulunmaktayız. Sadece seçimler değil idari alanlarda çeşitli kanunlarla yapılan değişiklikler de gazete sayfalarında yer almaktadır. 1934-1936 yıllarında CHP'nin tek parti döneminde uyguladığı esaslar ve *Parti- Devlet-Halk* üçlüsünün bütünlük içinde çalışması tek parti rejim uygulamalarının idari alanlara yansımalarını görmüş bulunmaktayız.

KAYNAKÇA

Arşivler Resmi Yayın Ve Tutanaklar

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

CHF Büyük Kongre Zabıtları 1939

CHP 4. Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası (1935) Ankara, Ulus Basımevi

CHP 5. Büyük Kurultayı, (1939) Ankara, Ulus Basımevi

CHP Nizamname ve Programı 1931

Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu

Erzurum Belediye Arşivi. (EBA Meclis Zabıtları)

TBMM Arşivi

TBMM Zabıt Cerideleri

Milli Kütüphane

ERŞA (Erzurum Şehir Arşivi)

Gazeteler

Anadolu

Cumhuriyet

Hâkimiyeti Milliye

İkdam

Kurun

Türksözü

Ulus

Yeniyol

Varlık

Diğer Kaynaklar

- Afşar, Ahmet, **Hüseyin Avni Ulaş Bey (1887-1948) Hayatı Siyasi Faaliyetleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2013.
- Ahmad, Feroz, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, çev. Sedat Cem Karadeli, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2006.
- Akseki, Cengiz, “Atatürk Devrimlerinde Yöntem III: Kurumlar ve Araçlar”. **Belgi Dergisi**, 8 (11), 2014, 981-1005.
- Aron, Raymond, **Demokrasi ve Totalitarizm**, çev. Vahdi Atalay, Kültür Bakanlığı Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1976.
- Atatürk, Mustafa Kemal, **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III** (II), Atam Yayınları, Ankara 1997.
- Atatürk, Mustafa Kemal, **Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri** (IV), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006.
- Atay, Falih Rıfkı, **Çankaya**, Bates Yayınları, İstanbul 1984.
- Aydemir, Şevket Süreyya, **İkinci Adam (1884-1938)**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988.
- Aydoğan, Erdal ve Mahmutoğlu, Tansu Barış, “Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri”. **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, (10), 2013, 113-142.
- Aysal, Necdet, “Mustafa Kemal Paşa’nın Ankara’da İlk Günleri Ziraat Mektebi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 10 (39), 2007, 360-396.
- Belenli, Tuğba ve Kiriş Avaroğulları, Ayten, “20. Yüzyılda Türkiye’de Kadın Konusunun Tarih Derslerinde Öğretimine yönelik Bir Değerlendirme: Türk Kadınlar Birliği ve Faaliyetleri”, **Afyon Kocatepe Sosyal Bilimler Dergisi**, 19 (2), 2017, 287-310.
- Bilgi, Necdet, “Saruhan Sancağı'nın Son Mutasarrıfı Hüseyin Aziz Akyürek”. **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 20 (1), 2005, 1-22.

- Bolat, Bengül Salman, “1935 yılında Atatürk’e Karşı Planlanan Suikastın Basındaki Yansımaları”, **Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, (49), 2012, 1-32.
- Bozkurt, Birgül ve Bozkurt, İbrahim, “Türkiye’nin İlk Kadın İl Belediye Başkanı”. **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 10 (19), 2014, 52-74.
- Çağlayan, Ercan, “Kiğı’dan Bir Portre: Hüseyin Avni Ulaş (1887-1948)”, **Bingöl Araştırma Dergisi**, 1 (1), 2015, 9-18.
- Çavdar, Tefik, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, İmge Yayınevi, Ankara 1995.
- Çelik, Adem, **CHP’nin Kemalizm Algısı ve Sosyal Demokrasi: Eleştirel Bir Analiz**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Çelik, Muammer, **Hüseyin Avni Ulaş**, Erzurum Kitaplığı, İstanbul 1996.
- Demirel, Ahmet, **Tek Partinin İktidarı: Türkiye’de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.
- Ekici, Yunus, “Türk Demokrasi Hayatında Cumhuriyet Fırkası”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 27 (2), 2017, 350-359.
- Erdoğan, Mustafa, **Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset**, Liberte Yayınları, Ankara 2003.
- Ertem, Güler Sarı, “**Varlık Gazetesi’nde Kars ve Çevresi İle İlgili Haberler 1921-1923**” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Goloğlu, Mahmut, **Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)**, Kalite Matbaası, Ankara 1974.
- Güneş, İhsan, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM Dönemi (1935-1939)** (1), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 2014.
- Haytoğlu, Ercan, “Türkiye’de Demokratikleşme Süreci Ve 1945’te Çok Partili Siyasî Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)”, **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, (3), 1997, 47-54.
- İnönü, İsmet, **Hatıralar** (2), Bilgi Yayın, Ankara 1987.

- Kabasakal, Mehmet, **Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1991.
- Karabekir, Kazım, **Çocuk Davamız 1**, haz. Faruk Özerengin, Emre Yayınları, İstanbul 1995.
- Karatepe, Şükrü, **Tek Parti Dönemi**, İz Yayıncılık, İstanbul 2001.
- Karpat, Haşim Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul Matbaası, İstanbul 1967.
- Karpat, Haşim Kemal, **Türk Siyasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2001.
- Kirman, Emin, **Çok Partili Döneme Geçiş Süreci ve Türk Siyasal Kültüründe Muhalefet Olgusunun Gelişimi (1946-1950)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Korkmaz, Ender, **Tahsin Uzer’in Yaşamı ve Faaliyetleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Köker, Levent, **Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.
- Kubılay, İbrahim Hakkı, **Elli Yılda Erzurum Belediyesi (1929-1979)**, Erzurum 1979.
- Küçükkuşurlu, Murat, **Erzurum Belediyesi Tarihi 1**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008.
- Küçükkuşurlu, Murat, **Erzurum Belediyesi Tarihi 2**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011.
- Küçükkuşurlu, Murat, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)**, 1. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını Ankara 2012.
- Küçükkuşurlu, Murat, **Aziziye’nin Son Şahitleri**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2015.
- Küçükkuşurlu, Murat, **Erzurum Çarşı Pazar Eski Erzurum Çarşıları ve Üretim Mekânları**, Çizgi Yayınevi, İstanbul 2018.
- Küçükkuşurlu, Murat, **Sorularla Erzurum Tarihi**, Çizgi Kitabevi, Konya 2018.
- Küçükkuşurlu, Murat, ve OKUR, Mehmet, **Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri**, Derya Kitabevi Trabzon 2007.
- Küçükkuşurlu, Murat, ve SAYLAN Gürkan Fırat, “Şimendiferin Erzurum Yolculuğu”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, (38), 2008, 313-342.

- Mertcan, Halil İbrahim, “Kazım Karabekir ve Varlık Gazetesi”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Çağdaş Düşünce Hayatı Dergisi**, 3 (4), 2020, 76-92.
- Okyar, Osman, ve Seyitdanlıoğlu, Mehmet, **Fethi Okyar'ın Anıları Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1999.
- Olgun, Kenan, “Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından 1950’ye Genel Seçim Uygulamaları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XXVII (79), 201, 1-35.
- Ökte, Sezai Kürşat, “**Cumhuriyet Halk Partisi, Vilayet/İl Kongrelerinin Parti Politikalarına Etkileri (1930-1950)**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2019.
- Öncü, Ali Servet, “**Varlık Gazetesi 21 Ağustos 1921-31 Aralık 1923**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2000.
- Öz, Esat, **Türkiye’de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923 - 1945)**, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992.
- Özyürek, Mustafa, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Bir Eğitimci: Nakiye Elgün”, **Atatürk Dergisi**, 3 (2), 2014, 29-46.
- Paksoy, İrfan, “**Tek Parti Dönemi Siyaset Kültürünün Sonrası Döneme Etkileri**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Kayseri Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü., 2008.
- Sarıbay, Ali Yaşar, **Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler**, Alfa Yayınları, İstanbul 2001.
- Soyak, Hasan Rıza, **Atatürk’ten Hatıralar (1)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1973.
- Şaylan, Gencay, **Türkiye’de Kapitalizm Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji**, Türkiye Ortadoğu Amme Enstitüsü, Ankara 1974.
- Taşıyürek, Muzaffer, **Erzurum Kongresi ve I. BMM’de Erzurum Milletvekilleri**, Dergâh Yayınları, 2000.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Siyasî Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul 1966.

- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye’de Kurulan Siyasi Partiler (1859 – 1952)**, Arba Yayınları, İstanbul 1995.
- Tunçay, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)**, Yurt Yayınları, Ankara 1981.
- Uçman, Abdullah, “Necip Asım Yazıksız”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, 493-494.
- Uran, H, **Meşrutiyet Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1958.
- Uyar, Hilmi, “Tek Parti Döneminde Seçimler”, **Toplumsal Tarih**, (64), 1999, 21-31.
- Uyar, Hakkı, **Tek Parti Cumhuriyet Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Yayınevi, İstanbul 2012.
- Uzun, Hakan, “Bir Propaganda Aracı Olarak Cumhuriyet Halk Fırkası Halk Hatipleri Teşkilâtı”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 6 (11), 2010, 86-112.
- Uzun, Hakan, “Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 9 (20-21), 2010, 233-271.
- Zürcher, Eric Jan, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, çev. Yasemin Saner Gönen, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

EKLER

Ek 1

Varlık Gazetesinin Basıldığı İlk Matbaa

Kaynak: Halil İbrahim MERTCAN, “Kazım Karabekir ve Varlık Gazetesi”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Çağdaş Düşünce Hayatı Dergisi, 3 (4) 2020, 92.

Ek 2

“Matbuat Milletin Ruhudur” Yazısı İle Matbaada Çalışan Çocuklar ve Öğretmenleri

Kaynak: MERTCAN, “Kazım Karabekir ve Varlık Gazetesi”, 93.

Ek 3

Varlık Gazetesinin Basıldığı Matbaa Evi

Kaynak: MERTCAN, “Kazım Karabekir ve Varlık Gazetesi, 93.

Inhisar idaresinin Belediyeden aldığı arsa

Industriale Waren sind in der Regel aus dem Ausland zu beziehen. Die meisten dieser Waren sind in der Regel aus dem Ausland zu beziehen. Die meisten dieser Waren sind in der Regel aus dem Ausland zu beziehen.

metastasis, particularly in the lungs, and the
absence of lymphatic metastasis. The
tumor is composed of large, pleomorphic
cells, and the histological picture is
characteristic.

Maallım Mektebinin işleri bu sene de
kalacak mı ?

Çok önce eski İngilizce Bay-
ıran Mamluk Muhabbesi
mülahhazı nâhendi. Bay
İsmail Hakkı, yapıyı gâ-
mâsine uğruş yaptırmasın-
dan dolayı kontrol mîmârı
tarafından Kûhî Hakkî-
nın şikâyet edilmiş ve İs-
ma'î döndürülmüştü.

er tutkusu, Dr. Yani İ. B. Kınar, büyük yaptırımın müteaddidlerinden toprak oğlu Bay Mustafa Tuzihrat'ın oğlu ve Komisyonca yapılan araştırmalar sonucu tuzlu topraklar Kütahya Balıkesir arasında bulundu.

Ankara'da yapılan mahkemelerde Mithat'ın makaleleri gerinmesiyle ilgili yapılan görüşmeler ve emdeleri mahkemesinde okunmuş. Mithat'ın mahkemesinde okunmuş. Mithat'ın mahkemesinde okunmuş.

[illegible]

Başarı Öznelin Kurultay İlanı
Kurtuluş Beklentisi Karşısında
dan birliği kurtarıcı, meclisleri
vaktinde kurtarıcı. Kuvvetleri pe
zavuk ve kurtuluş Kuvvetleri
ne tarafından Tenzil ettirildi
meclisleri.

Makaledeki tespitlerin yanlış olması durumunda yazarın bu makalesinden herhangi bir hak talebiyle başvuramayacağı belirtilmiştir.

Live to Work would make
be taken into "higher, smaller" we
and making things change

1. Trade is a shared labor or
 2. type of mutual obligation, seen
 3. everywhere.

Gegen Pazar günü Kocakışında bir kamyonda çarpması sonucu yaralanan kamyondan süratli olarak uzaklaşarak kaçan şahsın yakalanması için polisler tarafından aramalar sürdürülüyor.

numărul total de Malcom este
 94 și este 10 de la numărul
 de la 10.

İstanbul'da çıktı - Kırmızı
güneşli bir ayın (5) Karan-
lık (100) paraya indirildi
tı.

nasihet yapmayı oğluna bu
arzalardan ötürün çok teşekkür
ve takdirle karşılar bir fedakâr-
lıktır.

C.H. Partisi II Başkan
İsmail Koptaş, Partinin
maddesiyle yöneten kurulu
(İsmiyle) üyelerin de
işleri ve görüşleri bu
kurulcağıları hakkında
da yukarıdaki maddeler
ile ilgili olarak da gereken
işleri yapmak maksadıyla

General Koptogal bu təklif gətirib çıxarıldığı üçün bəzi qələbələri qeyd etmişdir.

[illegible]

4 — Halkevi kütüphane için donatılar yapılmasına mevcut kütüphane usul ve talimatnamesi ile uygun bir şekilde teklif ve ihale ile

5 - Paril ve Halkın
çalışan adamların elbise
mı bir biçimde ve berrak
bir şekilde sunulması ;

8 - Tuzo garmine çalı ve yakada tehlikeyi de e refendirenek sayın Başba nımızla varılmak sure Pa li teğalidini ve üye say ile çalıpın durumlarını g lerir rapor ve edvetler niden şapelanması.

Yönetim Kurulu Başkanı
ki işleri onayladı. Sonra
zâh mecliste bittikten
iki defa toplanarak gâ
maya daha fazla önem
râmesini de kararlaştırm
tır.

Rekord 7 (A.A) - B
tahun 1961 1962 1963

police vermistand.

16- TEMMUZ - 1934

Esnaf şarkısı

Belediyeye ithaf:

Okkayı çevirdik kiloya bu yıl ,
Huzuru yasada hürmetle eğil ;
Vururuz kantara bunu iyi bil ,
Okka fiatına kilo satarız .

Toplanın esnaflar bayram edelim,
Gün doğdu bizlere seyran edelim ,
kızartıp kuzuyu büryan edelim ,
Okka fiatına kilo satarız .

Köylüden alırsız okkayı beşe ,
Satarız kiloyu biz de on beşe,
Kilo yaramıştır alış verişe ,
Okka fiatına kilo satarız .

Arap saçı oldu fiatlar artık ,
İçinden çıkılmaz bir çıkmaz artık ,
Belediye çakmaz bu sırdan artık ,
Okka fiatına kilo satarız .

Belediye düşmüş unulmaz derde ,
Böyle bir makam var mı bu yerde ?
Verilen narhlar kalır defterde ,
Okka fiatına kilo satarız .

Yaşa , binler yaşa Meclisi belde ,
Halk için sokma , başını derde ,
Kantarla okkalar hepsi bizlerde ,
Okka fiatına kilo satarız .

Müstensihi
F. S.

Ek 6

Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkının Verilmesi

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Cumhuriyet Halk Partisi
Kâtibiumumiliği
Sayı
I/417

Ankara: 18/12/934
175192

Mebus intihap

Kadınlara saylav seçme ve seçilme hakkının verilmesi ile buna
ait yasada yapılan değişikliği bilgi olsun diye gönderiyorum.
Saygılar.

C.H.F, Halkevi Reisliklerine yazılmıştır .

C.H.F. Kâtibiumumisi
Kütahya Mebusu

N. Peker

A-0.

490	01			2	3	15
-----	----	--	--	---	---	----

Kaynak: BCA, CHPK, 490-01-0-2-9-15

Ek 7

Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkının Verilmesi

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

İNTİHABİ MEH'USAN KANUNUNUN BAZI MADDELERİNİN DEĞİŞTİRİLMESİNE
VE KANUNABİR MADDE İLAVESİNE DAİR KANUN .

Kanun № : 2598
Kabul tarihi : 5/12/934

Madde 1.- İntihabı meh'usan kanununun muaddel ikinci maddesi aşağıda olduğu gibi değiştirilmiştir :

Türkiye Büyük Millet Meclisinin Üyeleri Türkiye devleti halkından her kırk bin nüfusta bir kişi olmak üzere seçilir . Bir intihap dairesinin nüfusu kırk binden aşağı olsa dahi her halde bir Meb'us seçmeğe hakkı olacağı gibi nüfusun kırk binden yukarısı için aşağıdaki gibi muamele yapılır :

Elli beş bine kadar bir , elli beş bin birden doksan beş bine kadar iki , doksan beş bin birden yüz otuz beş bine kadar üç , yüz otuz beş bin birden yüz yetmiş beş bine kadar dört meh'us seçilecek ve bu miktardan ziyadesi bu yolda artırılacaktır .

Madde 2.- İntihabı Meb'usan kanununun 5, 11, 16, 23, 58 inci maddelerindeki 18 yaşını bitirenler kaydı 22 yaşını bitirenler şeklinde değiştirilmiş ve bu maddelerdeki (Zükûr) kaydı kaldırılarak yerine kadın , erkek konulmuştur .

Madde 3.- Rey verenlerden , rey verirken hüviyet ve şahsiyetleri belli olmayanların reyi kabul olunmaz .

Madde 4.- Bu kanun hükümleri neşri tarihinden başlar .

Madde 5.- Bu kanunun icrasına İcra Vekilleri heyeti memurdur .

TEŞKİLATI ESASİYE KANUNUNUN 10 VE 11 İNCİ
MADDELERİNİN DEĞİŞTİRİLMESİ HAKKINDA
KANUN

Kanun № : 2599
Kabul tarihi : 5.12.934

Madde 1.- Teşkilâtı esasiye kanununun onuncu ve onbirinci maddeleri aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir :

Madde 10.- Yirmi iki yaşını bitiren kadın, erkek her türk Meb'us seçmek hakkını haizdir .

Madde 11.- Otuz yaşını bitiren kadın , erkek her türk Meb'us seçilebilir .

Madde 2.- Bu kanun neşri tarihinden matedberdir .

490	01			2	9	15
-----	----	--	--	---	---	----

2

Kaynak: BCA, CHPK, 490-01-0-2-9-15

Erzurum'da Seçim Sandığı Mıntıkları

106

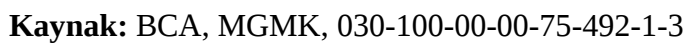
Ek 10

Mebus Seçimi Hakkında Çalışma

T. C.	78	26/12/934							
Dahiliye Vekâleti	B. Ş. BAKANLIK M. H. KURUMSİYET ARŞİVİ	Hulâsa:							
V. İ. U. M.		Saylav seçimi çalışması							
S. M.		hakkında:							
Sayı									
104	<i>İntihabı bulur</i>								
Başvekâlet yüksek makamına									
İntihabın yenilenmesi hakkında Büyük Millet Meclisince - verilen karar üzerine Ülkenin her bucağında saylavseçimine başlanılmıştı ; Şimdiye kadar alınan bilgilere göre esas defterleri bütün vilâyetlerde 22/12/934 gününden itibaren askıya çıkarılmış bulunuyor . Bu defterler saylav seçimi kanununa göre 15 gün askıda kalacak ondan sonra ikinci müntehiplerin seçilmesine başlanacaktır. 931 de yapılan seçimde 317 saylav çıkarılmıştı . Bu seçimde tesbit olunan mufus sayısına göre 78 fazlasıyla 395 saylav seçilecektir . Her vilâyetin tesbit ettiği mufus ile çıkardığı ve çıkara- cağı eski ve yeni saylav sayılarını gösterir bir cetvelin , eski ve yeni saylav sayılarını ilk bakışta gösteren harita ile birlikte yük- sek huzurlarına sunulduğunu arz ederim .									
<i>Ş. Erenci</i>		Dahiliye vekili N.							
<i>Ş. Öner</i>		<i>N. Demirel</i>							
<i>Ş. Karaman</i>									
<table border="1"> <tr> <td>030</td> <td>10</td> <td></td> <td></td> <td>75</td> <td>492</td> <td>1</td> </tr> </table>			030	10			75	492	1
030	10			75	492	1			

Kaynak: BCA, MGMK, 030-10-00-00-75-492-1-2

1931-1934 Seçimlerinde Çıkarılan Mebus Sayılarını Gösteren Mülki Taksimat Haritası

Ek 12

1934-1935 Yılı İçin Çıkartılacak Mebus Sayıları

İlçe	İlçe nüfus	İlçe	İlçe nüfus	İlçe	İlçe nüfus	İlçe	İlçe nüfus	İlçe	İlçe nüfus
Afyon	6	279412	7	1 +	Kastamonu	7	369027	9	2 +
Amasya	3	128684	3		Kayseri	6	297089	8	3 +
Ankara	9	507479	13	4 +	Kırklareli	3	128637	3	
Antalya	5	253004	6	1 +	Kırşehir	3	143659	4	1 +
Aydın	5	241379	6	1 +	Kocaeli	7	286794	8	1 +
Balıkesir	10	481024	12	2 +	Konya	11	676890	15	4 +
Bayazıt	3	97779	3		Kütahya	7	360360	9	2 +
Bilecik	3	128499	3		Malatya	6	358064	9	3 +
Bolu	6	253342	6		Manisa	5	417080	11	2 +
Burdur	2	107434	3	1 +	Maras	4	204238	5	1 +
Bursa	9	446864	11	2 +	Mardin	3	256812	7	1 +
Çanakkale	4	191384	5	1 +	Muğla	4	196427	5	1 +
Çankırı	4	175377	5	1 +	Ordu	3	145933	4	1 +
Çorum	6	290280	7	1 +	Samsun	6	305595	8	2 +
Çoruh	6	316234	8	2 +	Sart	2	141226	4	2 +
Denizli	6	296549	8	2 +	Sinop	4	191586	5	1 +
D.Bekir	4	193332	7	3 +	Sivas	7	400348	10	3 +
Edirne	4	160108	4		Tekirdağ	4	187897	5	1 +
Elazığ	5	205229	6		Tokat	5	175072	7	2 +
Erzincan	3	159159	4	1 +	Trabzon	7	364233	9	2 +
Erzurum	7	371072	9	2 +	Urfa	4	279875	7	3 +
İskilip	4	177417	5	1 +	Van	2	111378	3	1 +
G.Antep	4	283210	7	3 +	Yozgat	5	249402	6	1 +
Giresun	5	271210	7	2 +	Zonguldak	6	312408	8	2 +
Göndiğene	3	183847	5	2 +					
İçel	2	198619	5	3 +					
İsparta	4	156689	4						
İstanbul	16	649740	16						
İzmir	11	481994	13	2 +					
Kars	5	286713	7	2 +					

931 seçiminin sonuna ilga edilmiş olan Artvin vilayeti-
nin (2) Mersin vilayeti (3) Hakkâri vilayeti (1) Ş.ka-
rahisar vilayeti (3) Aksaray vilayeti (4) ve Cebelibe-
reket vilayeti (3) sayıları bu defaki seçimde bu vilayetle-
rin ilhak edildikleri vilayetlerin sayı sayısını yükseltmiş
tir.

Bu seçim münasebetiyle vilayetlerce tesbit edilen
nüfus yekunu (15,338,415) tir.

030 10 75 492 1

Kaynak: BCA, MGMK, 030-10-00-00-75-492-1-4.

Ek 13

Esas Defterlerinde Düzenleme

T. C. Dahiliye Vekâlet V. i. U. M. Ş. M. İntihap B. Sayı 167

T. C. BAŞKANLIK DİPLOMATİK ARŞIVI 78

26/1/1935

Hulâsa: Bu seçimde çıkarılacak sayı sayılı hakkında:

Başvekalet yüksek makamına

26/12/934 tarih ve 104 sayılı yazıya ektir .

Esas defterlerinin askıda bulunduğu müddet içinde Erzurum, İstanbul, Bolu ve Antalya vilâyetlerince defterlerdeki yekûnlara daha bir miktar nüfus ilâve edilmesi üzerine bu vilâyetlerin evvelce arzedildiğinden birer fazla sayı çıkaracakları anlaşılmış ve bu suretle bu seçimde seçilecek sayı sayısı 931 seçiminden 82 fazla olarak 399 za çıkmış tır .

Keyfiyeti saygılarımla arz ederim .

N. İ. S. Enay

Dahiliye vekili S. Kaya

Yungü 26-1-935

Hüfz 16-7-35

2+ harita + actual

S. Karaman

BASVEKALİ DİPLOMATİK

Tarih 26-1-935 290

030 10 75 492 1

Kaynak: BCA, MGMK, 030-10-00-00-75-492-1-1.

Ek 14

Türkiye’de İlk Kadın Milletvekilleri

Kaynak:[https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0lk_T%C3%BCrk_kad%C4%B1n_milletvekilleri_listesi#:~:text=1.%20s%C4%B1ra%3A%20soldan%20sa%C4%9Fa%3A,\(Ankara\)%2C%20Benal%20Nevzat%20%C4%B0%C5%9Ftar](https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0lk_T%C3%BCrk_kad%C4%B1n_milletvekilleri_listesi#:~:text=1.%20s%C4%B1ra%3A%20soldan%20sa%C4%9Fa%3A,(Ankara)%2C%20Benal%20Nevzat%20%C4%B0%C5%9Ftar)

(03.04.2021)

Ek 15

Erzurum'da İsmet İnönü'yü Karşılama Töreni (25.07.1935)

EK 16

İsmet İnönü Erzurum Ziyareti

Kaynak: Erzurum Şehir Arşivi (<http://erzurumarsivi.com/sahsiyetler/>) (04.05.2021)

Ek 17

Mebus Mazbataları Sunulması

27/2/935

T. C.
Dahiliye Vekâleti
V.İ. U. M.
S. 2 M. İntihap B.
Sayı
234
İlişiki Seçim mazbatası
30

Hulâsa:
Erzurum ve Siirt vilâyet
leri saylav mazbataları-
nın sunulduğu H:

78/

T. C.
BAKANLIK
ARŞİVİ

Başvekalet yüksek makamına

Ek : 26/2/935 gün ve V.İ.Ş.2. İntihap B. 229 sayılı yazıya:
Erzurum ve Siirt vilâyetleri saylavlıklarına seçilen bağlı listede
adları yazılı zatlara ait ikişerden 28 ve bu iki vilâyetin umumî -
saylav adlarını gösterir birer ki ceman 30 mazbatanın ilişik olarak
sunulduğunu arz ederim .

Dahiliye vekili N.
N. Demirel

G. Öney

ayazı İslam
27-2-935

S.

2

BASVEKALET VPAN

27-2-935 812 70

5. Karaman

030 10 75 493 2

Kaynak: BCA, MGMK, 030.10.0.0.75.443.2.

Ek 18

1935 Seçimleri Erzurum Mebusları

T. C. Dahiliye Vekâleti U. M. S. M. Seyi	78/ 201	Hukuk:
---	--------------------------	---------------------

ERZURUM VİLAYETİNİN SAYLAVLARI	
1	Azizi
2	Hafî Atuf
3	Hafis
4	Fuat
5	Dr. Ahmet Fikri
6	Teksin
7	General Zeki Saydemir
8	Hecip Oğan
9	Şukru
10	Nakiye kadın

SİİRT VİLAYETİNİN SAYLAVLARI	
1	Halil Hakkî Aydın
2	Mahmut
3	Şavki Sasoy
4	İsmail Mustafa Mayakon

030	10			75	493	2
-----	----	--	--	----	-----	---

1.

3

Kaynak: MGMK, BCA, MGMK, 030.10.0.0.75.443.2

Ek 19
Erzurum Mebusları

 ERZURUM Fuad Sirmen İstanbul - 1899 - İstanbul ve Roma Hukuk Fakülteleri - Fransızca, İtalyanca - Hukuk - Bekâr - Ankara Cümhuriyet Müddeiumumisi.	 ERZURUM Nafi Atuf Kansu Mekke - 1890 - Mülkiye - Fransızca - Maarif - Evli, 3 Çocuk - Maarif Vekâleti Müsteşarı.	 ERZURUM Nakiye Elgün İstanbul - 1882 - Kız Mualim Mektebi - Maarif ve bediîyecilik - Bekâr - İstanbul Umumi Meclisi Üyesi.	 ERZURUM Şükrü Koçak Elâziz - 1885 - Erkânîharbiye - Fransızca, Rusça - Askerlik ve Havaçılık - Evli, 2 çocuk - Tayyare Cemiyet Reis Muavini.
 ERZURUM Dr. Ahmet Fikri Tuzer Şumnu - 1878 - Tıp - Fransızca - Doktor - Bekâr - Şehat ve İçtimai Muavenet vekâleti Müsteşarı.	 ERZURUM General Zeki Soydemir Selânik - 1883 - Erkânîharbiye - Fransızca, Almanca - Askerlik - Bekâr - Ordu Müfettişliği Erkânîharbiye Reisi.	 ERZURUM Nafiz Dumlu Erzurum - 1880 - Harbiye - Ziraat - Evli, 3 Çocuk - Erzurum Belediye Reisi.	 ERZURUM Necib Asım Yazıksız Kilis - 1861 - Harbiye - Fransızca, Arapça, Uygurece, Çigatayca - Türk Tarih ve Edebiyatı - Evli - Erzurum Arşivi'nin Lisan Tarihi Müderrisi.

Kaynak: (<http://erzurumarsivi.com/sahsiyetler/>)
(06.04.2021)

Ek 20

Haim İşcan 1936-1940 Erzurum Valisi

Ek 21

Yerde Oturan (Solda Siyah Elbiseli) Hüseyin Avni Ulaş ve İkinci Dönem Milletvekili Arkadaşları

Kaynak: <http://erzurumarsivi.com/sahsiyetler/> (23.04.2021)

Ek 22

1935 -1937 Yıllarında Belediye Başkanı Salim Altuğ ve Tbm̈m Milletvekili Tahsin Üzer

Kaynak: <https://www.gazetepusula.net/2020/07/09/erzurum-belediye-tarihi-3/>
(21.05.2021)

Ek 23

Erzurum Belediye Başkanı Durak Bey ve Mesut Çankaya.

Kaynak: (<http://erzurumarsivi.com/sahsiyetler/>)
(21.05.2021)

Üçüncü Umumi Müfettişliğe Erzurum Milletvekili Tahsin Üzer'in Tayini

T. C.		Döşya işaretleri	
BAŞVEKÂLET			
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ			
Şube:			
Sayı:	2		
319 3200			
Evrakın	Numarası		
Tarihi		"Kararnâme"	
Yazan memur			
Yazı tarihi		25 Haziran 1927 tarih ve	
Muavin		1164 sayılı Kanunun birinci maddesi	
Beyaz eden		müclince Kurulan üçüncü üyünü	
Beyaz tarihi		Müfettişliğe Erzurum Saymanı Cağsın	
Karşıdaştırılar		üzer atanmıştır. 23.8.1925	
Sadira No.	6 2789	Dafiliye Vekillğine	
Merbutatı	1	ve kütüm Vekilliklere	
Sevk tarihi	6-9-35	Müstefil ve şikâh	
Kaydeden	H. H. H.	mafkamlara	
Düşünceler		ve şikâhata	
Kararnâmenin		3. üçüncü üyünü Müfettişliğe	
aslından Kopya		Erzurum Saymanı Cağsın üzer in	
edilmiştir.		tayini hakkında İcra Vekilları	
6.9.1925		vejetinin Kararnâmesi sureti görde-	
M. C. C.		silmiştir. T. Başvekâlet ve	
		Müstefil.	

Ek 25

CHP 4. Kurultayına Mümessil Olarak Katılanlara Yol Parası ve Beşer Günlük Yevmiyenin Gönderildiğine Dair Belge.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

194190

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
Genel Kâtipliği
Sayı

ANKARA : 10.4.935

ES 472

C.H. P . Başkanlığına

Vilâyetinizden Büyük Kurultaya mümessil olarak gelecek () arkadaşın gelme yol paralarıyla seyahat ve beşer günlük ikamet yevmiyelerine karşı avans olarak () lira gönderilmiştir .Yol parasının mahsubu burada verecekleri beyanname üzerine ve yevmiyelerin mahsubu da yolda ve Ankarada kalacakları günlere göre mahsup edilerek gönderilen paranın fazlasının geri alınması eksisinin tamamlanması muamelesinin burada yapılacağını kendilerine tebliğini dilerim . Merkez in ödeme gücünü zorlamamak için mümessillerin fazla zaman evvel yola çıkarılmamaları ve nihayet kongre başlama günü olan dokuz Mayıs'tan bir iki gün önce Ankarada bulunmaları doğru olur .

Bu paranın alındığının bildirilmesini ve her mümessile () liranın senet karşılığında verilerek alınacak senetlerin hemen buraya gönderilmesini ve tenzilâtli tarife tatbik eden nakil vasıtaları için tenzilâtli gelip gitme bileti almalarının mümessillere bildirilmesini rica ederim.

C.H.P. Genel Kâtibi
Kütahya Saylavı

17 Pazar

M.

490	01			15	79	9
-----	----	--	--	----	----	---

1

Kaynak: CHP 4. Büyük Kurultayı BCA, CHPK.

Ek 26

CHP 4. Büyük Kurultayında Alınan Kararların "Tutulga" Olarak İlyön ve İlçeyön Kurullarına Gönderilmesine Dair Belge

Cumhuriyet Halk Partisi
Genel Sekreterliği

579

Ankara :26/8/935

DEVLET ARŞİVİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C.H.P. Başkanlığına

1- Cumhuriyet Halk Partisi dördüncü büyük kurultayında geçen
öyleşmeler tutulga olarak bastırılmıştır . İlâhiz merkezi ile doğruca
il merkezine bağlı örgütlerimize dağıtılmak üzere tane yollan-
mıştır .

4.7.935 tarih ve 1/548 sayılı genelgenin birinci maddesinin
ikinci bölümündeki yazımın göz önünde tutulmasını dilerim.

2- Bu genelge il ve ilçeyönkurullarına gönderilmiştir .
Arkadaşlarıma başarılar diler , gözlerinden öperim.

C.H.P. Genel Sekreter V.
Giresun Saylavı

Me Hkaya

AK

490	01			17	86	7
-----	----	--	--	----	----	---

23

Kaynak: CHP 4. Büyük Kurultayı BCA, CHPK

Ek 27

Cumhuriyet Halk Partisi Dördüncü Büyük Kurultayda Alınan Kanunlar

CUMURİYET HALK PARTİSİ
Genel Sekreterliği
Sayı
I/548

Ankara : 4.7.935

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C.H.P. Başkanlığına

1.- C.H.Partisi Dördüncü Büyük Kurultay tarafından onayla-
nan ve tüzüğün süresiz maddesine uyularak Genbaşkur kararı ile öz dilimi-
ze çevrilen Parti tüzüğü ile programımız basılmıştır .İliniz merkezi ile
doğruca il merkezine bağlı örgütlerimize dağılmak üzere tane yol-
lanmıştır.

Ayrıca yollama ve dağıtma işini kolaylaştırmak için doğ-
ruca ilçelerinize de aşağıdaki yazılı sayıda gönderilmiştir . İller bun-
ları doğrudan ile bağlı örgütlere dağıtacaklardır . İlçelere doğruca
gönderilmiş olanlar da ilçe , Kamun ve ocak örgütlerine dağıtılacaktır .

İlyönkurulları bu dağıtma işini kovalayacak ve örgütle-
rimizin en küçük basamalarına kadar program ve tüzüğümüzün gitmesini
sağlayacaklardır .

2.- Bütün Yönkurullarımız toplanarak yeni tüzük hep bir
arada okunacak bunun yeni buyuruklarına göre İlyönkurullara ait yetke-
ler ve işler hemen yapılmaya başlanacaktır .

Yeni tüzük hükümlerine göre yapılacak işleri yetkesi di-
şında gören Parti basamaları yetkeli basamaların kararını alacaktır .

3.- Cepte taşınmak ve ilgililere dağıtılmak üzere ufak
boyda basılan programda ayrıca il merkezi için kadar ve ilçe-
re de aşağıda yazılı sayıda gönderildi .

490	01			17	86	7
-----	----	--	--	----	----	---

24

Kaynak: BCA, CHPK, 490.01.0.0.17.86.7.

Ek 28

Cumhuriyet Halk Partisi Dördüncü Büyük Kurultayda Alınan Kanunlar

CHP GENEL SEKRETERİ GENEL SEKRETER V.
CUMHURİYET HALK PARTİSİ

(2)

- 4.- Program ve tüzüğün alındığının bildirilmesini dilerim.
5.- Bu genelge il ve ilçeyönetkurullarına gönderilmiştir.
Arkadaşlarıma başarılar diler , gözlerinden öperim .

C.H.P. Genel Sekreter V.
Giresun Saylavı

Me. H. Koyun

490	01			17	86	7
-----	----	--	--	----	----	---

25

Kaynak: BCA, CHPK, 490.01.0.0.17.86.7.

Erzurum Valiliğine Ethem Aykut'un Tayini

T. C.
BAŞVEKÂLET
MÜAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ

KARARNAME

Şube : —

Sayı : —

2

2182

Açık olan Erzurum valiliğine Gümüşane valisi Ethem Aykut'un naklen tayini; Dahiliye vekilliğinin 20/3/935 tarih ve 1968 sayılı x s tezkaresiyle yapılan teklifi üzerine İrsâ Vekilleri Heyetince 20/3/- 935 tarihinde onanmıştır.

20/3/935

ERİSİCÜMÜR

K. Atatürk

Bş.V.

Ad.V.

M.M.V.

Da.V.

İ. İ. İ.

S. S. S.

H. H. H.

S. Kaya

Ha.V.

Ma.V.

Me.V.

Na.V.

S. R. R.

D. D. D.

B. B. B.

A. A. A.

İk.V.

S.M.V.

G.V.

Za.V.

C. C. C.

S. S. S.

K. K. K.

M. M. M.

030 18 01 02 52 19 19

Kaynak: BCA, KDBK, 030.18.01.02.52.19.19.

Ek 30

Üçüncü Umumi Müfettişlik Faaliyetleri

Ek 31

Üçüncü Genel Müfettiş Trabzon'da (İstanbul Üniversitesi)

Kaynak: <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/index.php>.
(16.05.2021)

Valiler Şükrü Kaya'nın Başkanlığında Toplandı

Yürürlükte 48
No 4643
CUMA
26
Dünya 1935

ANADOLU

Harp gemileri için, dünya gazeteleri...

Çin'de

Kan dökölmeye başladı

...Milletler ve parti genel sekreterleri, Şükrü Kaya'nın başkanlığında toplanmışlardır.

Başbakan ve parti genel sekreterleri dün İsmail İşleri'ne yukarıdan alabildikleri aldılar.

Valiler, Ş. Kaya'nın Başkanlığında Toplandılar

Şükrü Kaya, İsmet İnönü'nün verdiği direktif esaslı dahilinde davetlileri aydınlattı.

Şükrü Kaya, İsmet İnönü'nün verdiği direktif esaslı dahilinde davetlileri aydınlattı. Valiler, Ş. Kaya'nın başkanlığında toplanmışlardır. Şükrü Kaya, İsmet İnönü'nün verdiği direktif esaslı dahilinde davetlileri aydınlattı. Valiler, Ş. Kaya'nın başkanlığında toplanmışlardır.

İtalya bunu ileri sürüyor amma

Milletlerin hayatı işlerinin hal-i, İtalya'nın muvafık göreceği zamana isabet etmiyor.

İsmail İşleri, İtalya'nın muvafık göreceği zamana isabet etmiyor. Milletlerin hayatı işlerinin hal-i, İtalya'nın muvafık göreceği zamana isabet etmiyor.

İsmail İşleri'nin...

İsmail İşleri'nin... Şükrü Kaya'nın başkanlığında toplanmışlardır.

Harp gemileri için murahhaslar ayrı ayrı söz aldılar

Dış bakanımız Türkiye'nin bütün beynelmilel tsahhütlerini yerine getireceğini söyledi. Müzakereler harp gemileri üzerinde geçiyor.

...Müzakereler harp gemileri üzerinde geçiyor. Dış bakanımız Türkiye'nin bütün beynelmilel tsahhütlerini yerine getireceğini söyledi.

Montre Müzakereleri

Beynelmilel Ticaret

Japonya, yeni mukavilaları süzeye ila az alabildiği olmasını istiyor.

...Japonya, yeni mukavilaları süzeye ila az alabildiği olmasını istiyor. Beynelmilel Ticaret.

Fransız Meclisinde Siyasi Vaziyet Konuşulurken

Almanya, Çekoslovakya'ya Veya; Bin Yediyüz Tank ve Motörlü Fırkalar ile Belçika'ya, Fransa'ya Saldırırsa..

Bir muhalif meb'us: "Biz hazırlıksızız. Dış bakan ise, Fransa'nın davasına bağlıdır."

...Biz hazırlıksızız. Dış bakan ise, Fransa'nın davasına bağlıdır. Fransız Meclisinde Siyasi Vaziyet Konuşulurken.

Dünya harbi ne vakit elmar?

İngiltere

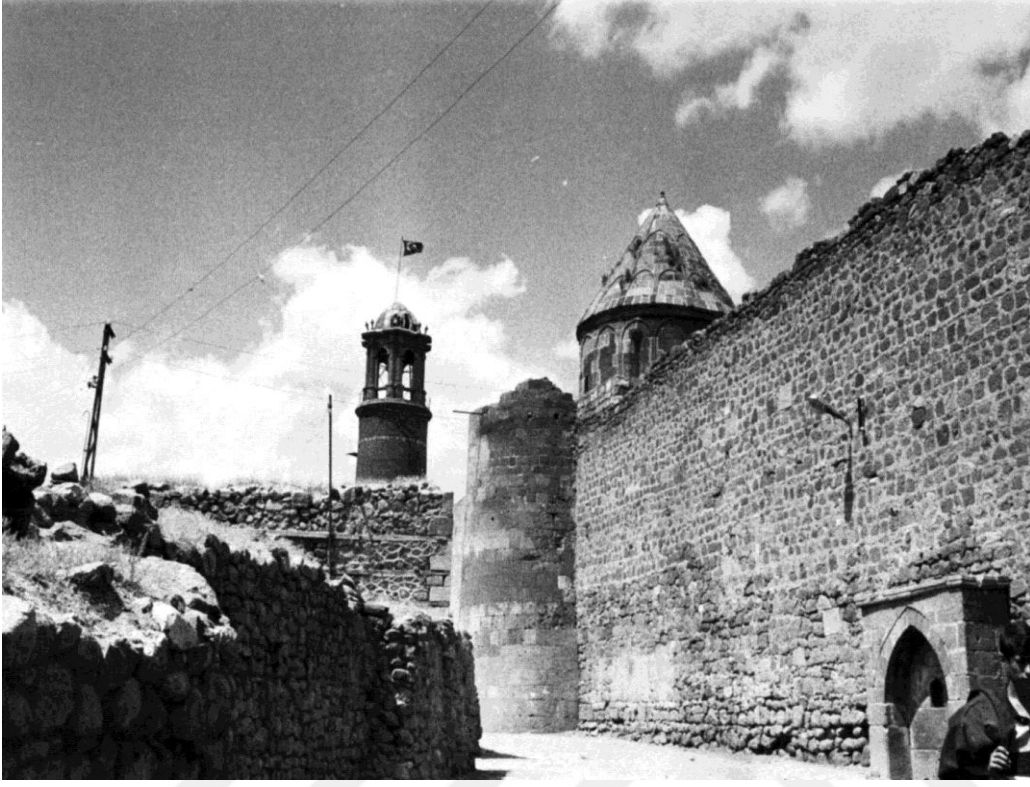
Sahiplendire gün!

...Sahiplendire gün! Dünya harbi ne vakit elmar?

Al. Müddet

...Al. Müddet. Dünya harbi ne vakit elmar?

Ek 33
Erzurum Kalesi

Ek 34
Erzurum'un Umumi Görüntüsü

Kaynak: Erzurum Teknik Üniversitesi Erzurum Şehir Arşivi.